

Att lillan kom till jorden....

**Barnafödande och konjunktur
under det sena 1900-talet.**

av

Åsa Löfström*

*Institutionen för nationalekonomi, Umeå Universitet, S-901 87 UMEÅ
Asa.Lofstrom@econ.umu.se

Förord

Bakgrunden till detta projekt var de kraftigt fallande födelsetalen i Sverige och den minskade sysselsättningen bland kvinnor under 1900-talets sista decennium. Hög arbetslöshet och ökad utflyttning från flera regioner förstärkte problemet ytterligare då befolkningsstrukturen redan var sned i många län och kommuner. Under 1900-talets sista år registrerades dessutom för första gången sedan 1800-talet ett negativt födelsenetto, d v s det var fler som avled än som föddes. Det har med andra ord funnits flera skäl till att uppmärksamma den demografiska utvecklingen i Sverige under senare tid. Syftet med detta projekt har främst varit att ta reda på vad ekonomin i allmänhet och arbetsmarknaden i synnerhet betytt för barnafödandet under det sistlidna decenniet och fokus har därvid kommit att ligga på den grupp kvinnor och män vars mest fertila period får anses ha infallit då.

Rapporten är slutrapport för projektet *Födelsetal och arbetsmarknad. En ekonomisk analys av hur arbetsmarknaden och dess villkor påverkar födelsetalen i ekonomin*. Projektet har finansierats av Rådet för arbetsmarknadsforskning (RALF) numera Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) vilket jag här vill uttrycka mitt stora tack för. Jag vill också tacka Roger Axelsson, Jonas Nordström, Thomas Westerberg vid nationalekonomiska institutionen samt Elisabeth Landgren-Möller vid SCB för värdefulla synpunkter på föreliggande rapport. I bilaga redovisas övriga rapporter/artiklar som publicerats eller är under publicering.

Umeå februari 2003

Åsa Löfström

Innehåll

1 Inledning

- Kvinnor, arbete och barn

2 Några teorier om fertilitet och ekonomi

- Beckers teori
- Icke-kooperativ teori
- Easterlin-hypotesen
- Teorier om rationella val, riskaversion, jämställdhet

3 Tidigare studier på svenska data

4 Enkäten – Varför minskar födelsetalen i Sverige?

- Data
- Vem besvarade enkäten?

5 Kvinnor och män – barn och arbete

- Förälder på 80-talet eller 90-talet – är det någon skillnad?
- Barn påverkar – lika eller olika?
- Barn och arbetstider
- Kvinnor och män utan barn
- Stimulans – för flera barn

6 Att vara förälder i slutet av 90-talet – bestämningsfaktorer

7 Barn, utbildning och inkomster

- Inkomstutveckling och barn
- Arbetslöshet och barn
- Arbetsinkomst och barn – en statistisk analys

8 Sammanfattning och slutsatser

- Referenser
- Bilagor

1 Inledning

År 1999 föddes 88 000 barn i Sverige vilket var 36 000, eller cirka 30 procent, färre än det antal som föddes år 1990.¹ Detta motsvarade en minskning av födelsetalet från rekordnivån 2.14 år 1991 till seklets lägsta nivå, 1.5, år 1999.^{2,3} Förutom att vara det lägsta registrerade födelsetalet under 1900-talet så låg det dessutom under det som reproduktionstalet som anges till drygt två.^{4,5} I slutet av decenniet började detta uppmärksammas på allvar och ett större intresse för dess orsaker och tänkbara konsekvenser kunde spåras.⁶ Uppmärksamheten kan kanske förefalla överdriven då de svenska födelsetalen sett i ett internationellt och i ett historiskt perspektiv inte var speciellt låga. Det fanns dock närliggande förklaringar till uppmärksamheten: För det första att kvinnorna i Sverige, tillsammans med de i Island och Irland, faktiskt födde flest barn i Europa så sent som i början av 1990-talet.⁷ För det andra att minskningen var så stor att det i slutet av decenniet hade uppstått ett födelseunderskott. Det var fler som dog än som föddes vilket inte förekommit i Sverige sedan mitten av 1800-talet.⁸ För det tredje så sammanföll nedgången i antal nyfödda med den kraftiga ekonomiska recessionen i början av 1990-talet. I ett samhälle där majoriteten kvinnor och män i fertil ålder sedan länge är en permanent del av arbetskraften är det knappast överraskande att den ekonomiska krisen, och det som följde med den, rätt snart blev "huvudspåret" på jakt efter svaret på frågan varför unga kvinnor (och män) inte satte barn till världen. Att tro att 1990-talets ekonomiska nedgång och de konsekvenser det fick *inte* skulle ha påverkat familjebildningen är därför uteslutet. I synnerhet som de unga, dvs den grupp som svarar för lejonparten av de nya familjebildningarna, drabbades hårt av förändringarna på arbetsmarknaden.

Att *ekonomin ensam* skulle förklara nedgången i födelsetalen förefaller dock inte troligt. Den ekonomiska återhämtning som skedde i slutet av decenniet innebar inte heller någon omedelbar ökning i födelsetalen vilket indikerar att det är flera faktorer

¹ Exakta siffror är: år 1990 föddes 123938 barn och år 1999 88173 barn. År 2000 hade antalet ökat till 90441 och år 2002 till 95815 barn. (Se figur A1 i appendix.) Det låga antalet år 1999 var i nivå med seklets tidigare lägsta siffra, 88 938 år 1936, men man bör då komma ihåg att befolkningens storlek var mindre på 30- än på 90-talet. (www.scb.se/befolkning)

² Födelsetalet eller det summerade fruktsamhetstalet (TFR) anger det antal barn som kvinnor och män skulle få i genomsnitt om det enskilda årets fruktsamhet i varje ålder skulle gälla i framtiden. Man skiljer på *cohort- och periodisk fertilitet*. Sett över tid kan man säga att cohortfertiliteten har varit förhållandevis stabil medan den periodiska fertiliteten (TFR) däremot varierat kraftigt under hela 1900-talet.

³ År 2000 hade födelsetalet ökat till 1.55 och år 2001 till 1.57. (www.scb.se/befolkning/)

⁴ Reproduktionstalet är det tal som anger hur många barn (i genomsnitt) en kvinna bör föda för att befolkningen skall förbli konstant.

⁵ Om man ser till stocken barn måste också antalet adopterade barn medräknas. Av figur A2 i appendix framgår hur antalet utländska adoptioner varierat sedan 1969.

⁶ Se text SCBs Demografiska rapporter, Familjeutredningen (SOU 2001:24), Socialdepartementets utredning om Barnafödandet (Ds 2001:57) samt TCOs utredningar och kampanj för ett barnvänligt arbetsliv (www.tco.se).

⁷ Men medan Sverige nådde en baby-boom åren 1990-91 så var det för Islands och Irlands del bara försättningen på en nedåtgående trend som pågått allt sedan 1960-talet. Som jämförelse kan nämnas att år 1960 födde isländska kvinnor i genomsnitt 4.27 barn och svenska kvinnor 2.2. År 1991 var talet i stort detsamma (2.1-2.2) och år 1999 var det 1.99 i Island och 1.5 i Sverige.

⁸ Åren 1997-2001 registrerade SCB ett födelseunderskott. Under dessa år var det mellan ett par hundra och mer än 6000 fler avlidna än födda. År 2002 registrerades ånyo ett födelseöverskott. (www.scb.se/befolkningsstatistik.)

som påverkar familjebildningen. Lika viktigt (om inte viktigare) är t ex relationerna där kärleken till en partner och till barn är helt avgörande. Den mest omvälvande förändringen i en ung kvinnas och mans liv är utan tvekan att bli förälder. Eftersom det är ett irreversibelt beslut innebär det också att det är ett långsiktigt åtagande, både ekonomiskt och emotionellt, som inte sällan innebär att ankomsten av det första barnet får konsekvenser för den livsstil man tidigare haft. Hur mycket beror sedan på det liv man levt tidigare men också på vilka preferenser och prioriteringar man gör vilka i sin tur bestäms av de ekonomiska och sociala villkor man lever under. Politikens och andra aktörers (t ex arbetsgivarna) inflytande över familjebildningen är därför knappast försumbart eftersom de svarar för regler och utformning av bl a social-, familje- och skolpolitiken liksom villkoren i arbetslivet.

I ett historiskt perspektiv kan man lätt konstatera att födelsetalen successivt minskat och att familjerna blivit allt mindre vilket är en konsekvens av den *ekonomiska utvecklingen*.^{9,10} De medicinska framstegen ledde bl a till minskad spädbarnsdödlighet, höjd medellivslängd och effektiva preventiva metoder mot oönskade graviditeter medan den tekniska utvecklingen innebar att behovet av barn som arbetskraft successivt minskade. Pensions- och försäkringssystemens tillkomst innebar dessutom att barn som (ekonomisk) trygghet för föräldrarnas ålderdom gradvis försvann. Att det finns en långsiktigt negativ trend i födelsetalens utveckling behöver dock inte innebära att födelsetalet går mot noll. Kvinnor och män uttrycker i mycket hög grad att de önskar barn och för många är barn också "meningen med livet". Detta utesluter dock inte att variationerna kan bli betydande. Kommer ekonomin att fortsättningsvis vara central betyder det konjunkturpåverkan men också påverkan från andra trender i samhället. I takt med att dessa tenderar att de skifta allt snabbare kan man dock förmoda att det också kommer bli än svårare att urskilja/prognostisera vilken/vilka som dominerar/kommer att dominera på kort och lång sikt vid en viss tidpunkt.

- Kvinnor, arbete och barn

Att söka förklaringen till de fallande födelsetalen i 1990-talets ekonomiska kris, den värsta sedan 1930-talet, ter sig i ljuset av detta rätt naturligt. Sexhundra tusen förlorade arbetstillfällen och närmare tio procent i arbetslöshet inom loppet av fyra år betyder att förutsättningarna för unga kvinnor och män att bilda familj kunde varit bättre.¹¹ Det är nämligen väl känt att "hög arbetslöshet" oftast betyder att arbetslösheten är ännu högre bland de yngre. Att de är mer sårbara beror helt enkelt på att de är nya på arbetsmarknaden, håller på att etablera sig i arbetslivet eller så får de enbart temporära kontrakt på arbetsmarknaden som för många innebär perioder med omväxlande arbetslöshet och anställning. Unga människors utsatthet när ekonomin befinner sig i kris påverkar också flyttningsrörelser och bosättningsmönster vilket också torde avsätta spår i familjebildningen.

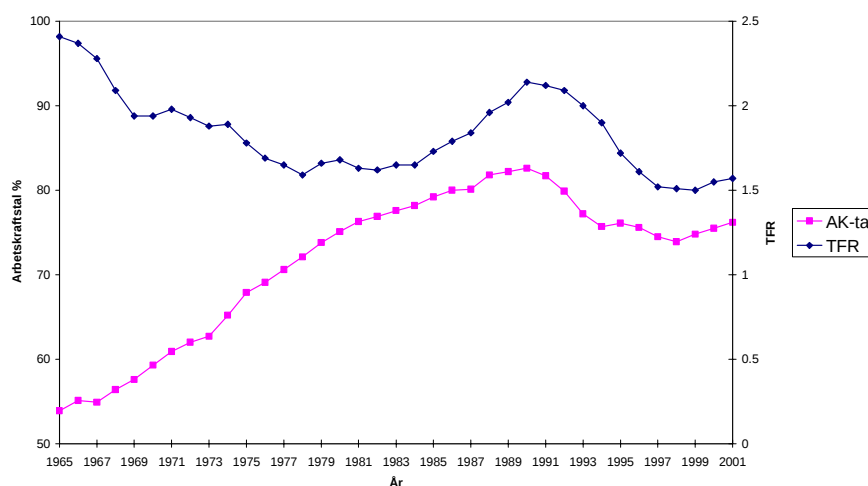
⁹ I ett demografiskt historiskt perspektiv talar man om den demografiska transitionen. Med detta avses övergången från en period som kännetecknades av både höga dödstal och höga födelsetal (stora delar av 1800-talet) till en period då befolkningens sammansättning mer präglas av låga dödstal och lågt barnafödande (stora delar av 1900-talet) (se t ex Lind & Malmberg s. 21ff).

¹⁰ Se t ex Löfström (2001, 2002) för en historisk tillbakablick.

¹¹ Sysselsättningen inom offentlig och privat sektor minskade med cirka 600 000 åren 1990-1994. Efter 1994 fortsatte minskningen inom den offentliga sektorn fram till 1997/98 medan den ökade något i den privata (Nutek 1998:10 s. 137).

Ett annat skäl till att söka förklaringen i 1990-talets ekonomiska turbulens är utvecklingen under föregående decennium. En utdragen lågkonjunktur nådde sin botten i början på 1980-talet och den, för den tiden, rekordhög arbetslösheten började minska.¹² Födelsetalen som fallit ända sedan 1960-talet började samtidigt stiga, sannolikt som en effekt av ekonomins förbättring men också för att viktiga familjepolitiska reformer genomfördes med syfte att påverka barnafödandet. De mycket låga födelsetalen i slutet av 1970-talet påskyndade genomförandet av flera reformer såsom en förlängning av den betalda föräldraledigheten, en kraftig utbyggnad av barnomsorgen samt höjda barnbidrag. Dessutom introducerades flerbarnstillägget och det som kommit att kallas "snabbhetspremien". Det senare innebär att föräldrapenningen, som baseras på den inkomst man hade vid barnets ankomst, kan bli densamma vid andra som vid första barnets ankomst även om man haft lägre inkomster, förutsatt att det andra barnet kommer inom en viss utsatt tid. Idag är det tidsintervallet 30 månader. Tillsammans med den bättre ekonomiska konjunkturen innebar detta säkerligen en positiv effekt på födelsetalet men frågan kvarstår om detta hade lyckats om inte arbetsmarknadssituation också hade förbättrats. Från åren 1983-1984 kan man nämligen konstatera att för första gången ökade såväl *födelsetal* som *kvinnors förvärvsfrekvens* samtidigt (se figur 1).

Figur 1: Födelsetal och kvinnors arbetskraftstal 1965-2001.



Det positiva sambandet väckte kanske inte något större uppseende just då men i ljuset av 1990-talets utveckling blev det intressant då det fortsatte att vara positivt, men nu med negativt tecken – fallande förvärvsfrekvens och fallande födelsetal. Inledningen av 2000-talet pekar också på fortsatt positivt samband eftersom den sysselsättningsökning som skett bland kvinnor åtföljts av en liten, men dock, ökning i födelsetalen. Det är detta som ger oss anledning att tro att arbetsmarknadssituationen i allmänhet, och den för kvinnor i synnerhet, kommer att få betydelse för hur födelsetalen kommer att se ut i framtiden. Detta är något helt nytt eftersom det antyder att födelsetalen skulle vara mer konjunkturkänsliga än vad man tidigare trott. Kvinnors dubbla roller, som yrkesarbetare och som mödrar, är därför central och måste bli föremål för mycket större uppmärksamhet, i alla fall om målsättningen är att undvika

¹² Arbetslösheten låg mellan tre och fyra procent som högst.

kraftiga variationer i barnafödandet framöver och i stället inrikta sig på att stabilisera det på en för samhället önskvärd nivå.

Att sambandet inte längre är negativt är inget unikt för Sverige utan gäller numera i de flesta industriländer. Om det för 20-30 år sedan var vanligt att länder som redovisade höga födelsetal också hade en mycket låg andel kvinnor ute i arbetslivet och vice versa så är detta sällsynt idag. Flera länder inom EU som fortfarande har en jämförelsevis låg kvinnlig förvärvsfrekvens redovisar idag också de lägsta födelsetalen medan i länder där den kvinnliga yrkesverksamheten är hög där är också födelsetalen jämförelsevis höga. Hur detta kan komma sig, hur de exakta sambanden ser ut och vilka konsekvenserna blir (eller är) är frågor som många i det internationella forskarsamhället är sysselsatta med just nu.

Syftet med denna studie är att ge ett bidrag till diskussionen om vad som kan ha påverkat ett föräldraskap respektive icke-föräldraskap under 1990-talet. Det primära intresset är de ekonomiska faktorernas betydelse men andra faktorer kommer också att diskuteras. Några av studiens frågeställningar är följande: Vilka faktorer hade betydelse för ett beslut att sätta barn till världen och vad låg bakom att man inte ville ha barn? Vad påverkade sannolikheten för att kvinnor och män i slutet av 1990-talet skulle vara föräldrar? Är de faktorer som påverkat sannolikheten också de som påverkat hur många barn man har? Finns det ett "pris" förknippat med att ha barn och är detta i så fall lika för kvinnor och män?

Rapporten är disponerad så att i avsnitten 2 och 3 presenteras dels några teorier om ekonomi och fertilitet dels några tidigare studier som gjorts på svenska data. I avsnitt 4 presenteras enkäten, dess uppläggning och innehåll. I avsnitt 5 diskuteras resultaten från enkäten. I avsnitt 6 genomförs några beräkningar där jag dels skattat vad som kan ha påverkat sannolikheten för att vara förälder i slutet av 1990-talet, dels skattat vad som påverkat antalet barn. En analys av inkomstens utveckling för kvinnor och män med avseende på barn presenteras i avsnitt 7 och i avsnitt 8 sammanfattas studien.

2 Några teorier om fertilitet och ekonomi

Beckers teori

Den ekonomiska forskningen om fertilitet och dess variationer är internationellt sett relativt omfattande. Gary Beckers teorier har dominerat de familjeekonomiska området de senaste decennierna och hans bidrag vad gäller fertilitetens variationer formulerade han i termer av skiftande "efterfrågan på barn". Becker menade att antalet barn i en familj berodde på dess inkomster, "priset" på barn och vad föräldrarna tyckte om barn relativt "andra varor och tjänster". "Priset" på barn bestäms av vad det kostar kvinnan (hushållet) att avstå från marknadsarbete, dvs vad hennes alternativa sysselsättning utanför hemmet ger. Familjemedlemmarnas komparativa fördelar (oftast mätt i lönetermer) i marknads- respektive hemarbete är sedan grunden till den specialisering som sker där kvinnor utför det mesta av hushållsarbetet och männen det mesta av marknadsarbetet. Är hennes avkastning (lön) låg kan sannolikheten öka för att hushållet har flera barn eftersom priset att avstå från yrkesarbete är lågt, är det däremot högt kan det omvända inträffa. Detta är "priseffekten", men samtidigt finns en "inkomsteffekt" som innebär att ökade inkomster leder till ökad "efterfrågan" på barn. Men eftersom teori och empiri inte överensstämde i detta fallet, dvs "efterfrågan på barn" steg inte trots ökade inkomster, sökte Becker m fl en annan förklaring genom att

initiera en diskussion om "kvantitet" contra "kvalitet" på barn. Att hushåll med höga inkomster inte "efterfrågade" fler barn kunde därför bero på att de istället ville ge mesta möjliga av livets goda till de barn de fick. Att bekosta barnens utbildning, boende och andra möjligheter som lägger grunden till ett bra liv antogs därför inte vara förenligt med många barn, i alla fall om alla skulle ges samma förutsättningar (se Becker 1960, Becker & Lewis 1973, Becker 1991).

Teorier om hur födelsetalen varierat över tid och hur dessa variationer kan relateras till kvinnors marknadsarbete har, som redan nämnts, främst manifesterats i teorier om hur kvinnors arbetskraftsutbud bestäms. I dessa modeller utgår man från att kvinnans valmängd innefattar en given plats på arbetsmarknaden och ett fritt val av arbetstimmar på marknaden. Ett problem med denna modell är att medan den kanske är helt realistisk på lång sikt (på lång sikt finns alltid möjligheter till arbete) så är den mindre lämpad för kortsiktiga beslut. Beslut om barnafödande måste vanligen fattas inom en relativt kort tidsrymd och det är då inte säkert att alla uppfattar att de har ett reellt val. Hur lång denna är i det enskilda fallet varierar exempelvis med avseende på den utbildning hon går och dess längd, när hon etablerar ett fast förhållande (sambo/gift), hur lång tid det tar att etablera sig på arbetsmarknaden osv. Ett exempel är 1990-talets höga arbetslöshet som inneburit att åtskilliga uppfattat att de inte kan vara säkra på en plats på arbetsmarknaden och än mindre en permanent plats. Denna osäkerhet kan mycket väl få (och har sannolikt redan haft) konsekvenser för familjebildning och familjestorlek.

Beckers modell har utsatts för omfattande kritik genom åren inte minst för att han i sina modeller talar om barn som "varor" och "investeringar". Vidare att han reducerar familjen till en strikt kalkylerande enhet med enbart ekonomisk effektivitet för ögonen. Dessutom finns det invändningar mot att han tar teorin om komparativa fördelar som intäkt för hur arbetsdelningen i hushållet ser ut, utan att problematisera hur lönebildningen ser ut och eventuell förekomst av lönediskriminering på arbetsmarknaden. Becker diskuterar inte heller konsekvenserna av den *socialiseringsprocess* som förekommer och i vad mån den bidragit till att upprätthålla *föreställningen* om vad som är ekonomiskt optimala och effektiva lösningar hushållen.

Icke-kooperativ spelteori

En alternativ modell till Beckers ansats är den som vill applicera spelteori på familjens beslutsfattande. Det som tilldragit sig speciellt intresse när det gäller beslut om familjestorlek är den del av spelteorin som kallas icke-kooperativ. Enligt Becker skulle en s k Pareto-effektiv lösning uppnås om det skedde en specialisering i hushållet som bygger på teorin om komparativa fördelar. I den icke-kooperativa modellen beaktas också komparativa fördelar men här behöver arbetsfördelningen i hushållet inte se ut som i Beckers modell även om man antar, precis som i hans modell, att det är mannen i hushållet som marknadsarbetar mest. Skälet är att det *inte* är givet att kvinnan ägnar merparten av sin tid till hemarbete (även om hon har lägre lön på marknaden och är mer produktiv än mannen i hemarbetet) eftersom hon ser den tid hon ägnar åt hemarbete som en "kostnad" inte bara i form av utebliven lön utan också i form av allmänt försämrade framtida möjligheter på arbetsmarknaden. Kvinnor kommer därför att besluta sig för att fördela sin tid mellan hem och marknad på så sätt att ytterligare en timme i hemarbete ger henne lika stor nytta som en ytterligare timme i marknadsarbete ger och då har hon också inkluderat *framtida möjligheter* på marknaden. I vad mån modellen också skulle kunna beakta vad som händer om

mannens arbetsinsats i hemmet ökar diskuteras inte.

Den icke-kooperativa modellen pekar också på det problem som brukar benämnas "free-rider" problemet. Det går i korthet ut på att det kan finnas incitament för någon i familjen att "smita" undan investeringar i olika familjerelaterade nyttigheter. Den familjemedlem som smiter "utgår" då (självklart) från att den andre parten står för den investeringen (t ex fostran av barn). Men eftersom "nyttan" (glädjen) av detta inte enbart tillfaller den part som faktiskt gjort detta utan *båda i lika delar* uppstår vad man kallar ett free-rider problem. Eftersom det är väl känt att kvinnors och mäns tidsinsatser i hemarbete och arbetet med barn är olika skulle det vara intressant att få veta hur mycket av den skillnaden som skulle kunna tillskrivas förekomst av ett free-rider problem (se t ex Bohlin 1997, Lommerud 1997).

Easterlin-hypotesen

En teori som formulerades ungefär samtidigt som Beckers var Easterlin-hypotesen, med namn efter sin upphovsman Richard A. Easterlin. Denna teori utmanade dock Beckers teori genom att visa att förändringar i den ålders-specifika fertiliteten hos unga kvinnor var, över tiden, positivt korrelerad med förändringar i kvoten mellan den inkomst som unga par hade idag och den inkomst dessa hade haft när de bodde med sina föräldrar. Easterlins modell, som också i grunden är ekonomisk, baserades på antagandet om preferenser, vilka antogs skifta systematiskt som en funktion av inkomster och priser, dvs samma variabler som Becker använde.

I korthet kan man säga att modellen går ut på att visa att de ekonomiska och sociala framgångarna för en bestämd åldersgrupp (kohort), allt annat lika, bestäms av storleken på den. Easterlin uttrycker det hela i termer av 'crowding-mekanismer' och menar att dessa framträder tydligast inom familjen, i skolan och på arbetsmarknaden. Olika kohorter får alltså olika chanser att lyckas - ekonomiskt, mentalt, socialt - beroende på hur många som finns i den aktuella åldersgruppen. Detta kan i sin tur få konsekvenser för familjebildning liksom för familjestorleken i olika generationer.

Easterlins förklaring till att sambandet mellan fertilitet och kvinnors arbetskraftsdeltagande var negativt var den s k relativa inkomsthypotesen. Par som inte ansåg att de hade tillräckligt bra ekonomi för att skaffa barn kom att vänta med barn, men när kvinnor ökade sin förvärvsfrekvens, för att bättra på ekonomin, föll barnafödandet. Utifrån detta kan man säga att Easterlins slutsats är motsatt Beckers, eftersom den senare ansåg att "inkomsteffekten" var positiv, dvs att stigande inkomster ledde till ökat barnafödande, (se t ex Macunovich, 1998 och Gustafsson, 1992).

Teorier om rationella val, riskaversion, jämställdhet

Peter McDonald har i flera sammanhang skrivit om fertilitetsutveckling och olika teorier och den ansats han har betraktar jag som mer "modern" än de tidigare eftersom han söker integrera ett ekonomiskt, socialt och psykologiskt synsätt på dagens kvinnor och män och deras förhållningssätt till modern familjebildning¹³. Den första teorin, den om rationella val, är i grunden en ekonomisk teori som kan appliceras på barnafödandet på följande sätt: Om de direkta kostnaderna för barn är möjliga och dessutom relativt lätta att uppskatta både innan och efter man fått barn är "intäkterna"

¹³ Peter McDonald är verksam vid Australian National University, Canberra. De teorier som omnämns här finns bl a beskrivna i McDonald (1997), (2000).

betydligt svårare att beräkna. Skälet är att intäkterna ligger mer på det ”psykologiska” planet.¹⁴ Dessa kan vara alltifrån att man älskar barn och att barn är meningen med livet till att det är ”status” att vara förälder eller ha en familj och/eller att man vill ha barn som för släkten vidare. Att ”intäkterna” kan stiga med fler barn beror sedan på att man vill att det första barnet skall ha syskon och/eller att man önskar barn av olika kön.

En konsekvens av teorin om rationella val blir därför att *om politikerna (samhället) önskar påverka födelsetalen i positiv riktning* då skall de se till att de ”psykologiska intäkterna” av att ha barn stiger och/eller att kostnaderna för dem minskar. Det förra kan åstadkommas genom ett mer barnorienterat och barnvänligt samhälle som underlättar, och inte försvårar, för de som vill vara både föräldrar och ha andra uppgifter i samhället (förvärvsarbete t.ex.). Bilden av barn som börda och hinder för ett bra och roligt liv kommer därmed också att ändras. Kostnadssidan påverkas genom direkta skattelättnader och/eller generösare bidrag till familjen. Det kan vara direkta bidrag, låga avgifter och subventioner såsom barnbidrag, avgifter för läkar- och tandläkarvård, fria skolluncher och subventionerad barnomsorg är alla exempel på familjelerade bidrag av stor ekonomisk betydelse. Föräldrapenning och bostadsbidrag är andra inslag i familjepolitiken som bidrar till att minska den direkta kostnaden för barn.

Ett viktig antagande för teorin om rationella val är att kvinnor och män har en relativt god uppfattning om vilka ”kostnader” och ”intäkter” som är förknippade med att ha barn. Detta kan man knappast säga att teorin om riskaversion utgår från. Där är utgångspunkten att eftersom alla kostnader och intäkter ligger på *framtiden* råder det stor *osäkerhet* om hur stora dessa verkligen kommer att bli när man faktiskt blir förälder. Om utsikterna är eller verkar osäkra, i någon för fertiliteten viktig aspekt, då tenderar många att luta sig mot det som är känt och säkert vilket förefaller rimligt om man vill undvika risker. Osäkerheten kan dock ligga på många olika plan. Om man vill ha en viss ekonomisk trygghet innan man börjar bilda familj är det självklart inte bra om arbetsmarknaden är skakig och det enda som erbjuds är tillfälliga jobb eller osäkra anställningar i allmänhet.

En annan form av osäkerhet uppstår om man måste flytta av arbetsmarknadsskäl. Den ekonomiska tryggheten ökar troligen men om den sociala påverkas negativt kan det fördröja familjebildningen. Teorin om riskaversion går därför ut på de som vill öka sin ”trygghet” de kommer också att satsa på att utbilda sig, skaffa sig både bättre och längre utbildning, undvika förvärvsavbrott och hellre arbeta heltid än deltid. Eftersom detta är svårt att förena med barn, åtminstone för kvinnor, kan effekten på barnafödandet bli negativ. Uppgiften för politikerna och parterna på arbetsmarknaden blir därför att skapa så tydliga och fasta spelregler som möjligt för att underlätta för unga kvinnor (och män) att beräkna de framtida ”kostnaderna” av att ha barn.

Riskteorin går också att applicera på den privata sfären genom att det också finns en risk för separation och skilsmässa.¹⁵ De ekonomiska konsekvenserna av en skilsmässa

¹⁴ När barn hade en viktig uppgift att fylla t ex som arbetskraft (i jordbruket eller hemindustrin) eller sörjare för föräldrar på ålderdomen var kanske intäkterna av barn lättare att beräkna än vad de är idag.

¹⁵ År 2000 bodde 74 procent av alla barn under 18 år med båda sina biologiska föräldrar, 18 procent med en ensamstående mor och tre procent med en ensamstående far. Övriga bodde med ena föräldern plus en styvförälder. (SCB 2002:7 s. 33)

är väl belagda, åtminstone för kvinnor och barn, och trots att man i moderna välfärdsstater försökt reducera de negativa effekterna kvarstår en betydande ekonomisk risk. I vissa länder har trenden dessutom snarare varit att öka än minska risken t ex genom att det sociala skyddsnätet blivit allt glesare vilket bidragit till att barnfattigdomen ökat påtagligt i den rika delen av världen.¹⁶

Den tredje teorin handlar om jämställdhet mellan könen och hur den genereras. McDonald diskuterar därvid den påverkan olika *familjeorienterade* respektive *individorienterade* institutioner har på jämställdheten. Med de förra avses jämställdheten i familjen och hur den påverkas av t ex skatte- och socialförsäkringssystemens utformning medan det senare avser den betydelse som utbildningssystem, arbetsmarknad och arbetsliv har på jämställdheten.

Balansen, eller obalansen, mellan dessa kan komma att påverka nivån på födelsetalen i ett samhälle. Den ökade jämställdheten inom de individorienterade institutionerna har ökat kvinnors makt i familjen främst genom att deras egna ekonomiska resurser ökat. Detta har också inneburit att deras kontroll över fertiliteten blivit mycket större än den som tidigare generationers kvinnor haft. Vad detta betyder för fertiliteten är dock avhängig hur jämställdheten i familjen och i de familjeorienterade institutionerna utvecklats. Ett lågt barnafödande kan därför vara en produkt av två motstridande tendenser i ekonomin: Ett jämställt utbildningssystem och en jämställd arbetsmarknad som uppmuntrar unga kvinnor till utbildning och yrkesarbete kan leda till minskad fertilitet om utformningen av samhällets skatte-, bidrags- och socialförsäkringssystem inte står i samklang med ett jämställt familje- och arbetsliv. Hypotesen är därför att jämställdhet i båda dessa "institutioner" är en förutsättning för att en bestående positiv förändring i födelsetalen skall kunna uppnås. Inom de individorienterade institutionerna har framstegen varit stora, kvinnor har idag rätt till utbildning och arbete i de flesta länder, men inom de familjeorienterade institutionerna återstår ännu mycket att göra för att främja jämställdheten i familjen.¹⁷

3 Tidigare studier på svenska data

Intresset för demografiska frågor har alltid varit stort och det gäller både befolkningsfrågor i allmänhet som mer specifika spörsmål t ex den om fertilitetsutvecklingen. Det är främst demografer och statistiker men också sociologer och ekonomer som intresserat sig för dessa frågor. En av dem som ägnade stort intresse åt fertilitetsutvecklingen i Sverige var Britta Hoem verksam bl a vid Statistiska Centralbyrån. Hon genomförde ett stort antal studier varav flera handlade om sambandet arbetsmarknad och fruktsamhet. I en studie från 1998, "*Barnafödande och sysselsättning*", analyserade hon förändringarna på arbetsmarknaden och i födelsetalen

¹⁶I länder som USA och Storbritannien finns uppfattningar som hävdar att det är välfärdssystemet som bidragit till att antalet ensamstående mödrar ökat och därför bör det göras mindre generöst för att förhindra att unga kvinnor skaffar barn men också hindra dem från att skilja sig.

¹⁷I Oláh (2001) kan ett exempel hämtas på hur denna mekanism förmodligen är tänkt att fungera. Där framkommer resultat som tyder på att utformningen av den svenska föräldraförsäkringen, att båda föräldrarna har rätt att vara barnlediga, haft betydelse för jämställdheten i familjen. I familjer där fäder tagit ut viss ledighet föds t ex fler barn och separationsrisken är mindre jämfört med familjer där fäderna inte tagit ut någon barnledighet alls. "*If the father took some parental leave with the first child, the risk of union dissolution is lower than otherwise. This suggests that both partners' engagement in economic and care responsibilities can strengthen their relationship, possibly because the sources of potential conflicts are reduced in such unions.*" (s. 29.)

för perioden 1985 – 1997. De data hon använde omfattade alla kvinnor födda 1950 eller senare och resultaten pekade rätt entydigt på att för första barnet spelade kvinnors sysselsättning roll. Kvinnor i kommuner med hög sysselsättningsnivå hade högre benägenhet att få barn än de som bodde i kommuner med lägre. En mer allmän sysselsättningsminskning minskade också de barnlösa kvinnornas fruktsamhet medan en sysselsättningsökning ökade fruktsamheten, speciellt bland de yngre kvinnorna.¹⁸ De yngsta kvinnornas svagare anknytning till arbetslivet och det växande antalet kvinnor som studerade var det som bidrog mest till att födelsetalen hade fallit under perioden. För de kvinnor som hade ett arbete var benägenheten att få det första och andra barnet större bland de med höga arbetsinkomster. Efter att ha konstanthållit för olika faktorer som kan påverka barnafödandet konstaterade Hoem att ”dåliga tider”, mätt i termer av hög arbetslöshet och låga inkomster, medför låg fruktsamhet. Att fruktsamheten är speciellt låg bland de studerande, i jämförelse med t ex arbetslösa kvinnor, tycker hon inte är speciellt anmärkningsvärt. Medan den senare gruppen kan (tänkas) föda barn därför att den har ”tid” och dessutom har en viss egen inkomst (arbetslöshetsersättning) skulle benägenheten för kvinnor som studerar vara mindre av motsatta skäl, d v s de har varken tid eller ekonomi.

Hoem analyserade också vad utbildningen betydde för barnafödandet och då speciellt intresserat sig för vilka kvinnor som föder ett tredje barn (Hoem, 1993). Hon fann att det snarare var de med högre utbildning än de med lägre som födde barn nummer tre. Ett resultat som delvis strider mot den ekonomiska teorin som antar att kostnaden för att skaffa barn är större för kvinnor med högre löner än med lägre därför att det kostar mer att vara frånvarande från arbetet. Det resultat som avser det tredje barnet kan dock inte generaliseras till att skaffa barn i allmänhet. Det är nämligen väl dokumenterat att längre utbildning vanligtvis innebär en senareläggning av barnafödandet vilket i sin tur kan innebära såväl att färre barn föds (”man hinner inte”) som att antalet barnlösa (frivilligt eller ofrivilligt) ökar.

I en studie över vad som bestämmer den barnlösa kvinnans övergång från att vara icke-mor till mor fann Hoem att både den egna situationen och den ekonomiska utvecklingen lokalt och nationellt hade stor betydelse (Hoem, 2000). Hon menade också att denna avspeglades i den inställning hushållet hade till framtiden. En högre grad av optimism påverkade fertiliteten positivt medan pessimism hade motsatt effekt. Uppgången i barnafödandet under andra halvan av 1980-talet, som berörde alla åldersgrupper, kan ses som ett uttryck för den optimism som rådde då, medan nedgången under 1990-talet är ett uttryck för den pessimism som bredde ut sig, inte minst bland unga, under decenniet.¹⁹

Samma data som Hoem analyserade i sin studie från 1998 analyserar också Gunnar Andersson i en intressant studie från 1999. Syftet är även här att undersöka kvinnors anknytning till arbetsmarknaden under olika konjunkturcykler och de konsekvenser detta kan få för fruktsamhetens utveckling (Andersson, 1999.) Studien kan ses som en utvidgning av Hoems studie och i huvudsak är resultaten också desamma. Ett viktigt resultat från Anderssons studie är dock att den svenska fertiliteten under 1980- och 1990-talet utvecklats pro-cykliskt.

¹⁸ Hoem (1998) s. 44.

¹⁹ SCB regelbundna intervjuer om hushållens inköpsplaner brukar ligga till grund för en bedömning om hushållens pessimism respektive optimism.

Att sambandet mellan fertilitet och konjunktur numera är positivt ifrågasätter naturligtvis det negativa samband som man länge ansett vara det dominerande, d v s att barnafödandet *avtar* med ökad kvinnlig förvärvsfrekvens (ökade inkomster) och vice versa. En slutsats Andersson drar av detta är att en rimlig inkomstnivå för kvinnor numera är *en förutsättning* för att de skall skaffa barn och definitivt inget hinder. Ett sådant system (för barnafödande) blir dock känsligt för ekonomiska konjunkturer. Faller sysselsättningen plötsligt och dessutom relativt kraftigt bör ett ras i fertiliteten inte överraska.

Effekten av arbetsmarknadsstatus under 1990-talet har också undersökts i en SCB-studie av Persson (2001). Efter att ha kontrollerat för ålder, tidsperiod, sammanboendestatus, utbildning och arbetstid (hel- eller deltid) fann hon att kvinnor och män med en tidsbegränsad anställning hade lägre benägenhet att skaffa ett första barn än vad de med en fast anställning hade. Eftersom tidigare studier pekat på att högre inkomst resulterar i större benägenhet att få barn utesluter hon inte att inkomst också här kan spela in om det är så att ett tidsbegränsat jobb också är liktydigt med lägre inkomster. Ålderns betydelse är också intressant här då tidsbegränsade anställningar är mer frekventa bland yngre än äldre. Det betyder att äldre kvinnor (>30 år) som ännu inte har en fast anställning hamnar i en speciellt dålig sits då de dels hyser större oro för att bli arbetslös, dels hamnar i större tidspress vad avser "rätt tidpunkt" för att skaffa barn.

Eva Bernhardt presenterar i en översiktstudie ett antal internationella studier där sambandet mellan fertilitet och kvinnors sysselsättning analyserats (Bernhardt, 1993). I de flesta studier finner man att sambandet är negativt bland dem som föder det första barnet. "*It seems to be a comparatively uncontested issue that fertility has an immediate and negative impact on women's employment*" (s. 39). Emellertid förefaller sambandet vara temporärt eftersom barnet(n) så småningom blir äldre och dessutom kan de försvagas om kvinnors möjligheter att arbeta deltid ökar liksom tillgången till barnomsorg. Motståndet mot att tillskapa möjligheter som skulle underlätta för kvinnor att förena barn och yrkesarbete måste därför, enligt Bernhardt, sökas i de könsstrukturer och maktrelationer som finns och upprätthålls i samhället. Där strukturerna modifierats och mjukats upp har det också blivit något lättare att kombinera familj och arbete. De låga födelsetalen i många europeiska länder idag anses vara ett direkt utslag av bristande insikt och förståelse för hur dessa strukturer verkar och upprätthålls. För att det därför skall bli möjligt för *både kvinnor och män* att vara föräldrar och yrkesarbetande samtidigt och på ett rimligt sätt måste dessa strukturer lösas upp och ersättas med nya, modernare.

Av de ekonomer som analyserat sambandet mellan fertilitet, politik och ekonomi på svenska data är flera amerikaner däribland Frank Stafford som tillsammans med Marianne Sundström analyserat betydelsen av en fungerande familjepolitik för att framgångsrikt kunna kombinera barn och jobb (Sundström & Stafford, 1992). De positiva erfarenheterna från 80-talet med både ökad fertilitet och sysselsättning, var därför ingen tillfällighet enligt författarna eftersom: "*Sweden's comprehensive public policies fit together as a system which stimulates both fertility and women's gainful employment*"²⁰

²⁰ Sundström & Stafford, 1992 s.212.

Den amerikanske ekonomen Walker har också analyserat den svenska politiken för att se vad som dels förklarade variationerna i den periodiska fertiliteten 1955-1990, dels senareläggningen av barnafödandet (Walker, 1995). Han använde en neoklassisk ekonomisk modell för att bestämma sk skuggpriser på barnafödandet. Ett av resultaten var att den enskilt viktigaste faktorn som bestämmer skuggpriset är kvinnors lönenivå. *"Had women's wages, not experienced substantial growth during this time period, by the late 1980s, the shadow price of fertility would have been 20 % lower"* (s. 244). Efter att ha jämfört lön och familjepolitik under perioden 1955-90 fann han således att kvinnors löneutveckling hade haft mycket större betydelse för beslutet att skaffa barn än vad familjepolitiken haft. Han menade också att de kraftiga variationerna i barnafödandet i Sverige borde innebära att man mer diskuterade effekten av den förda politiken och de ekonomiska villkoren och hur dessa påverkade individers beteenden sett över livsrytmen.²¹

"Relativpriset" på fertilitet vid olika ålder är också konsistent med att det skett ett skift i barnafödandet till högre åldrar. Lönesammanpressningen i Sverige under 1970- och delar av 80-talen ökade kvinnors relativa lönenivå men eftersom ålderslöneprofilen också blev flackare anser Walker att detta i sin tur innebar att (yngre) kvinnors incitament att skaffa barn tidigt minskade. Det är dock inte problemfritt att beräkna skuggpriset på barn med hjälp av kvinnors löner eftersom det samtidigt skett flera viktiga samhällsförändringar åren 1955-90 som speciellt berört kvinnorna.

Ytterligare ett exempel som delvis kan belysa vad kvinnors förändrade ställning betytt är Wilkinsons studie från 1973. Han har också använt svenska data men där tidsperspektivet är ännu längre än i Walkers studie, 1870-1965. Han delar in perioden i tre delperioder: 1870-1910, 1911-1940 samt 1941-1965 och skattar sedan en modell med följande oberoende variabler: mannens inkomst, hustruns potentiella lön, kostnaden för barn, spädbarnsdödligheten samt emigrationen. Förklaringsvariablernas aktualitet och signifikansnivåer skiftar som väntat över tid. Spädbarnsdödlighet och emigration betydde mycket för hur barnafödandet förändrades i slutet av 1800- och början av 1900-talet men under andra halvan av 1900-talet spelar dessa inte längre någon roll. Kvinnornas löner betydde å andra sidan väldigt lite under första och delvis andra perioden men ökade under period tre. Tillsammans taget överensstämmer detta rätt väl med det som tidigare påtalats om den ekonomiska utvecklingens långsiktiga effekter. Wilkinsons slutsats, sett över hela tidsperioden är att *".....economic constraints on the household have a significant effect upon fertility."* Han menar att detta är viktigt att inse både för de industrialiserade och de icke-industrialiserade länderna. *"Growth models of potential labor force and GNP for developed countries need to incorporate fertility decisions by households. Family planning programs in less developed countries should also consider the impact in fertility of changing economic (social) constraints upon households"* (s. 641).

Denna studie må vara gammal men citatet ovan är fortfarande aktuellt inte minst i den svenska debatten där fallande födelsetal och en växande andel äldre i befolkningen ses som ett framtida problem. I en studie av Lind & Malmberg (2000) diskuteras denna obalans där färre får allt fler att "försörja" och hur det kan komma att bli ett problem för den svenska samhällsekonomin redan om 20-30 år. Men de menar också att det fortfarande finns tid att handla. Insikten om att det är årgångarna som fötts efter 1975 som kommer att vara betydelsefulla för ekonomin då, innebär att det är dagens

²¹ Walker (1995) s. 246.

politiker och beslutsfattare som bestämmer hur det kommer att se ut i framtiden. *”Genom att främja eller försvåra barnafödandet kan vi t ex påverka hur många som föds under de år som kommer. Men även storleken på de årgångar som idag är under 30 år går att påverka med hjälp av invandringspolitiken. (...) Om den befolkningsutveckling som SCBs officiella prognos förutsäger realiserar riskerar nämligen årtiondena från 2030 till 2050 att bli en mycket svår tid för Sverige med en kontinuerlig negativ tillväxt.”*²²

I Björklund et al (2001) diskuteras också de samhällsekonomiska konsekvenserna av fallande födelsetal och en allt äldre befolkning men de anslår en något mindre pessimistisk ton. Utfallen av gjorda prognoser kan visserligen se dystra ut men de menar att man får inte glömma bort att det är beräkningar och måste tas för vad de är. *”Det är inte klart utifrån ekonomisk teori hur befolkningens åldersstruktur bör uppträda i en tillväxtmodell. Man kan också peka på att teknologisk utveckling, vetenskapliga upptäckter m.m. troligen har haft stor betydelse för tillväxten i ett historiskt perspektiv och kan därför också förväntas ha det i framtiden. Den sistnämnda typen av effekter är dessutom svåra att fånga. Det är därför tänkbart att de tillväxtprognoser som presenteras överskattar effekterna av befolkningens åldersstruktur.”*²³

4 Enkäten – Varför minskade födelsetalen i Sverige under 90-talet?

Data

De data som ligger till grund för denna studie baseras på uppgifter från en enkät som varit utsänd till en grupp slumpmässigt utvalda kvinnor och män, 2500 kvinnor respektive 2500 män, födda mellan åren 1955 och 1970. Avsikten med att begränsa gruppen åldersmässigt var att vi främst var intresserade av de vars mest fertila period kan antas ha infallit under andra halvan av 1980-talet och under 1990-talet. Enkäten besvarades under våren/sommaren år 2000. Svarsfrekvensen blev 60 procent vilket får bedömas som acceptabelt dels med tanke på tidpunkten för utskicket²⁴, dels med hänsyn tagen till det område som enkäten behandlar. Man kan anta att svarsviljan varit större hos de som redan hade barn eller i alla fall umgicks med planer att bli föräldrar medan de som överhuvudtaget inte hade tänkt på barn och familj kan antas ha varit mindre intresserad av att besvara den.

Våra data bestod ursprungligen av uppgifter från 2976 individer men då 24 föll bort pga obestämt kön²⁵, namnförväxling, ofullständigt ifyllt formulär samt oidentifierbara enkäter återstod 2952 individer. Svarsfrekvensen var något högre bland kvinnor än bland män men könsfördelningen i vår studie får ändå anses som relativt jämn, 55 procent kvinnor och 45 procent män.

²² Lind & Malmberg (2000) s. 13-14.

²³ Björklund m fl (2001) s. 62-63.

²⁴ Enkäten ombesörjdes av SCB. Olyckligtvis kom tidsplanen att förskjutas. Därför kom en del utskick att ske senare än beräknat vilket möjligen kan ha förorsakat olägenheter för en del vad gäller tid för besvarande.

²⁵ Genom att matcha enkät och register framkom det i några fall att ”kön” skilde sig åt. Troligen har adressaten varit mannen (eller kvinnan) men kvinnan (eller mannen) i familjen har svarat och glömt bort detta när man angett vilket kön adressaten har.

Vad beträffar bortfallet så har vi tyvärr ingen bild över hur det ser ut med avseende på barn. Vad vi däremot vet är att andelen gifta var lägre, andelen med utländskt medborgarskap och andelen födda utomlands var högre liksom andelen med låg eller ingen inkomst. (I bilaga finns enkäten plus en sammanställning av totala urvalet, de svarande och de som icke besvarade enkäten.)

Övriga data som använts är inkomstuppgifter för perioden 1985-1998 och som lagts till individuppgifterna från enkäten. Dessa är dels hämtade från SCB:s sysselsättningsregister, dels från inkomstregistret. Inkomstuppgifterna avser inkomster av arbete och aktiv näringsverksamhet samt ersättningar som erhålls vid sjukdom, arbetslöshet, studier, föräldraledighet och tillfälligt behov (socialbidrag).

Vem besvarade enkäten?

Det är flera villkor som skall vara uppfyllda innan man får sitt första barn varav att ”ha en partner” torde vara ett av de viktigare.²⁶ Av de som besvarat enkäten var mer än tre fjärdedelar, 77 procent, gifta eller sammanboende (sambo) medan resten, 23 procent, inte hade någon partner. I den senare gruppen hade 35 procent varit gifta tidigare, hur stor andel som varit sammanboende vet vi däremot inte. I tabell 1 framgår hur fördelningen, med avseende på civilstånd, såg ut när enkäten besvarades.

Tabell 1: Kvinnor och män m a p civilstånd. Procent.

		Kvinnor	Män	Totalt
Gifta	52	44	48	
Sambo	28	31	29	
<u>Singel</u>	<u>20</u>	<u>25</u>	<u>23</u>	
%	100	100	100	
Antal	1612	1340	2952	

Mer än hälften av kvinnorna var gifta mot 44 procent av männen medan det var en något lägre andel kvinnor än män som levde samman utan att vara gift, 28 mot 31 procent. Resten, en fjärdedel av männen och en femtedel av kvinnorna, levde utan partner.²⁷

Hur barn och samlevnadsform egentligen hänger samman är dock inte självklart eftersom de flesta numera bor ihop en tid innan de (eventuellt) gifter sig. För många par blir dessutom giftermålet inte aktuellt förrän barnen kommit. Det betyder att barnet(n) inte alltid behöver vara en följd av att man ingått äktenskap utan det kan precis vara tvärtom, det är barnet/barnen som ”tvingat” fram ett beslut om att ett samboförhållande skall övergå i äktenskap.²⁸ Oavsett hur kausaliteten ser ut bör man ändå kunna förvänta sig att sannolikheten att ha barn är högre bland gifta än bland icke-gifta och högre bland enbart sammanboende jämfört med de som lever ensam. Våra data bekräftar också att så är fallet. Av de gifta hade 94 procent barn mot 76 procent av de sammanboende och bland dem som idag varken var gift eller

²⁶ Eftersom det idag finns möjligheter att som ensamstående adoptera betyder det att ”partner” inte kan ses som ett absolut villkor.

²⁷ En jämförelse med statistik för hela befolkningen visar att våra data överensstämmer väl med dessa. Civilståndet för gruppen 35-44 år i hela befolkningen var t ex följande: Av kvinnorna var 52 % gifta, 28 % sambor och 20 % singel. För männen var siffrorna 44, 31 och 25 procent. (SCB www.scb.se/statistik)

²⁸ Ca 1/3 av de förstfödda är barn till gifta föräldrar medan resten har föräldrar som (ännu) icke är gifta.

sammanboende hade 43 procent barn. Skillnaden var obetydlig mellan gifta kvinnor och män däremot var det en högre andel sammanboende kvinnor än män som hade barn, 78 mot 68 procent. I singel-gruppen var denna skillnad ännu tydligare då motsvarande siffror där var 57 respektive 30 procent.

Att skillnaden mellan att vara gift eller sambo ändå är så pass liten beror säkert på den liberala inställning som länge funnits i Sverige i synen på olika samlevnadsformer. Under 1960- och 1970-talen etablerades nya sätt att leva tillsammans och det som kom att bli av någon omfattning och ett långsiktigt realistiskt alternativ till det traditionella giftermålet var sammanboende utan formellt giftermål. Denna samlevnadsform, som sedan 1980-talet regleras i en egen lag (sambolagen), väljs numera också av dem som har för avsikt att någon gång gifta sig. En konsekvens av dessa förändringar är att civilståndets betydelse för om man har barn eller ej blivit nästan negligerbar vilket i jämförelse med andra länder är unikt. Att samlevnadsformen ändå kan ha viss betydelse skulle kunna bero på att giftermålet, till skillnad från sammanboende (utan att vara gift), utgör en direkt och officiell "avsiktsförklaring" om att man avser att bilda familj med barn. Det senare skulle kunna styrkas av att både födelsetalen och antalet giftermål minskade under 1990-talet medan de åren dessförinnan, dvs från mitten av 1980-talet, hade ökat. (Se figur A3 i appendix.)

Hur stor andel i vårt datamaterial hade då barn och hur många barn hade de?²⁹ I tabell 2a och 2b framgår hur spridningen såg ut när frågan besvarades år 2000.

Tabell 2a: Andel *med* respektive *utan* barn. Procent.

	Kvinnor	Män	Totalt
"Har barn"	82	69	76
"Har inte barn"	18	31	24
%	100	100	100
Antal	1612	1340	2952

Tabell 2b: Hur många barn? Procent.

Antal barn	Kvinnor	Män	Totalt
1	21	26	23
2	51	49	51
3	20	17	19
4 el fler	7	7	7
%	100	100	100
Antal	1321	925	2246

Av de som besvarat enkäten hade 76 procent barn medan 24 procent inte hade barn. Skillnaden mellan könen var dock tydlig då 82 procent av kvinnorna hade barn mot 69 procent av männen och andelen barnlösa följaktligen var högre bland männen än bland kvinnorna. På frågan hur många barn de hade var det en lika stor andel kvinnor som män som hade två barn medan det var något högre andel kvinnor som hade mer än två barn och något högre andel män som hade ett barn.

I föreliggande studie kommer vi enbart att fokusera på det *första barnet* eftersom vi antar att övergången från att *inte* ha något barn till att ha ett är större än när man redan har ett barn och sedan får ytterligare ett, två eller fler. Vi tror därför att den

²⁹ Som egna barn räknas biologiska samt adopterade barn.

ekonomiska situationen, i vid bemärkelse, är av större betydelse när man bestämmer sig för det första barnet och därför kan det antas vara mer planerat än vad andra och tredje barnet är. Men enbart i "ekonomisk" mening eftersom övriga barn kan vara ännu mer "planerade" men då utifrån andra kriterier, t ex att man vill ha syskon till det första, att man har en bild av hur en familj skall se ut, att man vill ha barn av ett visst kön osv. Att helt bortse från ekonomin gör man dock knappast men eftersom "merkostnaden" för ytterligare ett barn kan antas vara lägre än vid det första barnet så kan beslutet av ekonomiska skäl inte vara särskilt svårt.³⁰

Ytterligare en faktor av betydelse för familjebildningen är ålder. Detta har dock redan beaktats genom att urvalet gjordes på så sätt att ingen skulle vara äldre än 45 år eller yngre än 30 år vid utgången av år 1999. Men spridningen i ålder är emellertid ändå så pass stor att många bara är i början av sin "familjekarriär" medan den för andra är helt avslutad. Detta är självklart en faktor som måste beaktas i analysen. Hur ser då åldersfördelningen ut med avseende på barn? Som väntat är andelen *utan barn* störst i den yngsta gruppen och minst i den äldsta. Skillnaden mellan könen, oavsett de har barn eller ej, är minst i den äldsta gruppen (se tabell 3).

Tabell 3: Andel kvinnor och män i olika åldersgrupper år 2000 med avseende på antal barn.³¹ Procent.

	30-34 år		35-39 år		40-45 år	
	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män
Inga barn	31	47	14	29	10	16
Ett barn	20	21	15	18	17	16
Två barn	39	24	45	35	44	43
Tre el. flera	10	8	26	18	27	25
%	100	100	100	100	100	100
Antal	515	537	560	450	413	477

Dessa skillnader i ålder mellan kvinnor och män sätter också fokus på den högaktuella frågan om konsekvenserna av att uppskjuta ett beslut om barn. Det är uppenbart att det är en fråga som berör kvinnorna i mycket större utsträckning än män på grund av att deras fertila period är kortare. Eftersom alltför många kvinnor deltar i högre utbildning samtidigt som utbildningarna tenderar att bli allt längre stiger genomsnittsåldern innan de får barn och vill de sedan ha ett jobb innan de får barn stiger den ytterligare. Etableringsålder, dvs den ålder då 75 procent av en årskull har ett jobb, var år 1997 såg hög som 31 år för kvinnor men har under senare år fallit till 29 år.³² Om man använder samma begrepp för när man blir förälder så skulle man kunna säga att etableringsålder för föräldraskapet är 32.5 år, dvs den ålder då 75 procent av kvinnorna har barn.³³ Att både förstagångsmamman och förstagångspappan blivit äldre under 90-talet är oomtvistat vilket också satt fokus på målkonflikten – barn, studier, arbete – till detta återkommer jag längre fram.

³⁰ Detta bygger självklart på att det nya barnet är friskt osv och att "riskerna" man tar genom att vara frånvarande från arbetslivet inte blir större för att man är hemma med ett andra, tredje eller fjärde barn.

³¹ Som jämförelse kan nämnas att i en studie av SCB från 2002 framgick att av de kvinnor som var födda 1955 (dvs de hade avslutat sin fertila period) var 13 % barnlösa, 13 % hade ett barn, 41 % hade två barn och resten, 30 %, tre eller fler barn. För män födda 1950 var motsvarande siffror; 19 %, 14 %, 37 % och 28 %. (SCB 2002:5 s. 27.)

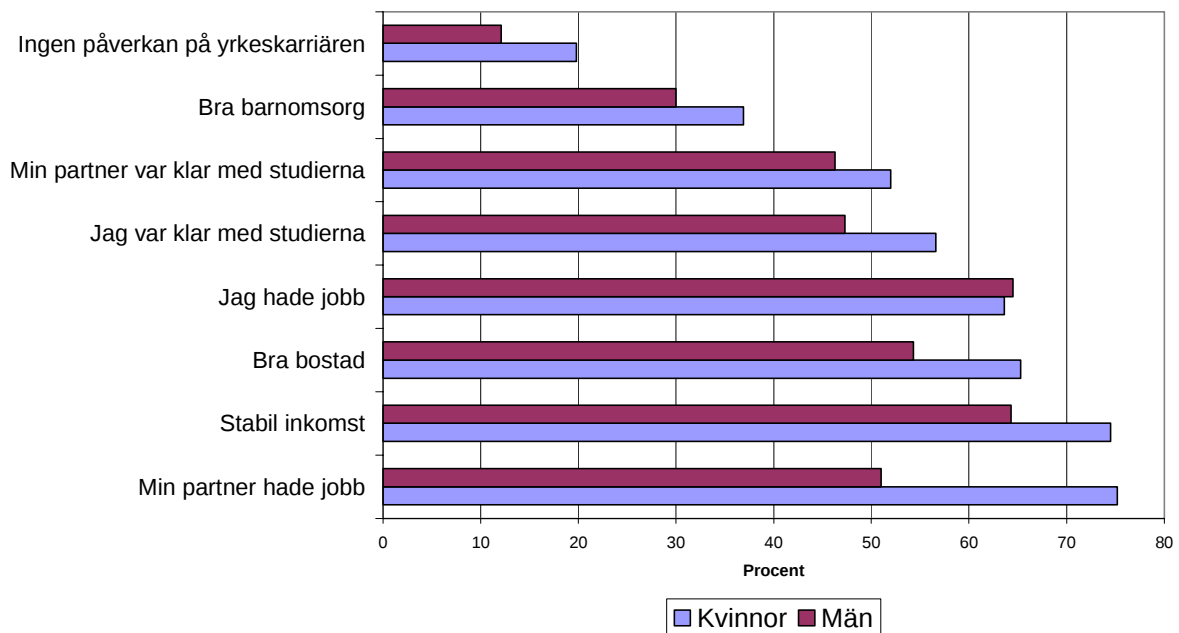
³² Ds 2001:57 s. 171 ff.

³³ Se SCB 2002:7 s. 23.

5 Kvinnor och män - barn och arbete

På frågan om vad olika ekonomiska faktorer betydde när intervjupersonerna fick sitt första barn uppgav en lika stor andel kvinnor som män, cirka 65 procent, att det spelade *stor roll att de hade ett eget jobb* (se diagram 1). Däremot var det en högre andel bland kvinnorna än bland männen som ansåg att det spelade stor roll att *partnern hade jobb*, 75 procent mot 51 procent. *Stabil inkomst* spelade stor roll för beslutet för 75 procent av kvinnorna och 64 procent av männen. Att de hade *bra bostad* ansåg en större andel kvinnor än män hade stor betydelse, 65 mot 54 procent. Det var också en högre andel kvinnor som ansåg att det var viktigt att de *egna studierna* var klara men också att *partnerns studier* var det. Slutligen framträdde också en könsskillnad i synen på *yrkeskarriär* och tillgång till *bra barnomsorg*. Det var en större andel kvinnor än män som tyckte att det spelade stor roll att yrkeskarriären *inte* skulle påverkas negativt av att få barn och att det fanns *bra barnomsorg* att tillgå.

Diagram 1 : Ekonomiska faktorer som spelade "stor roll" vid beslutet att skaffa barn. Kvinnor och män 30-45 år år 2000.



Sammantaget så framträder ett mönster som tydligt pekar på inkomstens och jobbets betydelse för både kvinnor och män när man får sitt första barn men också att tillgång till bra bostad är viktigt liksom att studierna är färdiga. Skillnaderna mellan könen är dock intressanta eftersom det är endast för en faktor - eget jobb - samstämmigheten är total, för alla övriga är diskrepansen stor då andelen kvinnor som tillmätt dessa faktorer stor betydelse genomgående är högre än andelen män. Kan man på grundval av detta anta att män är mer lättsinniga än kvinnor i förhållande till att bli förälder? Nej, knappast men vad de däremot kan spegla är att barn och att bli förälder faktiskt påverkar kvinnors och mäns liv på olika sätt.

Förälder på 80-talet eller 90-talet – är det någon skillnad?

Frågorna vi ställt är i de flesta fall retrospektiva vilket betyder att vi aldrig kan vara helt säkra på om uppgiftslämnarens svar överensstämmer helt med sanningen. Uppgiften att erinra sig hur situationen var och hur han/hon tänkte vid tidpunkten för det första barnet torde vara betydligt lättare för dem som nyligen fått barn än vad det för dem som fick första barnet längre tillbaka. För att i någon mån kontrollera för detta, men också för att belysa om det finns skillnader i uppfattningar beroende på *när* man blev förälder, har data sorterats efter det första barnets födelseår:

”80-tal”: Det första föddes 1991 eller tidigare.

”90-tal”: Det första föddes 1992 eller senare.

Året för den senaste baby-boomen, 1991, är den naturliga ”vattendelaren” här. I vårt urval framgår att 63 procent hade fått *första barnet* före 1992 medan resten, 37 procent, blev föräldrar första gången 1992 eller senare. I diagram 2a respektive 2b framgår hur värderingen av samma ekonomiska faktorer som presenterades i diagram 1 skiljer sig åt med avseende på när första barnet kom.

Diagram 2a: Ekonomiska faktorer som spelade ”stor roll” för beslutet att få det första barnet. **Män.**

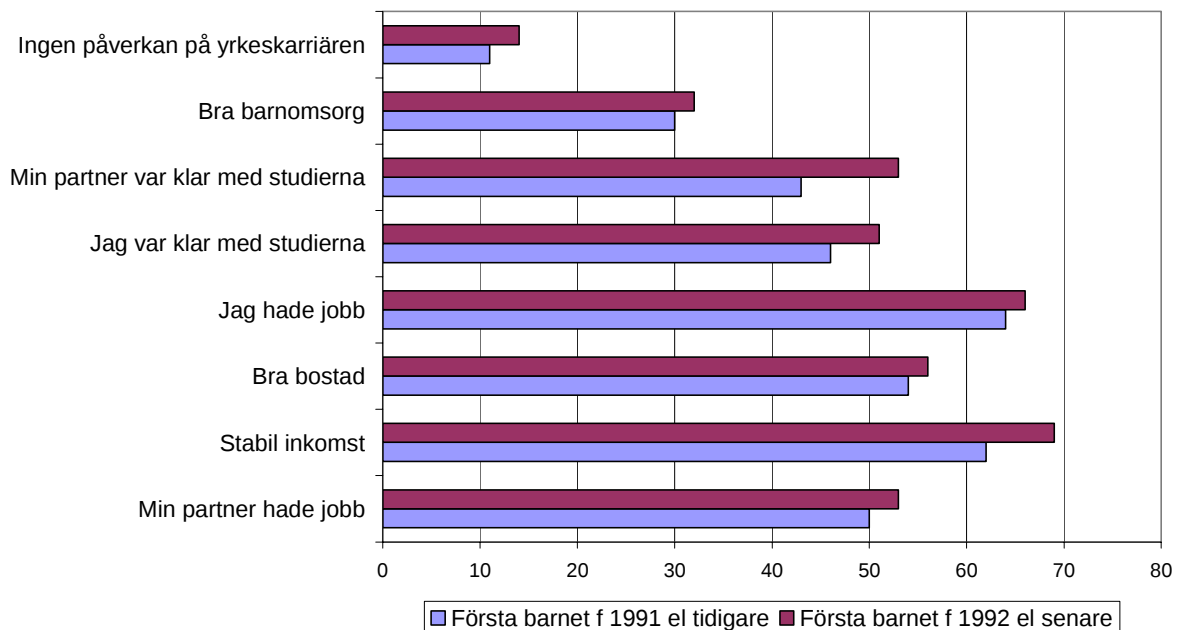
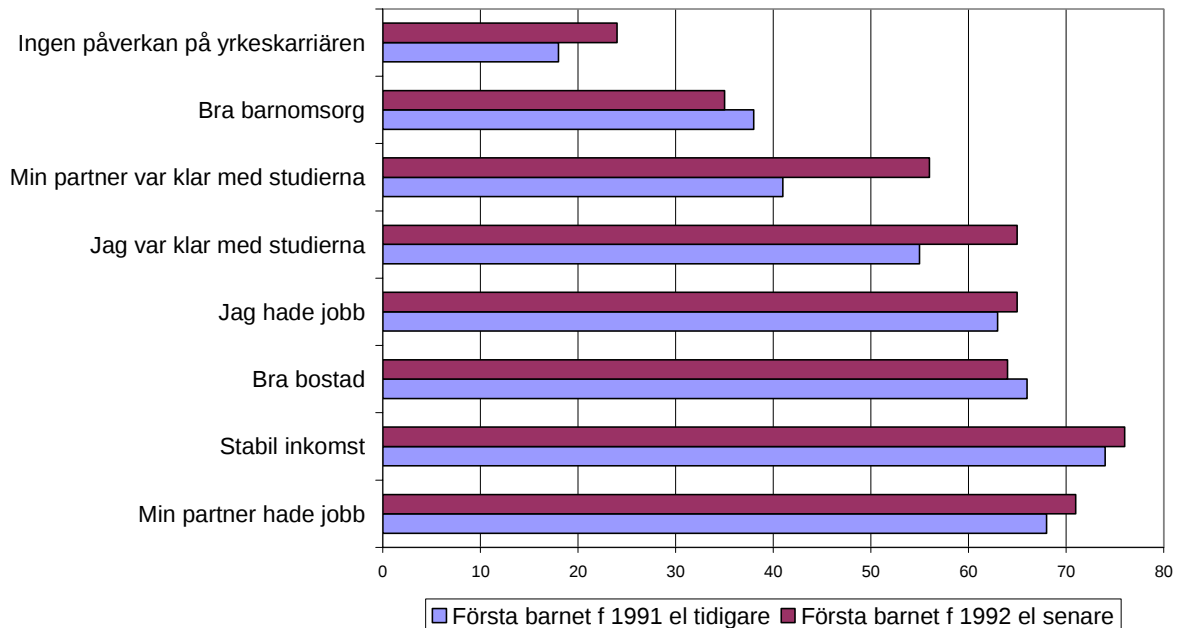


Diagram 2b: Ekonomiska faktorer som spelade "stor roll" för beslutet att få det första barnet. **Kvinnor.**



För männens del har andelen som anser att de olika ekonomiska faktorerna spelade *stor roll* ökat mellan de två tidpunkterna. Ökningen var speciellt stor för faktorerna "stabil inkomst" och att studierna, både egna och partners, var klara (se diagram 2a). Bland kvinnorna var differensen också störst för utbildningsfaktorn, både den egna och partners. Det är m a o en betydligt större andel kvinnor i "90"- än i "80"-talsgruppen som ansåg att avklarade studier spelade stor roll (diagram 2b). Detta gäller också påverkan på yrkeskarriären som en större andel förstagångsmödrar på 90-talet ansåg spelade stor roll, 24 procent mot tidigare 18. Till skillnad från männen var det däremot en lägre andel kvinnor på 90-talet som tillskrev "bra barnomsorg" och "bra bostad" stor roll vid beslutet att få barn. Svar som möjligen kan ses som en spegling av hur det såg ut på flera håll i landet under 1990-talet med trängsel och kvalitetsförsämringar inom barnomsorgen. En annan tänkbar förklaring kan vara att barnomsorgen under 90-talet inte längre uppfattas som en "bristvara" utan har blivit en självklarhet som numera tas för given (som skolan) och därför inte heller får någon framträdande roll när det gäller beslut om att sätta barn till världen. En bra bostad spelade stor roll för båda grupperna och om dess betydelse minskat något bland kvinnor som fick sitt första barn under 1990-talet kan det också vara en spegling av hur verkligheten sett ut för många unga, om än inte alla, under decenniet.

Det finns inte något som tyder på att skillnaderna mellan könen skulle vara speciellt stora med avseende på ålder men däremot har vi konstaterat att det finns skillnader som kan relateras till *när* de fick sitt första barn. En jämförelse av uppfattningar visar, med några undantag, att samtliga faktorer fått större vikt för 90-talets förstagångsföräldrar än vad de hade för 80-talets. Bland 90-talets förstagångsmödrar kunde vi t ex notera en markant ökning som tyckte att det spelade stor roll att både de egna och partners studierna var avslutade. Av de män som fick barn på 90-talet var det dessutom en större andel som uppgav att det spelade stor roll att partners studier var klara än att deras egna studier var det.

Farhågor om att uppgiftslämnarna skulle haft svårt att komma ihåg hur förhållandena var när det första barnet kom anser jag i stort sett vara obefogade eftersom avvikelserna mellan "80-och 90-talsgruppen" kan ses som rimliga och dessutom förväntade. Att de ekonomiska faktorerna i de flesta fall ökat i betydelse hos 90-talets föräldrar stärker hypotesen om ekonomins, direkta och indirekta, inverkan på familjenära beslut (såsom det att sätta barn till världen) inte minst i tider av ekonomisk tillbakagång. Att "avklarade studier" ökat i betydelse är inte heller överraskande sett i ljuset av att 90-talet innebar ett genombrott för den högre utbildningen och att den skulle omfattas av så många som möjligt. Som ett led i detta har gymnasiet blivit mer eller mindre ett obligatorium. En viktig arbetsmarknadspolitisk åtgärd under 90-talet var också starten av det s k Kunskapslyftet (juli 1997). Förutom att få ner arbetslösheten var syftet också att den allmänna kunskapsnivån i samhället skulle höjas eftersom målgruppen för denna åtgärd främst var de som saknade treårig gymnasiekompetens. Intresset för detta var stort, speciellt hos kvinnor som redan från start utgjorde cirka 65 procent av deltagarna.

Barn påverkar – lika eller olika?

Att ett föräldraskap innebär en genomgripande förändring i unga kvinnors och mäns liv och livsstil är helt klart men det betyder inte nödvändigtvis att de påverkas lika mycket eller ens på samma sätt. Den differens som framgick i diagram 1 pekar också på att så är fallet. När ett par får sitt första barn sker en arbetsfördelning i hemmet som i stora drag (fortfarande) följer den traditionella familjemodellen där mannen fortsätter att lönearbeta som tidigare medan kvinnan tar ett temporärt, eller permanent, ansvar för barn och hem, på hel- eller deltid. Utifrån detta är det inte speciellt överraskande att det var en större andel kvinnor än män som ansåg att det spelade stor roll att partnern hade ett jobb och att hushållet hade en stabil inkomst för beslutet att sätta barn till världen.

Resultaten i diagram 1 och 2 kan också ges en vidare tolkning. Utgångspunkten är en i huvudsak traditionell arbetsfördelning men där kvinnorna vill ha någon form av "garanti" att denna inte permanentas. Att veta att man kan återvända till arbetslivet kommer därför att vara viktigt. De resultat som ger stöd för en sådan tolkning är för det första att en lika stor andel kvinnor som män, 65 procent, ansåg att det spelade stor roll att de hade ett eget jobb när de fick barn. För det andra att det var en klart högre andel kvinnor än män som angivit att det spelade stor roll att de egna studierna var klara, att det fanns bra barnomsorg och att yrkeskarriären inte skulle påverkas negativt av att hon blev mor. Det senare är inte ägnat att förvåna eftersom den "risk" som är förknippad med att få barn nästan enbart berör kvinnor. När kvinnor lämnar arbetslivet, för kortare eller längre perioder, samtidigt som "närvaro" i arbetslivet premieras uppstår en "kostnad" som i huvudsak bärs av kvinnor.

Hur yrkeskarriären kan komma att påverkas när man får barn är svårt att förutse men uppenbarligen är det fler kvinnor än män som uttryckt en förhoppning att den inte skulle påverkas negativt. Vi noterade också att den "förhoppningen" var större bland 90-talets förstagångsföräldrar än bland 80-talets. Närmare 25 procent av kvinnorna som blev mödrar på 90-talet ansåg att det spelade stor roll att deras möjligheter *inte* skulle påverkas negativt av att de fick barn vilket kan jämföras mrf cirka 15 procent av 80-talets mödrar. Detta kan vara en illustration av att möjligheterna till karriär förbättrats för kvinnor på 90-talet eftersom de kan ställa krav (ha sådana

förhoppningar) därför att de är medvetna om att deras "värde" i arbetslivet ökat. Men det kan också tyda på ett hårdare arbetsklimat och att 90-talets dåliga arbetsmarknadssituation inneburit att en växande andel kvinnor blivit varse att de tar en "reell risk" när de får barn, risk att förlora arbetsuppgifter och i värsta fall jobb, utvecklingsmöjligheter, lön, chans till befordran o s v.

På en direkt fråga hur deras möjligheter på arbetsmarknaden faktiskt hade påverkats när de blev föräldrar blev svaren som framgår i tabell 4.

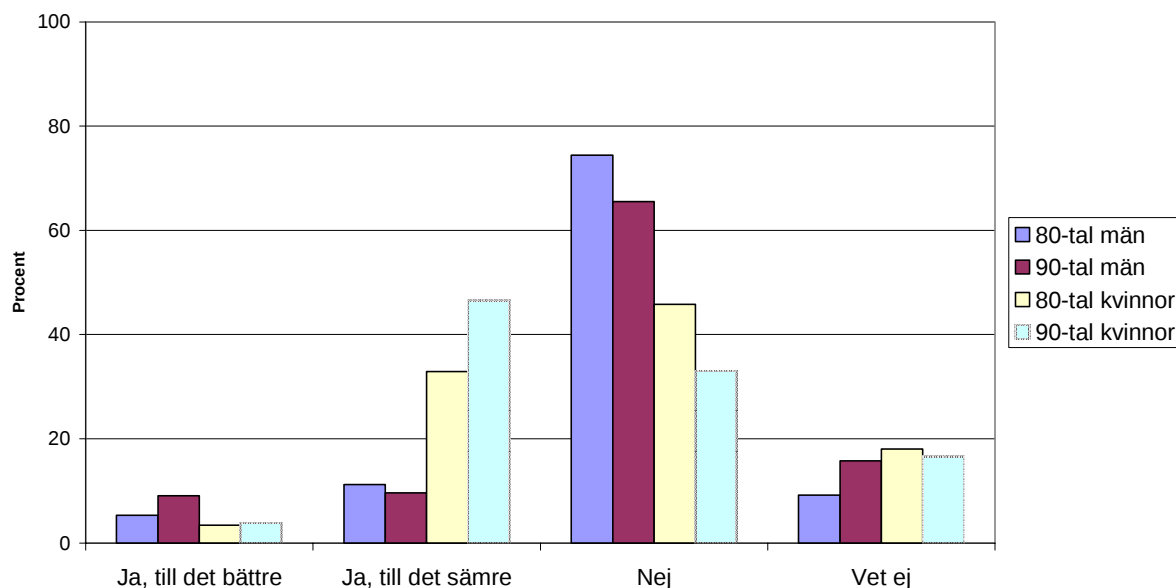
Tabell 4: Anser Du att dina möjligheter på arbetsmarknaden påverkades på något sätt när Du blev förälder? Procent.

	Kvinnor	Män	Alla
"Ja, till det bättre"	3	7	5
"Ja, till det sämre"	37	11	26
"Nej, ingen påverkan alls"	42	70	54
"Vet ej/har ingen åsikt"	18	12	16
%	100	100	100
Antal	1291	912	2203

Bland kvinnorna ansåg närmare 40 procent att deras situation på arbetsmarknaden påverkats negativt av att de fått barn. Bland männen var andelen visserligen betydligt lägre men så många som 11 procent ansåg ändå att deras möjligheter hade försämrats när de blev föräldrar. Att barn på något sätt skulle ha påverkat deras möjligheter positivt är det enbart en mindre andel som anser. Det är självklart ett intressant resultat sett i ljuset av de försök som gjorts att övertyga arbetsgivare om att "barn" och att vara "hemma med barn", speciellt för männens del, borde ses som en merit.

Jämför man "80-talsgruppen" med "90-talsgruppen" visar det sig att andelen kvinnor som anser att deras möjligheter på arbetsmarknaden försämrades när de fick barn är högre i den senare gruppen, 47 mot 32 procent (se diagram 3). För männens del har det däremot skett en förändring i motsatt riktning d v s det är en något högre andel bland 90-talets förstagångsfäder som tycker att barn inneburit en bättre karriär och en något lägre andel som anser att deras möjligheter blivit sämre. Att det är en så hög andel av 90-talets mammor som anser att deras möjligheter påverkats till det sämre torde vara en konsekvens av 90-talets dåliga arbetsmarknadssituation och att ett hårdnande klimat kommit att missgynna unga kvinnor i allmänhet och de med (små) barn i synnerhet.

Diagram 3: Har Dina möjligheter på arbetsmarknaden påverkats
av att du fått barn?
(80 tal: första barnet fött före 1992; 90-tal: första barnet fött efter 1991.)



Att ungas uppfattning om att deras möjligheter på arbetsmarknaden skulle försämrats om de fick barn konfirmeras också av de svar som erhöles på en direkt fråga till de som ännu *inte* hade några barn (se tabell 5).

Tabell 5: Tror Du att dina möjligheter på arbetsmarknaden skulle påverkas om Du fick barn? Procent. (Kvinnor och män utan barn idag.)

	Kvinnor	Män	Alla
"Ja, till det bättre"	3	6	5
"Ja, till det sämre"	57	19	35
"Nej, ingen påverkan alls"	21	52	39
"Vet ej/har ingen åsikt"	23	20	22
%	100	100	100
Antal	283	401	684

Det är utan tvivel så att pessimismen är stor, inte minst bland kvinnor, vad gäller deras möjligheter på arbetsmarknaden om de skulle bli föräldrar. Lyckligtvis, om vi skall tro de som redan har erfarenhet av barn, är det inte så illa som de barnlösa tror. Men att en så hög andel som 56 procent av de barnlösa kvinnorna och närmare 40 procent av de som redan har barn *tror respektive erfärit* att utsikterna i arbetslivet kommer att försämrats/försämrades när de blir/blivit mödrar bör dock stämma till eftertanke. Eftersom merparten kvinnor inte låtit sig hindras från att bli mamma, trots att det har ett "pris", beror sannolikt på att "intäkterna" av att ha barn överstiger "kostnaden". Frågan kvarstår dock i vilken utsträckning unga kvinnor ensamma kommer att vilja bära denna "kostnad" också i framtiden?

Barn och arbetstider

Fortsätter vi analysen av påståendet att kvinnor och män påverkas olika mycket av att bli förälder så framstår det som en självklarhet när vi vet att *det är kvinnor som är gravida, som går igenom en förlossning och sedan ammar sitt barn* en tid. Vad som inträffar *efter* amningsperiodens slut kan däremot bli mer eller mindre lika beroende på hur och på vilka premisser arbetsdelningen i hushållet sker. Ett konkret exempel på detta är hur arbetstiderna påverkas av barn. I våra data framgick att hälften av kvinnorna minskat sin arbetstid (på marknaden) efter barnledigheten medan cirka 30 procent inte ändrat alls. Av övriga hade två procent ökat sin arbetstid, fem procent slutat helt och återstoden hade inget jobb när de fick första barnet Skillnaderna mellan förstagångsmammorna på 80-talet respektive 90-talet var marginella. Av förstagångsfäderna på 80-talet var det en något högre andel som uppgav att de inte hade ändrat arbetstiden jämfört med de som blev pappa på 90-talet, 86 mot 82 procent. I den senare gruppen var det cirka 10 procent som minskade arbetstiden när de fick barn. Andelen som ökade sin arbetstid var bara ett par procent. Trots att det går att skönja en liten förändring så är ändå bilden tydlig: När första barnet kommit minskar majoriteten kvinnor sin arbetstid på arbetsmarknaden medan männen inte gör några förändringar alls.

På frågan om deras partner hade ändrat sin arbetstid var resultaten ungefär desamma men där fanns dock några skillnader. Av kvinnorna i 80-talsgruppen uppgav exempelvis närmare 95 procent att deras män *inte* hade ändrat sina arbetstider när de blev fäder, motsvarande siffra i 90-tals gruppen var 83 procent. Av männen i 80-talsgruppen uppgav drygt 50 procent att deras makar/sambos minskade sin arbetstid när det första barnet kom, i 90-talsgruppen var andelen något lägre cirka 45 procent. Skillnaderna mellan de två grupperna m a p när de fick det första barnet är visserligen inte stora men resultaten skulle ändå kunna tolkas som att jämställdheten ökat något under 90-talet, åtminstone om man ser till arbetstiderna.

Det finns många orsaker till att arbetsdelningen blir som ovan redovisats när barn kommer in i familjen men den överlägset viktigaste faktorn är den som handlar om hushållets inkomster, och mer specifikt hur stora de är för kvinnor respektive män. Inom ekonomisk teori utgår man från att arbetsfördelningen i hushållet baseras på individernas produktivitet där den som är relativt sett mest produktiv i lönearbete söker sig ut i arbetslivet medan den som är relativt sett mest produktiv i hushållsarbetet också tar större delen av det. Eftersom det gängse sättet att mäta produktivitet är med lön är det också lönerelationerna i hushållet som blir avgörande för den slutliga fördelningen. Kvinnors relativa lön och hushållsmedlemmarnas arbetstid på marknaden antas därför vara omvänt relaterade till varandra men detta gäller nästan enbart kvinnorna. Är kvinnans lön i förhållande till mannens låg kommer hon med stor säkerhet att bli den som tar ett större ansvar för barnet och hemmet medan mannen fortsätter sitt heltidsengagemang på marknaden. Skulle hennes lön däremot vara högre än hans är det inte lika självklart att arbetsdelningen blir den omvända även om teorien är entydig i detta fall.

På en direkt fråga om den egna lönens storlek när de fick sitt första barn svarade 74 procent av männen och elva procent av kvinnorna att de hade *högre lön* än sin partner.

Lägre lön hade 64 procent av kvinnorna mot tio procent av männen.³⁴ En viss skillnad kan man spåra med avseende på *när* de fick sitt första barn. Andelen kvinnor med högre lön var nästan dubbelt så hög bland de som fick sitt första barn på "90-talet" än de som fick det på "80-talet", 15 mot åtta procent. Det är också en något högre andel kvinnor i den tidigare gruppen som uppgivit att de hade ungefär lika lön som sin partner, 18 mot 15 procent i den tidigare gruppen.

Kan man utifrån dessa uppgifter säga något om hur arbetsfördelning i hushållet ser ut efter att barnledigheten var slut? En jämförelse av grupperna med "högre" respektive "lägre" lön än sin partner visade följande:

<i>Arbets tid efter föräldraledigheten^a</i>	Jag hade högre lön		Jag hade lägre lön	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Jag minskade	43 %	8 %	57 %	8 %
Ingen ändring	39 %	88 %	30 %	77 %
Antal	134	657	814	91

^a Övriga alt. var: hade inget jobb när jag fick vårt första barn, jag ökade arbetsiden, jag slutade jobba helt.

Visst betyder lönerelationen något för arbetsdelningen, åtminstone för kvinnor. Det var (som väntat) en högre andel kvinnor i gruppen med "lägre lön" som hade minskat sin arbetstid jämfört med gruppen med "högre lön". För männen däremot verkar inte lönerelationen spela någon roll. Visserligen var det inte så många kvinnor som tjänade mer än sina män men det ger ändå en indikation om att det också är andra mekanismer, utöver lön, som bestämmer hur arbetsfördelningen i familjen ser ut efter att barnet/barnen anlant. De kan vara alltifrån skilda intressen och värderingar till en fråga om makt och hur framtida möjligheter i arbetslivet bedöms.

Ovanstående redovisning byggde på löneuppgifter som de tillfrågade själva lämnat. I ett senare avsnitt skall vi granska individernas arbetsinkomstutveckling utifrån SCB:s inkomstuppgifter för perioden 1985-1998.

Avslutningsvis vad var det egentligen som gjorde att kvinnorna återgick till förvärvsarbete? Att det är kvinnorna som tar ut merparten av föräldraledigheten har, som tidigare påpekats, bekräftats i våra data. Av de kvinnor som fick sitt första barn på 80-talet hade 79 procent varit hemma tio månader eller mer och bland 90-talets förstagångsföräldrar var siffran ännu högre 87 procent.³⁵ Bland männen var det 30 procent i den tidigare gruppen och 25 procent i den senare som *inte* varit barnledig alls. Merparten män hade varit hemma mellan en och tre månader. På frågan om partnern hade tagit ut något av ledigheten svarade 41 procent av kvinnorna som fick barn på 80-talet att deras make/sambo *inte* hade tagit ut någon tid alls vilket kan jämföras med 24 procent i 90-talsgruppen. För att få en uppfattning om ekonomiska och sociala faktorer spelade någon roll när de återgick till sitt förvärvsarbete (de som hade ett att återvända till) fick de följande alternativ att ta ställning till (se tabell 6 nedan).

³⁴ Alla alternativ var: högre lön, lägre lön, ungefär lika lön, hade ingen lön, partnern hade ingen lön, hade ingen partner.

³⁵ En orsak till skillnaden här kan vara att föräldraledigheten har successivt blivit allt längre.

Tabell 6: När du började jobba efter barnledigheten hade något av dessa faktorer betydelse för ditt beslut? Alternativen var: "stor", "viss eller "ingen" betydelse samt "kommer inte ihåg". Här redovisas endast "stor" och "viss betydelse". Uppgifterna avser kvinnor som födde sitt första barn 1991 eller tidigare (80-tal) eller 1992 och senare (90-tal).

	"80 -tal"		"90-tal"	
	Stor	Viss	Stor	Viss
"..ekonomiska skäl, behövde pengarna"	63	25	55	28
"..var självklart för mig att återgå till jobbet"	49	31	49	30
"..jag hade ett bra jobb som jag gillade"	38	34	38	35
"..jag ville ha flera sociala kontakter"	29	42	33	44
"..jag ville inte bli ekonomiskt beroende"	29	36	27	32
"..jag tyckte förskolan var bra för mitt barn"	24	31	27	38
"..jag ville inte tappa kompetens el. riskera att mina kunskaper blev för gamla"	19	34	30	30
"..det förväntades att jag skulle börja jobba igen"	18	30	16	30
"..oro för att bli av med jobbet"	14	25	12	22
"..jag tyckte det var tråkigt att bara vara hemma"	12	34	13	40
"..arbets- och ansvarsfördelningen i hemmet blir jämnare när båda yrkesarbetar"	8	31	7	27
"..oro för att bli av med arbetsuppgifterna jag hade innan"	8	20	9	19

"Ekonomi", "bra jobb" och att det var "självklart att börja jobba igen" var viktigaste skälen till att återgå till jobbet efter att man fått det första barnet. Betydelsen av sociala kontakter, att inte bli ekonomiskt beroende och att förskolan var bra var också viktiga. Oron för att förlora kompetens, jobb och arbetsuppgifter fanns hos en del men det var en jämförelsevis låg andel som ansåg att det hade betydelse. Att andelen som ansåg att det hade viss betydelse att det var tråkigt att "bara vara hemma" var högre bland 90-talets mammor än 80-talets vilket kanske kan tolkas som ett tidens tecken. Hur jämställdheten i hemmet och det ekonomiska oberoendet förändrats kan möjligen speglas i det faktum att det var en högre andel av 80-talets mammor än 90-talets som började jobba därför att de befarade att de skulle kunna bli ekonomiskt beroende och att arbetsfördelning i hemmet skulle bli (ännu) ojämnare.

Kvinnor och män utan barn

Av tabell 2a framgick att 24 procent i vårt material *inte* hade några egna barn. Av männen var det 31 procent som saknade barn och bland kvinnorna var det 18 procent. På en direkt fråga om de planerade att ha barn längre fram svarade en lika stor andel kvinnor som män, 57 procent, "ja" medan 21 procent av kvinnorna och 16 procent av männen svarade "nej". Övriga var osäkra och svarade "vet inte". Som väntat återfinns merparten av de barnlösa bland de yngre. I åldersgruppen 30-34 år var 49 procent av männen och 31 procent av kvinnorna utan barn. I gruppen 35-39 år var 29 procent av

männen och 14 procent av kvinnorna barnlösa och i den äldsta gruppen, 40-45 år, var andelen barnlösa som väntat lägst 14 respektive 10 procent.^{36,37}

För att få en uppfattning om vad som låg bakom att de inte hade barn idag ombads de ta ställning till ett antal orsaker och ange om de var relevanta eller ej för deras del. I tabell 7 presenteras först resultaten för den grupp som svarat att de vill ha barn någon gång i framtiden medan tabell 8 redovisar svaren från dem som uppgivit att de *inte* planerar att ha några barn alls.

Tabell 7: Några orsaker till att de som uppgivit att de önskar barn i framtiden ännu inte hade barn. Procent.

	Kvinnor	Män
1 "Har inte velat ha barn hittills/vill göra andra saker först	74	66
2 "Har ingen partner just nu"	32	38
3 "Jag vill först ha ett jobb"	29	20
4 "Vi har inte lyckats bli med barn ännu"	23	17
5 "Jag vill först avsluta mina studier"	22	14
6 "Jag har inte tillräckligt bra ekonomi"	21	25
7 "Min partner vill inte ha barn just nu"	21	25
8 "Jag anser att framtiden är för osäker/otrygg"	13	17
9 "Mitt jobb är svårt att förena med småbarn"	13	10
10 "Jag vill inte riskera att förlora mitt nuvarande jobb"	7	4

*Obs: Man har kunnat ange flera orsaker till att man ännu inte har barn.

Av dem som önskade barn var avsaknaden av en *partner* en viktig orsak till att de ännu inte hade barn, 38 procent av männen och 32 procent av kvinnorna angav det som skäl (se tabell 7). Allra vanligast var dock att man ville göra annat först. Vad gäller de "rent" ekonomiska orsakerna till att man ännu inte hade barn, eller överhuvudtaget inte ville ha barn, var dessa mindre framträdande här men man kan dock notera att 29 procent av kvinnorna uppgav att de först vill ha ett jobb medan 25 procent av männen ansåg att de inte hade tillräckligt bra ekonomi.

Tabell 8: Några orsaker till att de som sagt sig inte vilja ha barn inte planerar att ha barn. Procent.

	Kvinnor	Män
1 "Jag behöver inga egna barn det finns de som behöver mig ändå"	51	37
2 "Jag har aldrig velat ha barn"	50	36
3 "Jag är för gammal"	42	32
4 "Jag har inte haft något längre förhållande"	24	42
5 "Mitt jobb är svårt att förena med småbarn"	22	22
6 "Vi har inte lyckats bli med barn"	18	19
7 "Jag har inte tillräckligt bra ekonomi"	18	8
8 "Jag anser att framtiden är för osäker/otrygg"	18	13
9 "Min partner vill inte ha barn"	16	17
10 "Jag har inget stadigt jobb"	6	6
11 "Jag vill inte riskera att förlora mitt nuvarande jobb"	4	4

*Obs: Man har kunnat ange flera orsaker till att man svarat "nej" på frågan om man planerar att ha

³⁶ Att barnlösas svar på frågan om de kommer att ha barn någon gång i framtiden är korrelerat med ålder framgår också i Hoems studie. Ju yngre man är desto vanligare med ett "ja-svar" och vise versa. Andelen som svarade direkt "nej" på frågan var bland män som var 34 respektive 37 år gamla 15 procent och bland kvinnor, 32 och 35 år gamla, åtta respektive fem procent. (Hoem, 2001, s. 21.)

³⁷ Andelen kvinnor som var frivilligt eller ofrivilligt barnlösa fram till det år de fyllde 40 har under perioden 1965-2000 legat mellan 12 och 17 procent. I SCBs befolkningsprognos räknar man med 17 procents barnlöshet för kvinnor födda år 1980 och senare. Högre medianålder för förstföderskorna ligger bl a bakom detta antagande. (Ds 2001:57 s. 91.)

barn i framtiden.

Vad gäller gruppen som *inte* planerade för att ha några barn alls (tabell 8) är det svårt att veta hur definitivt ett "nej" verkligen är. Vi vet väldigt lite vad som skulle hända om deras ekonomi förbättrades eller om partnern plötsligt vill ha barn? Det antyder att familjeplanering aldrig kan vara definitiv, varken i den ena eller andra riktningen. En del av dem som planerat att inte ha några barn alls kan komma att ändra sig om omständigheterna de lever under ändras och en del av dem som med självklarhet utgått från att barn skall man ha kan hamna i en situation där deras planer inte går att uppfylla. Ett exempel på det senare, och som knappast kan ses som försumbart, är när runt 20 procent i båda grupperna angivit att de inte "lyckats bli med barn".³⁸

Stimulans – för flera barn

De låga födelsetalen under 1990-talet har naturligtvis tvingat politiker och andra att ta itu med frågan om och hur barnafödandet skall stimuleras både bland dem som ännu inte har några barn och bland dem som redan har ett eller flera barn. Det är inte första gången detta händer utan sett i backspegeln är det en uppgift som politikerna haft att hantera vid ett flertal tillfällen. Eftersom Sverige sedan länge tillhör ett av de få länder som har en väl utbyggd och jämförelsevis mycket generös familjepolitik återstår frågan vilka "medel" som står till buds om man vill förmå unga människor att fortsättningsvis sätta barn till världen? För att få en uppfattning om vad ekonomiska incitament skulle betyda ombads både de *utan barn* och de som *hade barn* att ange i vad mån de skulle påverkas av förändringar som främst berörde arbetsmarknaden och familjepolitiken. Frågan lød: *Hur skulle Din inställning till att få barn, alternativt fler barn, påverkas om följande förändringar skedde?* De tillfrågade hade fyra alternativ att välja mellan: "positivt", "negativt", "inte alls" eller "vet ej". Här redovisas endast andelen som tror att de skulle påverkas "positivt".

Tabell 9a: Andel som skulle kunna tänka sig barn, alternativt fler barn, om följande förändringar inträffade. Arbetsmarknadsrelaterade faktorer. Procent.

	Har inga barn		Har barn och kan tänka mig fler		Har barn och har <u>inte</u> tänkt att ha fler	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1 "Om min lön blev bättre"	43	40	55	52	16	16
2 "Om en allmän arbetstidsförkortning genomfördes"	42	33	60	47	19	15
3 "Om min partners lön blev bättre"	37	37	56	50	15	15
4 "Om jag fick möjlighet att jobba deltid"	33	15	39	20	12	5
5 "Om jag fick ett jobb"	31	37	14	15	6	4
6 "Om min partner fick ett jobb"	24	32	11	23	4	4
7 "Om min partner fick jobba heltid"	21	20	13	15	4	4
8 "Om min partner fick jobba deltid"	20	24	23	26	8	5
9 "Om jag fick möjlighet att jobba heltid"	17	20	8	12	4	3

*Antalet som svarat på de olika alternativen varierar beroende på att för vissa har frågan inte varit aktuell. Man har också kunna ange flera svar om de varit tillämpligt.

³⁸ Ett exempel på åldersfaktorns betydelse för fertiliteten är den tid det kan ta att bli gravid. På en direkt fråga om hur länge de tog innan de blev gravida svarade närmare 20 procent av de kvinnor som var 35-år när de blev gravida att det tagit "mer än tre år" vilket skall jämföras med endast två procent för de kvinnor som var 25 år när de blev med barn. (Ds 2001:57 s.90.)

Listan kan ses som en rankinglista över vad man tyckte var viktigast vid den tidpunkt de besvarade enkäten. Det är dock viktigt att komma ihåg att antalet som ”kryssat för” respektive alternativ varierar beroende på att vissa alternativ enbart kan vara tillämpliga på färre medan andra är tillämpliga på nästan alla. Medan alla (i stort sett) haft en uppfattning om vad en ”generell arbetstidsförkortning” skulle betyda är det betydligt färre som angett alternativet ”om min partner fick ett jobb” helt enkelt därför att majoriteten har en partner som redan har jobb. Kategorin kvinnor och män med barn har delats in i två grupper där den ena omfattar alla som vill och kan tänka sig fler barn medan den andra omfattar de som inte har några planer alls på fler barn. Skälet till indelningen är dels att se vilka faktorer som kan spela för roll för de som är uttalat positiva till fler barn, dels se om det finns faktorer som i någon grad skulle kunna påverka de som inte planerar för fler barn.

Skillnaden mellan grupperna är tydliga och som väntat är andelen positiva, vid givna förändringar, betydligt högre bland dem som vill ha fler barn än bland dem som inte planerat för fler barn. Vad gäller den senare gruppen så skulle ändå mellan 15 och 19 procent påverkas om lönen blev bättre och/eller arbetstiden minskade. Det är dessa faktorer som verkar ha störst betydelse för alla. Visserligen är andelen kvinnor större än andelen män som skulle påverkas positivt av en kortare arbetstid men den är fortfarande viktig för båda. Det är dock en högre andel kvinnor än män som kan tänka sig barn om de fick möjlighet att jobba deltid. Varför de inte kan det kan bero på många saker alltifrån brist på deltidsjobb (inom deras yrke) till att de inte har råd att gå ner i arbetstid eller vill undvika risken att bli ensamansvarig för allt hushållsarbete.

Frågan om att ha ett jobb var dock mest akut bland dem som ännu inte hade barn, 31 procent av kvinnorna och 37 procent av männen skulle påverkas positivt om de hade jobb. Intressant nog var det en högre andel män än kvinnor som angav att om partnern fick ett jobb så skulle det ha en positiv effekt på deras lust att sätta barn till världen. Kvinnor och män verkar vara rätt samstämmiga överlag även om vi kan konstatera att andelen som skulle påverkas positivt av kortare arbetstid är högre bland kvinnor än bland män vilket också gäller synen på hur en högre lön skulle påverka födelsetalet. Eftersom den egna och partnerns lön var viktig fick de också ta ställning till *hur stor* löneökningen måste vara för att deras inställning till barn, alternativt fler barn, skulle påverkas positivt.

Tabell 9b: Andel som skulle kunna tänka sig barn, alternativt fler barn, om deras lön ökade. Svaren nedan avser de som svarat: ”ja” eller ”kanske”* Procent.

	Har inga barn ^a		Har barn och kan tänka mig fler ^b		Har barn och har <u>inte</u> tänkt få fler ^c	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1 ”..om min lön ökade med 500-1000 kr/mån”	34	24	39	29	1	1
2”..om min lön ökade med 1000-2000 kr/mån”	38	31	49	37	4	3
3 ”..om min lön ökade med 2000-4000kr/mån	46	38	63	51	10	11
4 ”..om min lön ökade med 4000-7000 kr/mån”	49	43	65	56	15	18

^aAntal män 317, kvinnor 235 ^bAntal män 330, kvinnor 380 ^cAntal män 569, antal kvinnor 901
Lönerna avser bruttolöneökningar. *Övriga svarsalternativ var: ”Nej” och ”Vet inte”.

Som framgår är skillnaderna mellan grupperna stora. I gruppen som *inte* planerade några fler barn är andelen som skulle påverkas positivt som väntat liten men om lönen stiger tillräckligt mycket finns det ett antal i denna grupp som kan tänka sig fler barn vilket också överensstämmer med resultaten i föregående tabell. Oavsett grupp så stiger dock andelen kvinnor och män som kan tänka sig barn ju större löneökningen är. Det är emellertid tydligt att de som redan bestämt sig för fler barn också är de som reagerar positivt redan vid låga ökningar. En förklaring till det, förutom att de har en uttalad vilja att få fler barn, kan vara att de har erfarenhet av vilka "kostnaderna" och "intäkterna" är av att ha barn. En annan kan vara att de, av olika skäl, vill ha ett visst antal barn vilket de också avser att förverkliga oavsett lönen och inkomstens storlek.

Eftersom den lön som individen redan har avgör det relativa värdet på respektive lönebud går det självklart inte att avgöra budens betydelse i de enskilda fallen. Sett i ett könsperspektiv kan vi dock konstatera att vid varje givet lönebud är det en högre andel kvinnor än män som uppger att de skulle reagera positivt. Orsaken kan vara deras större beslutsamhet att få barn, oavsett löneökningens storlek, därför att de har en åldersrestriktion att ta hänsyn till men det kan också ha att göra med att de givna lönebuden, relativt sett, är högre för kvinnor än för män därför att deras löner är genomsnittligt lägre än männens.

Familjepolitiken anses ju vara en hörnsten vad gäller möjligheten att kombinera barn och familj med yrkesarbete och vad förändringar i den skulle betyda för inställningen till att få barn, fler barn, framgår av tabell 9c nedan.

Tabell 9c: Andel som skulle kunna tänka sig barn, alternativt fler barn, om följande förändringar inträffade.
Faktorer relaterade till familjepolitiken.* Procent.

	Har inga barn ^a		Har barn och kan tänka mig fler ^b		Har barn och har <u>inte</u> tänkt få fler ^c	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1 "…om den betalda föräldraledigheten förlängdes"	49	40	80	69	29	23
2 "…om barnomsorgen blir billigare"	47	46	77	74	31	29
3 "…om barnbidraget ökar"	44	44	76	70	31	28
4 "…om "pappamånaderna" blir fler"	33	35	39	47	16	17
5 "…om "pappamånaden" försvann"	2	2	4	3	2	2

^{a,b,c} Se tab 9b,

***OBS Jämförelserna avser den familjepolitik som gällde våren år 2000.**

Det intressanta med tabellen ovan är att samtliga alternativ som de tillfrågade hade att ta ställning till också förverkligats. Första januari 2002 höjdes barnbidraget, föräldraledigheten förlängdes, ytterligare en "pappamånad" tillkom och kostnaden för barnomsorgen minskade då maxtaxan på dagis infördes. När våra respondenter besvarade enkäten var detta enbart *önskemål* och att därför kvinnor och män som redan umgicks med planer att skaffa fler barn är mest positiv är knappast förvånande. Bland de som inte tänkt sig fler barn är det också färre som skulle påverkas, men det är ändå en högre andel som skulle reagera positivt om familjepolitiken ändrades än om lönerna steg. De som ännu inte hade barn saknar naturligtvis egen erfarenhet av familjepolitiken men trots det är det ändå en relativt hög andel som vet hur deras inställning till att få ett första barn skulle påverkas. Den enda del av familjepolitiken

som varit ifrågasatt under senare tid är också den äldsta nämligen barnbidraget och då har diskussionen främst handlat om att det inte är så lyckat ur inkomstfördelningssynpunkt. Detta har dock inte vunnit något större gehör och det finns numera de som menar att barnbidraget är bland det bättre i hela familjepolitiken.³⁹

Förlängningen av den betalda ledigheten (januari år 2002) med ytterligare en månad till tretton innebar samtidigt att pappamånaderna blev två. I vad mån kvinnorna är nöjda med detta känner vi inte till. Av tabellen ovan framgår att det är en något högre andel män än kvinnor som reagerar positivt på att pappamånaderna blir fler.⁴⁰ Idag pågår en diskussion rörande en individuell föräldraförsäkring med syfte att utjämna uttaget av föräldrapenning. En modell som diskuteras är hämtad från Island. Om den betalda föräldraledigheten exempelvis omfattar fjorton månader är tanken att fem månader skulle kunna "öronmärkas" för pappan och fem för mamman, dessa går alltså *inte* att överlåta på den andre. De återstående fyra månaderna skulle man däremot kunna disponera som man vill, dela på eller överföra mellan varandra. Det är mycket som tyder på att en jämnare fördelning är önskvärd men att det skulle kunna förverkligas inom ramen för dagens ledighet torde bli svårt. Det mest troliga är istället att varje nytt beslut om att förlänga föräldraledigheten kommer att bli i form av att det tillkommer ytterligare en "pappamånad".

Sett i ljuset av att samtliga dessa förändringar nu ägt rum blir det självfallet intressant att följa utvecklingen under kommande år, både bland de som hade och inte hade barn när förändringarna genomfördes. Att det skulle ske en *omedelbar* ökning i barnafödandet, när exempelvis familjepolitiken ändras, är dock inte sannolikt utan effekten av den går att avläsa först på lite längre sikt.⁴¹ Detta utesluter självklart inte en omedelbar reaktion på en genomförd familjepolitisk förändring i enskilda fall, exempelvis bland dem som redan hade långt gångna planer på barn eller bland de kvinnor vars fertila period närmar sig sitt slut.

³⁹ I Björklund m fl (2001) skriver man bl a: "Visserligen kommer det även rika familjer till del, vilket tyder på en låg precision från fördelningssynpunkt. Men relativt har det större betydelse för familjer med låga inkomster, vilket gör att inkomstfördelningen faktiskt utjämnas till följd av barnbidraget. En annan fördel är att det är "transparent" – det är mycket lätt för familjerna att räkna ut hur deras ekonomi påverkas av storleken på barnbidraget." (s. 105)

⁴⁰ Föräldraledigheten kan delas mellan föräldrarna men det går också bra att överlåta "sina" månader på den andre föräldern. Det vanligaste har varit att pappan överlåtit (i stort sett) all tid till mamman. Fr o m 1995 var detta inte längre möjligt då en (1) månad undantogs som kom att kallas "pappamånad" (detta gäller självklart mamman också om det är pappan som tar ut mesta tiden). Poängen med den var att om pappan inte tog ut denna månad så gick familjen miste om en månads föräldraledighet. Från 2002 är pappamånaderna två. Det är viktigt att påpeka att all föräldraledighet, inklusive pappamånaderna, kan tas ut på olika sätt (t ex hel- eller halvtid) tills barnet fyllt åtta år.

I Riksförsäkringsverkets studie "Spelade pappamånaden någon roll" framgår bl.a. att pappornas uttag av barndagar inte ökat speciellt mycket under 90-talet men av de som tagit ut relativt mycket ledighet så är andelen män med höga inkomster stor liksom bland de vars kvinnor har högre utbildning. Detta kan tyda på flera saker bl a att föräldraledighet bland män är en klassfråga men också på att högutbildade kvinnor kan ställa krav på sin män (oavsett de har hög lön eller ej) därför att de har roligare och intressantare jobb som de vill återvända till och därför gärna överlåter ledighet till fäderna. (RFV 2002:14)

⁴¹ I en studie där bl a effekten av familjepolitik på aggregerade födelsetal studeras framkom att den förefaller verka först på lite längre sikt. En familjepolitisk åtgärd måste bli känd, måste förstås hur den fungerar och inte minst bli stabil dvs den kommer att finnas under en längre tid. Hur lång tid detta tar beror sedan på vilken familjepolitisk åtgärd det handlar om. (Löfström & Westerberg, 2003).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att de "traditionella" medlen fortfarande har bäring: "Ekonomi och tid" är centrala - högre lön, kortare arbetstid och längre betald föräldraledighet – för barnafödandet hos både kvinnor och män. Men att dessa är nödvändiga är inte detsamma som att säga att de är tillräckliga.

I nästa avsnitt skall den deskriptiva analysen kompletteras med en statistisk analys.

6 Att vara förälder i slutet av 90-talet - bestämningsfaktorer

Vilka faktorer kan då ha påverkat sannolikheten för att en kvinna eller man är förälder i slutet av 1990-talet? Eftersom vi utgår från att ett beslut om att sätta barn till världen påverkas *både* av den relation man har *och* den ekonomiska situationen måste vi hitta faktorer som mäter dessa på ett enkelt sätt. De data vi har tillgång och som vi tror, i någon mening, mäter detta har sorterats in i fyra grupper:

- (i) *Individkaraktäristika*
- (ii) *Individens relation*
- (iii) *Geografi*
- (iv) *Ekonomi*

Individkaraktäristika

Benägenheten att bilda familj (eller åtminstone ha barn) ökar med ålder, men i takt med att genomsnittsåldern stigit för kvinnor och män när de får sitt första barn har åldersvariabeln blivit mer problematisk än tidigare, åtminstone sett ur kvinnors perspektiv. Detta beror på att när genomsnittsåldern stiger samtidigt som den fertila perioden är oförändrad krymper den möjliga tid då kvinnor kan bli mödrar.⁴² För dem som önskar barn innebär därför ett uppskjutande en ökad risk att man inte får så många man önskar och i värsta fall att man förblir barnlös. Högre arbetskraftsdeltagande och att allt fler kvinnor deltar i längre utbildningar är de viktigaste förklaringarna till att genomsnittsåldern för förstagångsmammorna stigit. Att kvinnor är mer "arbetsorienterade" idag än tidigare generationers kvinnor förstärks av kvinnors allt högre studiebenägenhet.⁴³ Om det tidigare var (och ansågs) fullt naturligt att kvinnor tog omsorgsansvaret för barnen när de kom har den höga kvinnliga studie- och förvärvsfrekvensen påverkat familjebildningen på så sätt att den blivit mer komplex. Den svenska familjepolitiken började visserligen tidigt, åtminstone i ett internationellt perspektiv, utformas för att underlätta för kvinnor (och män) som både ville yrkesarbeta och ha barn men trots det återstår ännu mycket innan omsorgsansvaret delas lika, familjen är jämställd och arbetsorganisationen könsneutral. Teorin om att ett högre barnafödande inte är möjligt utan att jämställdhet råder *både* i de individ- *och* i de familjeorienterade institutionerna måste därför ses som högst relevant även på svenska förhållanden (se McDonald, 2001).

⁴² Man kanske kan påstå att forskningen här bidragit till att något förlänga kvinnors fertila period genom de nya tekniker som utvecklats och som innebär att kvinnor som önskar bli gravida vid högre ålder också kan bli det, om än osäkerheten att lyckas ännu är stor. Assisterad befruktning (sk IVA) har ökat påtagligt under 90-talet och antalet födda har ökat från 712 till 2278 per år under perioden 1991-1999. (Socialstyrelsen; www.sos.se.)

⁴³ Att de var mer familjeorienterade förr bestämdes också av samhällets utformning. Det var hart när omöjligt att vara både yrkesarbetande och mor, åtminstone för stora grupper kvinnor, på de premisser som erbjöds för 40-50 år sedan.

Senareläggningen av familjebildningen under 1990-talet är också en konsekvens av att det varit svårare för unga att få en permanent plats på arbetsmarknaden. Förutom att det ökade antalet tidsbegränsade anställningar bidrog till större osäkerhet medförde den höga arbetslösheten att en del blev kvar i utbildningssystemet längre än de planerat. Sedan länge har normen varit att unga *först skall utbilda sig, sedan erövra en plats i arbetslivet och därefter bilda familj* och mycket tyder på att denna "norm" snarare stärkts än försvagats under 90-talet.⁴⁴ I våra enkätdata var det t ex en högre andel i "90-talsgruppen" än i "80-talsgruppen" som ansåg att det spelade *stor roll att studierna var klara* när de fick sitt första barn (se diagram 2a och 2b). Eftersom de ekonomiska villkoren är så olika för studerande och yrkesarbetande föräldrar har man börjat diskutera vad en minskning av denna skillnad skulle betyda för barnafödandet.⁴⁵

Första januari 2002 fördubblades garantibeloppet i föräldraförsäkringen, bland annat för att göra skillnaden något mindre, men om det är tillräckligt för att effekten skall bli den önskade återstår att se.⁴⁶ Det återstår också att diskutera hur *önskvärt* det är att en ny "norm" etableras. Utformningen av dagens föräldraförsäkring var knappast slumpmässig utan frukten av bestämda idéer och tankegångar men om dessa inte längre står i samklang med vad som är önskvärt bör de självklart bli föremål för diskussion.

Enligt ekonomisk teori handlar dock investeringar i humankapital inte enbart om att barnafödandet kanske skjuts framåt i tiden utan också om ökade alternativkostnader. Högre utbildning leder (vanligtvis) till högre lön vilket innebär att det blir "dyrare" att avstå från arbete men även i de fall lönen inte blir så mycket högre kan alternativkostnaden ändå bli hög. Om utbildning innebär att man får ett bättre, mer attraktivt, intressantare eller roligare jobb då är lönen endast en grov approximation på alternativkostnaden och risken att den underskattas är därför stor. Utbildningens positiva effekt kan dock knappast förringas då den både ökar chanserna till fast jobb och stabil inkomst vilket, enligt enkäteresultaten, var helt centrala för familjebildningen.

Tillsammans taget illustrerar detta hur svårt det är att *á priori* veta hur utbildningsnivå och utbildningslängd påverkar födelsetalen och vilken effekt som kommer att dominera på *lång sikt*, "uppskjutandeeffekten" eller "inkomsteffekten". Gustafsson (2001) diskuterar olika faktorer till det uppskjutna föräldraskapet och hon finner att den allra viktigaste förklaringen till att kvinnor senarelägger sitt barnafödande är de "kostnader" som är förknippade med att få barn och att dessa i huvudsak bärs av kvinnor. Kostnader i form av direkta löneförluster som uppstår när hon lämnar arbetsmarknaden men också till följd av den depreciering som sker av hennes humankapital när hon är borta från arbetsmarknaden. Det senare innebär att hon inte kan räkna med att lönen kan bli densamma som för kvinnor (och män) utan barn, trots lika stora investeringar i humankapitalet.

⁴⁴ Denna "norm" är inget specifikt för Sverige utan ses som villkor i de flesta moderna länder idag. Hobcraft och Kiernan (1995) presenterar i en studie på europeiska data följande fem villkor som förväntas vara uppfyllda innan unga kvinnor och män får barn: 1) man skall ha en partner 2) utbildningen skall vara klar 3) att man har en bostad 4) att man har ett jobb och en inkomst 5) och att både situationen idag och den i framtiden skall vara (kännas) någorlunda säker.

⁴⁵ Ds 2002:57.

⁴⁶ Garantibelopp är det bidrag som ges till de som inte hade haft något lönearbete vid barnets födelse. Beloppet höjdes första januari 2002 från 60 till 120 kronor per dag och ytterligare höjningar är planerade.

Relationen

Ett nödvändigt, men inte tillräckligt, villkor för att bli förälder är som tidigare nämnts att man har en partner.⁴⁷ Om det är tillräckligt beror på vad man själv vill, vad partnern vill och självklart om man kan få barn tillsammans. Vidare så antas att sannolikheten för att vara förälder är högre om man är gift än om man är sambo eller ensam. Även om samboförhållanden numera är likställt med äktenskap kan det senare ses som en *direkt avsiktsförklaring* att bilda familj (med barn). Hur exakt kausaliteten ser ut här är dock oklar eftersom nästan alla numera är sammanboende innan de gifter sig och för många blir det inte heller aktuellt med giftermål förrän barnet/barnen anlant. En faktor som vi däremot vet spelar roll är hur länge man varit ett par. En hypotes är därför att det idag snarare är relationens varaktighet än civilståndet som är av betydelse för om man är förälder eller ej. Om partnern har ett jobb idag liksom dennes ålder ingår också som kontrollvariabler.

Geografi

Fertiliteten i Sverige har länge varit lägre i storstadsregionerna än i övriga regioner. Under 1990-talet minskade dock skillnaderna dels som en följd av de allmänt fallande födelsetalen, dels av den mycket stora inflyttningen av unga till storstäderna, dels av att fertiliteten i storstadsområdena stigit något som en följd av ett tidigare uppskjutet barnafödande där. Den försämrade arbetsmarknadssituationen i många regioner var ett viktigt skäl till att många unga flyttade till storstadsområdena under 1990-talet men också att storstaden erbjöd något som mindre städer eller landsbygden inte kunde erbjuda, det som ibland kallas "storstadspuls". Att förändringar i livsstil först börjar i storstadsregionerna är känt sedan länge och att dessa får extra skjuts när inflyttningen ökar kraftigt förefaller rimligt men hur fort det sker och vilka konsekvenser det får vet man först efteråt. Under 1990-talet har det funnits tecken på att ungas prioriteringar kan ha ändrats något då det även bland dem som haft både jobb och stabil inkomst inte längre är säkert att barn och familj kommer i första rummet. Detta behöver inte motsäga vårt tidigare resonemang om vikten av arbete innan man får barn men däremot blottar det en annan problematik nämligen att storstadsboende/storstadsliv kan ha blivit svårare att förena med barn och familj.

Ökad konkurrens om ungas tid kan vara en faktor till att prioriteringarna inte längre ser ut som tidigare generationers. Förutom studier och jobb så har också utbudet av (och efterfrågan på) aktiviteter för unga människor gradvis accelererat vilket för många kan ha inneburit mindre tid över för att exempelvis hinna med ett familjebygge. En annan faktor är "klimatet" i storstadsmiljön som många uppfattar som oförenligt med ett gott och ansvarsfullt föräldraskap. Bostadsbristen i storstadsområdena är en tredje faktor som sannolikt påverkat familjebildningen negativt.⁴⁸ De höga boendekostnaderna har dessutom inneburit att många enbart har råd med mindre lägenheter och hittar man billigare (och större) alternativ tvingas man istället betala med sin tid. I storstadsregionerna kan avstånden (i tid räknat) mellan arbete och boende fort bli stort och att föräldrar lider brist på tid är något som även de barnlösa förstått.

Flyttningsrörelserna går dock inte bara i en riktning, mot storstäderna, utan det sker självklart andra flyttningar också. I analysen beaktas detta genom den information som finns om intervjupersonens samlade flyttningserfarenhet. En hypotes är att de som aldrig flyttat har högre sannolikhet att vara förälder än de som flyttat runt. En annan

⁴⁷ Se fotnot 26.

⁴⁸ Se t ex Lindh & Malmberg (2001).

och motsatt hypotes är att det är de med flyttningserfarenhet som har högre sannolikhet att vara förälder. Skälet till flyttningen blir då avgörande för vilken hypotes som är mest rimlig. Eftersom ett vanligt skäl till flyttning, vid sidan av studier och arbete, är att man faktiskt skall flytta ihop med en partner bör den senare hypotesen vara lika rimlig som den första.

Arbetsmarknad och ekonomi

Att arbetsmarknadens betydelse för familjebildningen ökat beror först och främst på att kvinnor numera är en permanent och självklar del av arbetskraften. Därför är det knappast förvånande att den kraftigt försämrade arbetsmarknadssituationen i början av 1990-talet omgäende åtföljdes av snabbt fallande födelsetal. Under andra hälften av 90-talet skedde visserligen en ekonomisk återhämtning men detta hindrade inte födelsetalen från att fortsätta att falla. Fortsatt hög arbetslöshet, en lägre sysselsättningsgrad än 1990 och flera olika förändringar inom arbetslivet innebar att klimatet för familjebildning inte var det bästa, åtminstone inte för de unga d v s de som svarar för de flesta nya familjebyggen.

I analysen skattas arbetsmarknadens betydelse utifrån individens situation då han/hon besvarade enkäten. Vad betyder det för sannolikheten att ha barn, eller för hur många man har, att man hade ett jobb, vilken arbetsgivare man hade, om man hade ett permanent eller tillfälligt jobb, arbetsinkomstens storlek samt hur stor del av inkomsten som bestod av arbetslöshetsunderstöd? Förutom detta har vi också uppgifter om hur länge de varit anställda hos sin nuvarande arbetsgivare samt hur många arbetsgivare de arbetat hos under minst ett år. En hypotes är att de med längre anställningstid borde känna sig "tryggare" än de med kortare vilket skulle ökat sannolikheten för att ha barn. Den ekonomiska turbulensen under 90-talet innebar dock att denna "trygghet" för många inte längre var så självklar vilket inte minst många gravida och föräldralediga kvinnor fått erfara.^{49,50}

Om lång anställningstid hos en arbetsgivare kan antas ha en positiv effekt på kvinnors och mäns benägenhet att vara föräldrar skulle många byten av arbetsgivare kunna ha motsatt effekt då det kan tolkas som att man saknat ekonomisk stabilitet för att kunna bilda familj. Effekten på fertiliteten är dock inte glasklar eftersom skälen till att byta arbetsgivare är så varierande. För en individ kan det innebära ökad trygghet, om det lett till ett stabilare jobb, medan det för en annan kan vara precis tvärtom om han eller hon *tvingats* lämna ett tidigare stabilt jobb.

Empiriska resultat

I den första skattningen är det *sannolikheten att ha barn* som är den beroende variabel och i den andra är det *antal barn*. I båda fallen vill vi veta om någon, eller några, av de faktorer vi diskuterat ovan haft någon signifikant inverkan på sannolikheten att vara förälder respektive hur många barn man har i slutet av 90-talet. Det är viktigt att

⁴⁹ Här har media uppmärksammat flera fall där gravida och föräldralediga kvinnor kommit att behandlas på ett sätt som står i strid med lagstiftningen. JÄMO har uppmärksammat detta och också drivit ett fall i AD som de vunnit. Vidare har olika fackliga organisationer arbetat mot denna särbehandling och TCO har som huvudorganisationen för tjänstemännen bedrivit utredningar och kampanjen "Ett barntillåtet arbetsliv".

⁵⁰ Till följd av detta har det nyligen aviserats om ny lagstiftning där gravida och föräldraledigas rätt skall bättre tillvaratas.

komma ihåg att det är individer och inte hushåll som analyseras här vidare att resultaten måste tolkas med försiktighet då skattningarna t ex inte beaktat selektion och eventuella endogenitetsproblem. Resultaten presenteras i tabellerna 9 och 10. (Tabell över variablernas medelvärden finns i appendix.)

Av de individspecifika variablerna var det föga överraskande stigande ålder som ökade sannolikheten för både kvinnor och män att vara förälder. Däremot spelade utbildningsnivå mindre roll med undantag för män med högre utbildning som hade signifikant lägre sannolikhet jämfört med män med lägre utbildning. Något överraskande var ingen enda av relations-variablerna signifikanta. Av de två geografivariablerna var däremot estimatet för cityvariabeln signifikant negativt. Detta tyder på en lägre sannolikhet att vara förälder, för både kvinnor och män, om man bor i en storstadsregion jämfört med att bo utanför. Vad det är i storstadsmiljön som exakt förklarar den lägre sannolikheten kan vi bara spekulera i. Är det framväxten av en ny livsstil där barn och familj inte längre är en självklarhet utan bara *en* av många möjligheter? Är arbets- och livsklimatet i storstäderna svårt att förena med barn och familj idag eller är det mer konkreta saker såsom bostadsbrist? En ytterligare faktor kan möjligen vara medelåldern är högre i storstadsregionerna. I ovanstående skattning kontrollerades för ålder och region men det kan vara intressant att veta att de regionala skillnaderna i medelålder vid första barnets födelse är stora något som kan ha betydelse för fertiliteten. Kvinnor födda 1955 och bosatta i en storstadskommun var i genomsnitt 27 år när de fick sitt första barn men bara 24 år om hon bodde i en mindre kommun. Förstagångspappan bosatt i en storstad var också äldre, cirka 30 år, jämfört med 28 år för den som bodde utanför.⁵¹

I den sista gruppen var endast en av variablerna signifikant för både kvinnor och män; ju större andel av inkomsten som bestod av arbetslöshetsunderstöd desto lägre sannolikhet att vara förälder. Det är möjligt att de som hade ett högt arbetslöshetsunderstöd detta år också varit arbetslös tidigare vilket kan förklara den negativa effekten. För kvinnornas del var också arbetsinkomstvariabeln signifikant negativ vilket betyder att ju högre inkomst desto lägre sannolikhet att hon har barn, ett resultat i linje med tidigare resonemang om "uppskjutandeeffekt" och "inkomsteffekt". Detta är självklart ett mycket intressant resultat men eftersom vi endast har inkomstuppgift för ett år går det inte att dra några definitiva slutsatser utan här måste analysen utvidgas så att den också omfattar flera inkomstår.

Kvinnor som haft fler än tre arbetsgivare uppvisar däremot högre sannolikhet att ha barn än de som enbart haft en. Som tidigare nämnts är det inte självklart vad man skall förvänta sig för effekt av arbetsgivarbyten. Graden av ekonomisk stabilitet kan faktiskt ha stigit, förutsatt att bytena inneburit att man successivt "bytt upp sig", men det kan också vara precis tvärtom. En tolkning skulle vara att många arbetsgivarbyten kan tyda på svårigheter att hitta ett jobb man trivs med och därför kanske man tar time-out från arbetslivet och "passar på" att bilda familj. Av övriga ekonomi-relaterade variabler har de flesta förväntat tecken men då de flesta har låg eller ingen signifikans alls går det inte att utifrån vårt dataunderlag uttala sig om deras direkta betydelse för om man har barn eller ej.

⁵¹ SCB 2002:5 s. 37.

Tabell 10: Faktorer som påverkat sannolikheten att vara förälder år 2000.
Kvinnor och män f. 1955-1970.
Probitskattning. *Beroende variabel: Barn=1; Inga barn=0.*

Variabel	Män		Kvinnor	
	Estimat	t-värde	Estimat	t-värde
Konstant	-2,962	-7,16	-,298	-0,71
Ålder	0,093	8,76	0,043	4,03
Låg utbildning*	Ref			
Mellan utbildning*	-0,092	-1,03	-0,001	-0,01
Hög utbildning*	-0,303	-2,58	-0,184	-1,70
Gift	Ref			
Sambo (ej gift)	-0,005	-0,05	-0,068	-0,69
Singel	-0,188	-0,98	0,050	0,27
Bott ihop: < 4 år	Ref			
4-6 år	-0,256	-1,55	0,07	0,42
7-9 år	0,166	1,02	0,003	0,02
> 9 år	0,096	0,68	0,075	0,53
Partners ålder	Ref			
<30 år				
30-39 år	-0,025	-0,21	0,183	1,52
> 40 år	-0,151	-1,18	-0,045	-0,35
City (=1)*	-0,477	-4,96	-0,485	-5,35
Flyttat: Ingen gång	0,027	0,27	0,142	1,44
En gång	0,157	1,42	0,138	1,28
>1 gång	Ref			
Har arbete (=1)	0,163	1,08	0,054	0,35
Permanent (=1)	0,0007	0,01	0,072	0,58
Partnern har jobb (=1)	-0,117	-0,88	0,020	0,17
Privat arbetsgivare (=1)	-0,068	-0,79	-0,113	-1,31
Anställd < 3 år	Ref			
3-9 år	0,135	0,95	-0,132	-0,97
> 9 år	-0,304	-0,30	0,081	0,81
En arbetsgivare	Ref			
2-3 arbetsgivare	0,139	1,59	-0,005	-0,06
> 3 arbetsgivare	0,057	0,46	0,252	1,93
Arbetsink.98 (kr)	0,0004	1,09	-,0004	-7,63
AU (% av tot ink)	-0,495	-2,49	-0,753	-3,63
Log likelihood func	-722,13		-701,75	
Antal	1300		1556	

*"Låg" (1+2+3) förgymnasial och gymnasial utbildning högst 2 år; "Mellan" (4+5) gymnasial utbildning, 3 år och eftergymnasial utbildning, < 3år; "Hög" (6+7) Eftergymnasial utbildning >2 år och forskarutbildning.

*City = Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala kommun.
(Skattningarna är gjorda i Limdep statistikprogram)

Den andra skattningen ger, med några undantag, besked om det *inte* är samma variabler som påverkar antalet barn som påverkade sannolikheten att ha barn (se tabell 11). Relationen är exempelvis väldigt betydelsefull för hur många barn man har, för både kvinnor och män. De som var sammanboende eller ensamstående hade signifikant färre antal barn än vad de gifta hade. Våra tidigare spekulationer om giftermålet som en avsiktsförklaring tror vi fortfarande är en rimlig förklaring även om barnen många gånger har kommit *före och inte efter giftermålet*. Resultaten är också entydiga vad gäller hur länge man bott ihop, ju längre desto fler barn har man och vise versa.

City-variabeln är i denna skattning också negativ men däremot inte signifikant. Att antalet barn har en regional dimension framgick i en studie från SCB. I den framgick att benägenheten att få ett litet antal barn var större om man bodde i en storstadskommun medan benägenheten att få många barn var större om man var bosatt i en mindre kommun. Det är tänkbart att en sådan skillnad beror på selektion. De som vill ha en stor familj väljer i större utsträckning att bo i områden som är, eller i alla fall uppfattas som, mer familjevänliga, d v s utanför storstadsregionerna medan de som tänker sig färre barn, och sannolikt är mer arbetsorienterade, bor närmare "centrum".⁵²

Vad gäller männens flyttningserfarenhet så har den ingen signifikant betydelse för antalet barn vilket den däremot har för kvinnor. De som inte flyttat alls eller bara en gång hade fler barn än de som flyttat flera gånger. Kvinnor som hade jobb när enkäten besvarades hade signifikant färre antal barn än de som inte arbetade och de vars inkomst till stor del utgjordes av arbetslöshetsunderstöd hade signifikant färre antal barn.

Endast en av ekonomivariablerna var signifikant för båda könen – arbetsgivarvariabeln. Kvinnor och män anställda i *privat sektor* hade signifikant färre antal barn än vad de med en anställning i *offentlig sektor* hade. Uppfattningar om att det skall vara lättare att kombinera jobb och familj som offentliganställd än privatanställd är något som ovanstående resultat skulle kunna ses som ett stöd för. Att detta gäller under perioder då även offentlig sektor fått vidkännas kraftiga sysselsättningsförändringar, såsom de under 90-talet, kan enbart förklaras med att förändringarna inom den privata sektorn måste ha varit ännu större.

Nittiotalets höga arbetslöshet och samtidiga fokusering på individen kan ha resulterat i att många direkt erfarit, eller uppfattat, att "kostnaden" för frånvaro på grund av barn är/kan bli hög. Ökningen av de tillfälliga anställningarna under 90-talet, som i stor utsträckning berört de unga, kan ha varit en faktor som förstärkt detta.⁵³ Risken, inte minst för presumtiva barnaföderskor, att drabbas vid frånvaro har också varit reell vilket flera kvinnor fått erfara. *Trots fast jobb* kan frånvaro ändå bli kostsamt om det resulterar i att man inte kommer ifråga för erbjudanden om utveckling och karriär i jobbet eller kan komma ifråga för mer eftertraktade och attraktiva jobb. Finns det en, uttalad eller outtalad, ovilja mot "frånvaro på grund av barn" kan därför "priset" för

⁵² a.a. s. 43.

⁵³ Att de tillfälliga anställningarna är mest frekventa bland de yngre (under 35 år) och bland kvinnorna framgår bl a i en LO rapport från år 2000 om olika anställningsformer under 90-talet (LO, 2000) och i Håkansson (2001). I Persson (2001) framgår att sannolikheten att ha barn är betydligt lägre bland de med tillfälliga anställningar än bland de med permanenta.

Tabell 11: Faktorer som påverkat antalet barn kvinnor och män har år 2000.
 Kvinnor och män f. 1955-1970.
 Poissonregression. *Beroende variabel: Antal barn.*

Variabel	Män		Kvinnor	
	Estimat	t-värde	Estimat	t-värde
Konstant	-0,886	-3,58	-0,735	-3,20
Ålder	0,039	6,28	0,034	5,79
Låg utbildning*	Ref			
Mellan utbildning*	-0,069	-1,34	-0,062	-1,36
Hög utbildning*	-0,062	-0,91	-0,032	-0,55
Gift	Ref			
Sambo (ej gift)	-0,274	-4,91	-0,15	-2,96
Singel	-0,696	-5,40	-0,526	-4,73
Bott ihop: < 4 år	Ref			
4-6 år	0,243	2,16	0,134	1,27
7-9 år	0,258	2,41	0,357	3,78
> 9 år	0,450	4,81	0,511	6,08
Partners ålder: < 30 år	Ref			
30-39 år	0,091	1,44	0,05	0,84
> 40 år	-0,108	-1,49	-0,118	-1,81
City* (=1)	-0,025	-0,43	-0,055	-1,06
Flyttat: Ingen gång	0,021	0,39	0,112	2,04
En gång	0,045	0,68	0,15	2,51
>1 gång	Ref			
Har arbete (=1)	-0,036	-0,40	-0,155	-1,87
Permanent(=1)	-0,104	-1,44	0,020	0,29
Partnern har jobb (=1)	-0,043	-0,603	-0,078	-1,29
Privat arbetsgivare (=1)	-0,093	-1,98	-0,146	-3,26
Anställd < 3 år	Ref			
3-9 år	0,045	0,55	0,054	0,72
> 9 år	0,043	0,75	0,041	0,82
En arbetsgivare	Ref			
2-3 arbetsgivare	-0,123	-2,40	0,016	0,36
> 3 arbetsgivare	0,019	0,27	0,07	1,11
Arbetsink98 (kr)	-0,000007	-0,28	0,00004	-1,64
AU (% av tot ink)	0,075	0,63	-0,262	-2,23
Log likelihood func	-1822,71		-2232,6	
Antal	1300		1556	

*Se tabell 9.

(Skattningarna är gjorda i Limdep statistikprogram)

den enskilde (mannen eller kvinnan) som valt barn bli högt och svårt att ta igen. Så högt att man kanske avstår från barn helt och hållet, får färre än man tänkt sig eller så "väljer" man att enbart en i hushållet (familjen) skall ta "risken" och stå för hela frånan. Det senare brukar oftast innebära att det är kvinnan som tar "risken", bär "kostnaden", när familjen utökas med ett eller flera barn. Skälen är enkla: Traditionell arbetsdelning parat med en förväntan, eller föreställning, om att mannens inkomst- och karriärmöjligheter är bättre än kvinnans vilket antas gynna hushållet, åtminstone kortsiktigt.

Sammanfattningsvis så framträder två bilder där den första visade att ålder, var man bodde – storstadsregion eller utanför - och ekonomisk situation påverkade *sannolikheten för ett föräldraskap* vid slutet av 1990-talet. Den andra bilden visade att *antalet barn* främst påverkats av relationen, dvs civilstånd och hur länge man levt samman, och vilken arbetsgivare - privat eller offentlig - man har. Effekten av dessa var lika för både kvinnor och män. För kvinnorna gällde dessutom att antalet barn påverkats av deras flyttningserfarenhet och deras arbetslöshet.

Den största skillnaden mellan de två skattningarna är att om själva föräldraskapet (om man har barn eller ej) varit avhängigt var kvinnor och män bor så förefaller antalet barn vara mer beroende av om de arbetar inom den privata eller offentliga sektorn. Den skillnad som går att spåra mellan könen skulle möjligen vara att den ekonomiska situationen verkar viktigare för om kvinnor har barn eller ej än vad den är för männen men här behövs mer ingående analys.

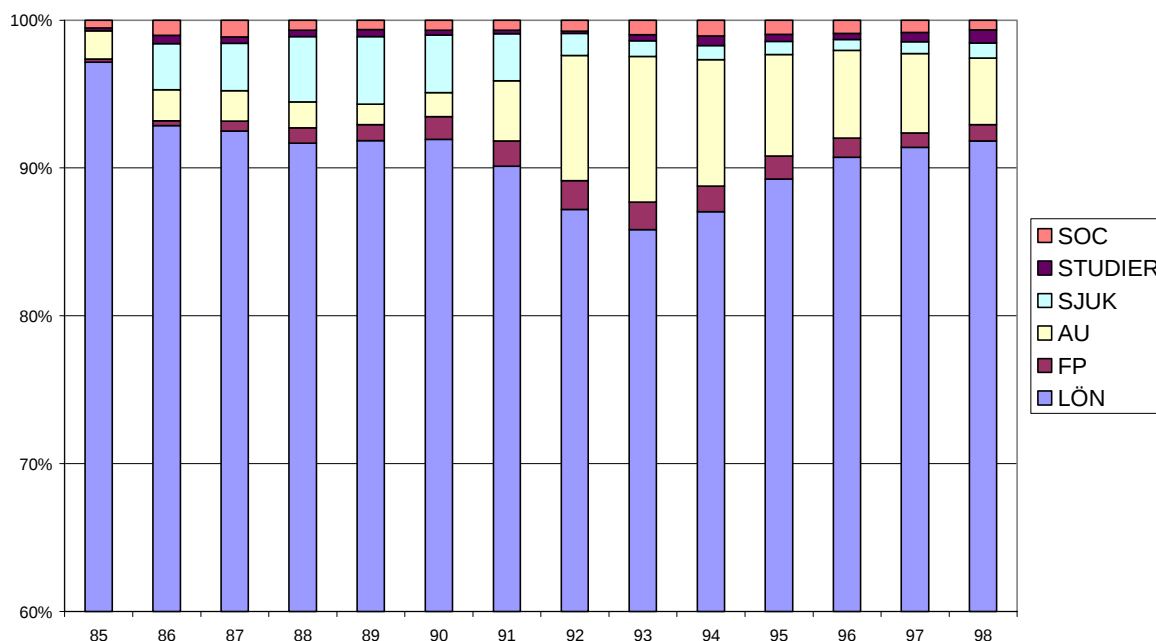
Så här långt har vi diskuterat vad olika faktorer kan ha haft för inverkan på ett föräldraskap i slutet av 1990-talet. I nästa avsnitt skall vi gå ett steg vidare och diskutera "kostnader" förknippade med att ha barn.

7 Barn, utbildning och inkomster

Utifrån SCBs inkomst- och sysselsättningsregister kan vi för var och en av individerna både studera inkomstutvecklingen och vilka de olika inkomstkällorna varit under perioden 1985-1998. De inkomstslag som finns i det aktuella registret är inkomst av arbete plus inkomst av näringsverksamhet (LÖN), ersättning vid arbetslöshet (AU), ersättning från föräldraförsäkring vid tillsyn av barn (FP), ersättning vid sjukdom, sjukpenning (SP), studiestöd (SS) samt socialbidrag (SOC).

Av männens totala inkomster svarade arbetsinkomsten (LÖN) för mer än 90 procent fram till 1990 därefter sjönk andelen medan inkomsten som kom från arbetslöshetsunderstödet ökade (se diagram 4a) I slutet av perioden överstiger lönen åter igen 90 procent. Ersättningen för arbetslöshet utgör dock fortfarande en relativt stor andel av inkomsten. Ersättning vid föräldraledighet, sjukdom, studier och socialbidrag har varit av mindre omfattning för män och några större variationer mellan åren kan man inte heller se.

Diagram 4a: Den totala inkomstens fördelning på olika inkomstslag 1985-1998. Män.



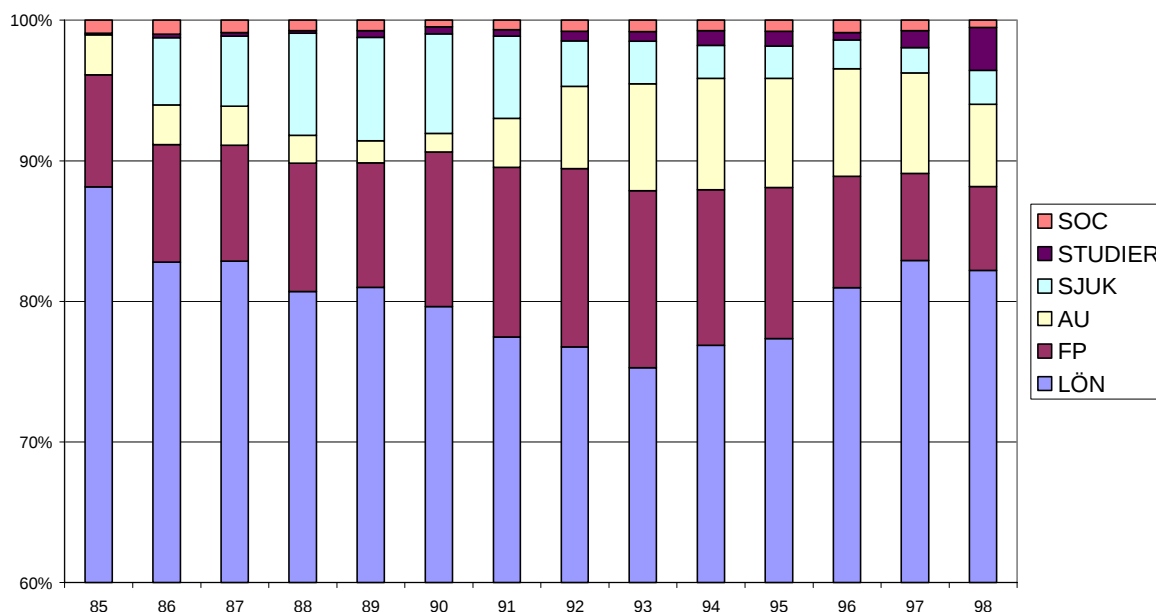
För kvinnorna är mönstret något annorlunda främst beroende på att kvinnorna tar ut nästan all föräldraledighet (se diagram 4b).⁵⁴ Inkomsterna från arbete dominerar dock även för kvinnor och lägger man därtill ersättningen från föräldrapenningen så ligger den sammanlagda arbetsinkomsten rätt stabilt på eller strax under 90 procent av den totala inkomsten. Föräldrapenningens andel av totala inkomsten har dock avtagit sedan 1992-1993, då den var som högst, vilket är en spegling av att det rekordhög barnafödandet i början av 90-talet nu började klinga av och att födelsetalen minskade i allt snabbare takt.

Precis som för männen ökade arbetslöshetsunderstödet andel av den totala inkomsten också för kvinnor från början av 90-talet och har därefter utgjort en förhållandevis stor andel av inkomsten. Av övriga inkomstslag så minskade sjukersättningens andel medan studieersättningen ökade något mot slutet vilket är förväntat med tanke på kvinnors högre studiebenägenhet.⁵⁵ Socialbidragets andel var hela tiden oförändrad.

⁵⁴ Enligt Riksförsäkringsverkets statistik för år 2002 tog mödrarna ut 85 procent och männen resten, d v s 15 procent, av föräldradagarna.

⁵⁵ Idag diskuteras den stora omfattningen av sjukskrivningarna som registrerats sedan slutet av 90-talet. Bilden kan därför ha sett något annorlunda ut om uppgifterna också innefattat åren efter 1998.

Diagram 4 b: Den totala inkomstens fördelning på olika inkomstsslag 1985-1998.
Kvinnor.



Att löneandelen föll och arbetslöshetsunderstödet ökade som andel av den totala inkomsten är en naturlig följd av 90-talets minskade sysselsättning och ökade arbetslöshet. Skillnaden mellan kvinnor och män är visserligen stor om vi enbart jämför arbetsinkomstens andel men inkluderas föräldrapenningen blir den, som nämnts ovan, försumbar. Eftersom föräldrapenningens storlek baseras på löneinkomsten är det inte enbart förvärvsarbetet i sig som är centralt utan också *lönens storlek*. När förstagångsföräldrarna därför blir allt äldre, år 2001 var den genomsnittliga förstagångsmamman 28.5 år och förstagångspappan 30.9 år,⁵⁶ är deras inkomster också högre vilket i sin tur påverkar storleken på den ersättning de erhåller vid föräldraledighet.⁵⁷

Om empirin numera pekar på att det inte föreligger någon motsättning mellan kvinnors arbetskraftsutbud och kvinnors barnafödande så finns det däremot tecken på att det kan finnas en *motsättning mellan kvinnors utbildningsambitioner och familjebildning idag*. Vi har redan varit inne på att en viktig förklaring till det minskade barnafödandet, i Sverige liksom i andra jämförbara länder, är att unga kvinnor numera utbildar sig under en allt längre tid. Familjebildningen kan dock bli uppskjuten ytterligare, trots avklarad utbildning, därför att många kvinnor också vill ha ett jobb, och helst vara fast etablerade i arbetslivet, innan de blir föräldrar. Hur länge moderskapet blir upp(fram)skjutet beror därför på hur lätt, eller svårt, det är att hitta ett jobb och på

⁵⁶ SCB Demografiska rapporter 2002:5, s. 29. År 1990 var förstagångsmamman 26 år. Åldern år 2001 är troligen den högsta medelålder som någonsin rapporterats även om man vet att medelåldern varit hög under tidigare perioder också, t ex under andra halvan av 1800-talet.

⁵⁷ Detta har inte minst framgått i de diskussioner som förevarit rörande männens uttag av föräldraledighet och hur de kan påverkas av det s k "tak". "Taket" innebär idag att ersättning utgår upp till 7.5 basbelopp. Idag motsvarar det cirka 23 000 kronor per månad. Har man en månadslön över detta belopp innebär det en "förlust" att vara föräldraledig. Eftersom ambitionen är att öka männens uttag av föräldrapenning har man beslutat höja taket till tio basbelopp fr o m juli 2003.

vilka premisser hon sedan (tryggt) kan lämna det för att vara barnledig en period. I Sverige, med vår jämförelsevis mycket generösa föräldrapenning, är också incitamenten starka, oavsett utbildningsnivå, att först ha yrkesarbetat en tid innan det första barnet kommer.⁵⁸ Att allt detta tillsammans taget inneburit att förstagångsmamman blivit allt äldre borde inte förvåna någon.

Hur fördelar sig då de som har respektive inte har barn med avseende på utbildningsnivå? Tabell 12a visar fördelningen för hela gruppen kvinnor och män födda 1955-1971 medan tabell 12b avser endast den äldsta gruppen.

Tabell 12a: Andel kvinnor och män födda **1955-1970** med avseende på utbildningsnivå och förekomst av barn. Procent.

Nivå*	Har barn		Har inga barn	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
"Låg"	87	72	13	28
"Mellan"	80	67	20	33
"Hög"	71	64	29	36
*"Låg" (1+2+3) Förgymnasial och gymnasial utbildning högst 2 år				
"Mellan" (4+5) Gymnasial utbildning, 3 år och eftergymnasial utbildning, < 3 år.				
"Hög" (6+7) Eftergymnasial utbildning, >2 år och forskarutbildning.				

Tabell 12b: Andel kvinnor och män födda **1955-1960** med avseende på utbildningsnivå och förekomst av barn. Procent.

Nivå*	Har barn		Har inga barn	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
"Låg"	92	83	8	17
"Mellan"	91	91	9	9
"Hög"	85	76	15	24

*se tab. 11a

Båda tabellerna bekräftar att andelen som har barn är högre bland de med lägre utbildning men också att andelen utan barn är störst bland män med högre utbildning, 36 procent för gruppen i sin helhet och 24 procent i den äldsta gruppen. För kvinnor är motsvarande siffror 29 respektive 15 procent. Om tabell 11b kan anses ge det definitiva resultatet, de flesta i denna åldersgrupp kan antas ha sin reproduktiva period bakom sig, skulle andelen barnlösa kvinnor vara klart lägre än andelen barnlösa män med undantag för de med en "mellanutbildning". Nu kan vi dock inte vara säkra på att slutresultatet blir som visas i tabell 11b eftersom premisserna att få barn sannolikt var bättre då än vad de är idag, många i gruppen fick t ex barn under högkonjunkturåren på 80- och i början av 90-talet. För männens del kan också andelen ändras eftersom de kan bli fäder långt upp i åldrarna.

⁵⁸ Idag bör man ha förvärvsarbetat åtta månader före barnets nedkomst för att få full föräldrapenning. Eftersom föräldrapenningens storlek beror på intjänad lön finns det naturligtvis också ett incitament att hinna komma upp i lön, dock inte nödvändigtvis över det tidigare nämnda "tak".

Inkomstutveckling och barn

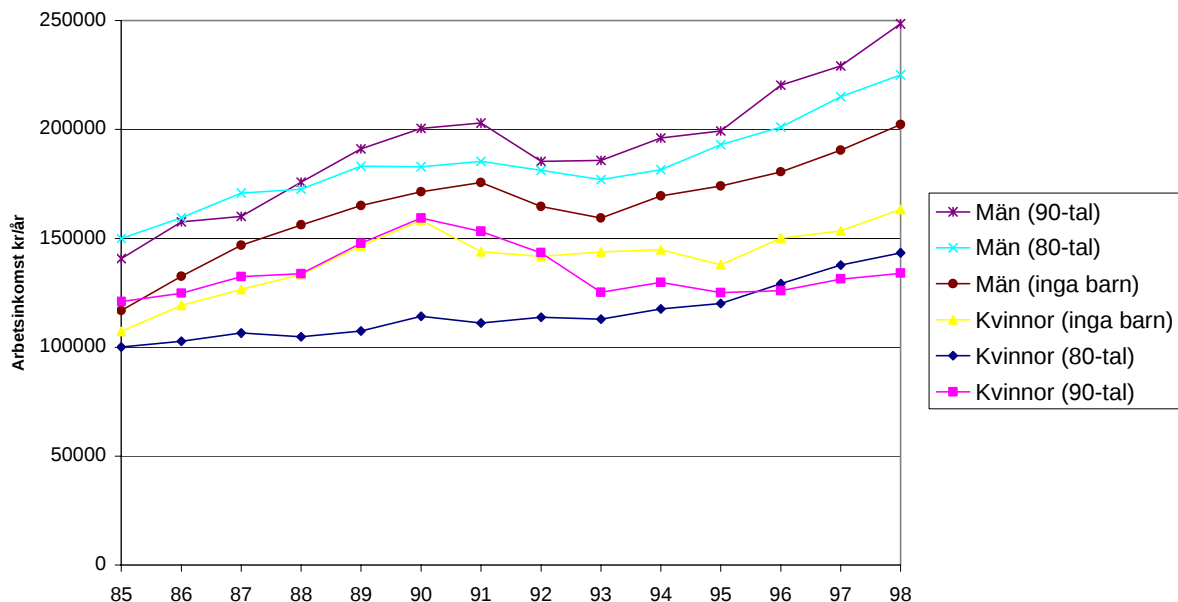
Hur har då genomsnittsinkomsterna för kvinnor och män utvecklats under perioden 1985-1998? Arbetsinkomsten som vi använder här är summan av inkomsterna från förvärvsarbete, näringsverksamhet samt ersättning från föräldraförsäkring.⁵⁹

Ett syfte med att analysera inkomstutvecklingen är att se om barn haft sådan effekt på inkomsten att vi kan tala om det finns ett "pris" på barn. Den skillnad i inkomst som uppstår på grund av att kvinnor växlar från hel- till deltid efter barnledigheten kommer därför att betraktas som en komponent i detta "pris". Argumentet är att om arbetstidsminskningen är en direkt följd av att hon fått barn då har barn ett "pris". Detta utesluter inte att barn också kan ha ett "pris" bland de som fortsätter att arbeta heltid. "Priset" kan sedan diskuteras i termer av alternativkostnader och i förhållande till hur inkomsterna utvecklats för andra grupper, kvinnor utan barn men och män med och utan barn.

Arbetsinkomsternas utveckling presenteras i den deskriptiva analysen med avseende på ålder och första barnets födelsetidpunkt: före 1992 ("80-tal") och efter 1991 ("90-tal"). Eftersom den äldsta gruppen (40-45 år) kan förväntas vara den grupp som i störst utsträckning redan "förverkligat" sin familjebildning kan det vara lämpligt att starta där (se figur 2).

Figur 2: Genomsnittlig arbetsinkomst (inkl FP) 1985-1998 m a p barn och första barnets födelseår.

Kvinnor och män 40-45 år år 2000. (1995 års priser)



Av figuren ovan framgår för det första att män, med eller utan barn, hade i genomsnitt högre inkomster än kvinnor under hela perioden. För det andra var inkomstspridningen, som väntat, liten i början av perioden men ökade vartefter för att

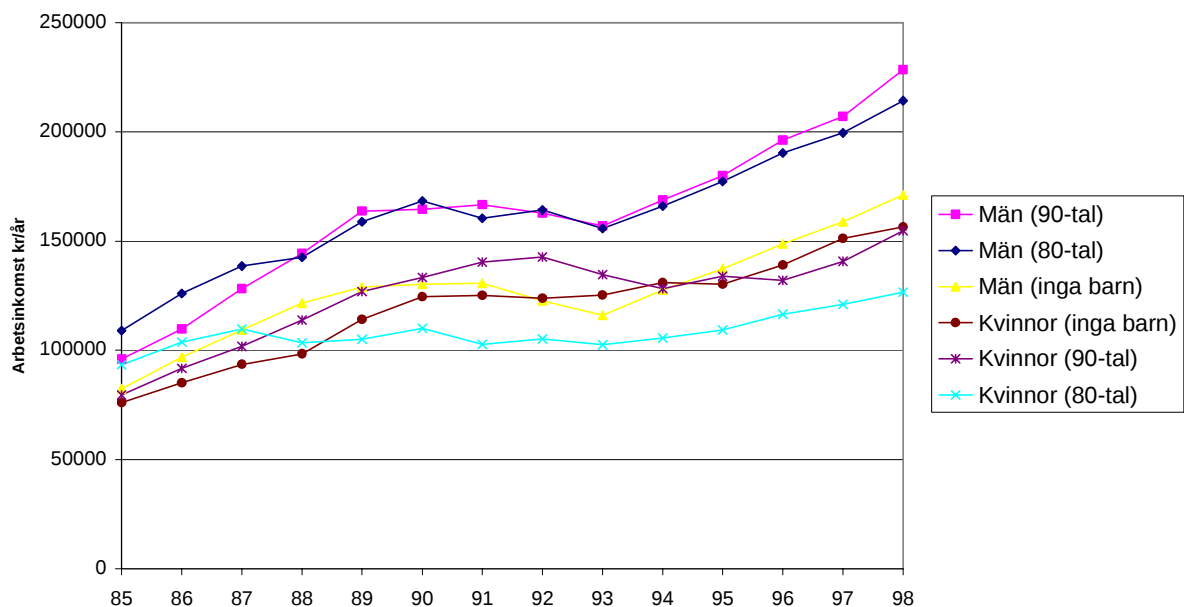
⁵⁹ Sjukpenning, studiestöd, arbetslöshetsersättning samt socialbidrag ingår inte i det vi här kallar arbetsinkomst.

vid periodens slut vara störst mellan män och kvinnor som fått sitt första barn någon gång på 90-talet. För det tredje stagnerade inkomsterna för alla grupper under lågkonjunkturåren i början av 90-talet möjligen med undantag för kvinnor som hade fått sitt första barn tidigt. För det fjärde noterar vi att barnlösa män har de lägsta inkomsterna bland männen medan barnlösa kvinnor har de högsta inkomsterna bland kvinnorna. För det femte hade kvinnor som fick sitt första barn på 90-talet de högsta arbetsinkomsterna fram till decenniets början därefter det blev det de barnlösa kvinnorna. Bland männen har inkomsterna hela tiden varit högre bland de som blivit pappor, oavsett tidpunkt för det första barnet. De barnlösa har hela tiden haft de lägsta inkomsterna. För det sjätte och sista så noterar vi att i slutet av perioden var inkomstgapet inom kvinnogruppen mindre än inom mansgruppen.

För åldersgruppen 35-39 år ser det något annorlunda ut jämfört med den äldsta gruppen (se figur 3). Kvinnor som fick sitt första barn på 80-talet hade i början av perioden också den högsta genomsnittsinkomsten av kvinnorna men de kom rätt snart att sacka efter och har sedan dess haft de lägsta inkomsterna. Arbetsinkomsterna för de som fick sitt första barn senare ökade ända fram till 90-talets början men då nås en topp och inkomsten stagnerar men i slutet av perioden är de ändå lika höga som för barnlösa kvinnor. Inkomstskillnaden mellan män med barn är försumbar medan skillnaden gentemot män utan barn varit stor under hela perioden. Mellan kvinnor och män utan barn har däremot skillnaden hela tiden varit liten.

Figur 3: Genomsnittlig arbetsinkomst (inkl FP) 1985-1998 m a p barn och första barnets födelseår.

Kvinnor och män 35-39 år år 2000. (1995 års priser)

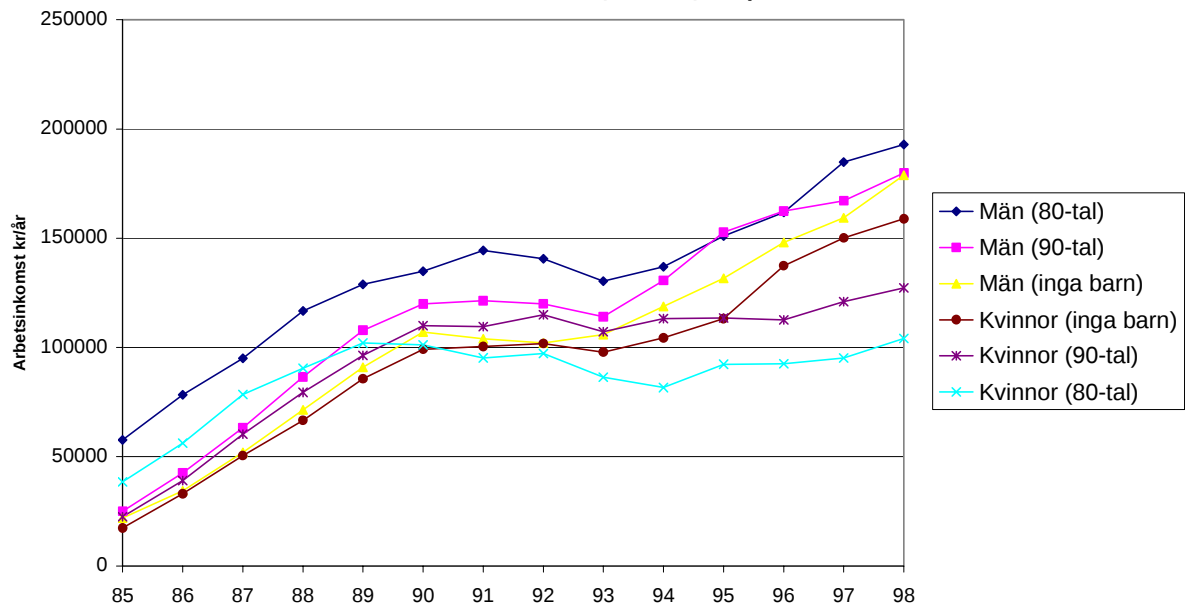


I den yngsta gruppen, som fortfarande är i familjebildande ålder, är skillnaderna i arbetsinkomst små mellan männen men betydande mellan kvinnorna (se figur 4). För kvinnorna var utvecklingen i stort sett identisk fram till 90-talets början men efter det var det inkomsterna för *kvinnor utan barn* som fortsatte att stiga. Att de barnlösa i denna åldersgrupp har lika höga inkomster som vad de utan barn i högre ålder har är självklart intressant eftersom det kan tyda på att alternativkostnaden för kvinnor kan ha

stigit under 90-talet. En tänkbar förklaring till det är att kvinnor som avstått från barn under 90-talet eller skjutit fram det gynnas i förhållande till de kvinnor som fött barn. En annan förklaring handlar om selektion där lågavlönade kvinnor och kvinnor med mindre ljusa framtidsutsikter i högre grad blivit mödrar jämfört med kvinnor med högre lön och bättre framtidsutsikter. Som påpekats är många i denna grupp ännu inte färdig (eller ens har börjat) med sin familjebildning vilket betyder att det är högst osäkert vad slutresultatet för denna grupp blir.

Figur 4: Genomsnittlig arbetsinkomst (inkl FP) 1985-1998 m a p barn och första barnets födelseår.

Kvinnor och män 30-34 år år 2000. (1995 års priser)



En ung kvinna har lägre alternativkostnad än en äldre därför att hennes lön (oftast) är lägre. En kvinna som därför får barn sent i livet får också högre alternativkostnad. Ett förvärvsavbrott kan därför bli ekonomiskt kännbart åtminstone för dem som växlar från heltid till deltid efter föräldraledighetens slut. Att högutbildade kvinnor också är mindre benägna att övergå till deltidsarbete än vad kvinnor med kortare utbildning är känt men att lönen ensam förklarar denna skillnad är dock knappast troligt.⁶⁰ Beslutet att *inte* övergå från heltid till deltid kan också bero på att man har ett friare jobb med bättre framtidsutsikter, att jobbet är mer flexibelt, att det (delvis) går att sköta hemifrån osv men det kan också vara så att man lever mer jämställt.⁶¹ Allt detta utesluter dock inte att det finns de som upplever att de helt enkelt inte "*vågar*" minska sin arbetstid på grund av risken att gå miste om intressanta arbetsuppgifter, utvecklingsmöjligheter etc. Det senare antyder att lönen inte borde vara den enda faktorn som inbegrips i alternativkostnaden. Inkluderas också andra "kostnader" är det inte självklart att den är lägst vid unga år men hur stor den skulle kunna vara är inte lätt att uppskatta.

⁶⁰ Jfr vår tidigare resonemang i avsnittet "Barn och arbetstider" om vad lönerelationen betyder för arbetstiderna.

⁶¹ Ett sätt att mäta jämställdhet i familjen kan vara via uttag av föräldraledighet. Män gifta/sambo med kvinnor med en eftergymnasial utbildning är mer pappalediga än vad de är som är gifta/sambo med kvinnor med lägre utbildning är. "...ju högre utbildning modern har desto större är sannolikheten att pappan tar ut föräldrapenning men också att han tar ut relativt fler dagar". (RFV, 2002)

Avsikten med denna deskriptiva presentation har varit att få belyst om det finns ett "pris" eller "kostnad" förknippad med att man får barn och vem som i så fall betalar detta "pris". Vi har då argumenterat för att en minskning av arbetstiden, som är en viktig orsak till skillnaderna i arbetsinkomst, skall ses som "kostnad" eller ett "pris". Eftersom analysen enbart påvisat mindre inkomstskillnader mellan kvinnor med barn och kvinnor utan barn, åtminstone bland de äldre, tolkas det här som att "alternativkostnaden" för kvinnor är förhållandevis låg i alla fall när det mäts i termer av utebliven inkomstökning.

Eftersom en vanlig förklaring till könslönegapet är kvinnors större frånvaro och deltidsarbete på grund av barn borde kvinnor utan denna "belastning" haft en inkomstutveckling som mer liknat männens. Om man antar att *kvinnor utan barn* yrkesarbetat oavbrutet och frånvaron sett ut som männens (i genomsnitt) borde gapet varit mindre men när det inte är det reser det självklart flera frågor. Är kvinnors löner systematiskt lägre, är kvinnors jobb systematiskt lägre värderade än männens eller är det ett utslag av direkt könsdiskriminering på arbetsmarknaden. Vad gäller det senare associerar man gärna till s k statistisk diskriminering vilket i detta fallet skulle betyda att det är kvinnors "*förmåga*" att få barn, och inte de facto att de har barn, som är en del av förklaringen till inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män.

För männens del har inkomstutvecklingen varit oavbrutet positiv. Gapet mellan män med barn och män utan barn har dock tenderat att öka. Hur orsakssambandet ser ut är svårt att veta, är det lägre inkomster som är orsak till barnlösheten eller är det bristen på försörjansvar som leder till lägre arbetsinkomster? Eller kan det vara så att män med högre inkomster har lättare att hitta en partner och därmed har lättare att bli fäder? En annan förklaring skulle vara att det är barnen som "tvingar", alternativt blir incitament för, fäderna att skaffa högre inkomster (bl a för att kompensera kvinnornas inkomstbortfall) eller kan det vara så att män erhåller en form av "barnpremie", en inkomstfördel på arbetsmarknaden i egenskap av att de blivit fäder, som varken män utan barn eller kvinnor får del av?

I den ekonomiska litteraturen förekommer begreppet "äktenskapspremie" vars innebörd är att gifta män premieras, lönemässigt, jämfört med icke-gifta män.⁶² Att äktenskap kan få den effekten skulle helt enkelt bero på att mäns karriärutveckling underlättas när kvinnorna tar huvudansvaret för hushållsarbetet. I Sverige, där civilståndet förlorat en del av sin betydelse, skulle möjligen "barnpremie" vara en mer korrekt benämning då "skiljelinjen" här snarare går mellan dem som har respektive inte har barn och inte mellan personer med olika civilstånd. Vår deskriptiva analys kan ses som ett stöd för detta då de barnlösa männen, oavsett ålder, under hela perioden haft lägre arbetsinkomster än vad män med barn haft. Här behövs dock mer forskning vilket också krävs för att få svar på de tidigare frågeställningarna.

Sammanfattningsvis så har figurerna ovan visat att män med barn har haft högre inkomster än de barnlösa under hela perioden. Kvinnor hade också, med ett undantag, högre inkomster än de barnlösa men bara fram till dess de blev mödrar, därefter är det de utan barn som har de högsta inkomsterna.⁶³ En viktig skillnad är dock att medan

⁶² Se t ex Richardson (2000) för en analys av äktenskapspremiens utveckling i Sverige.

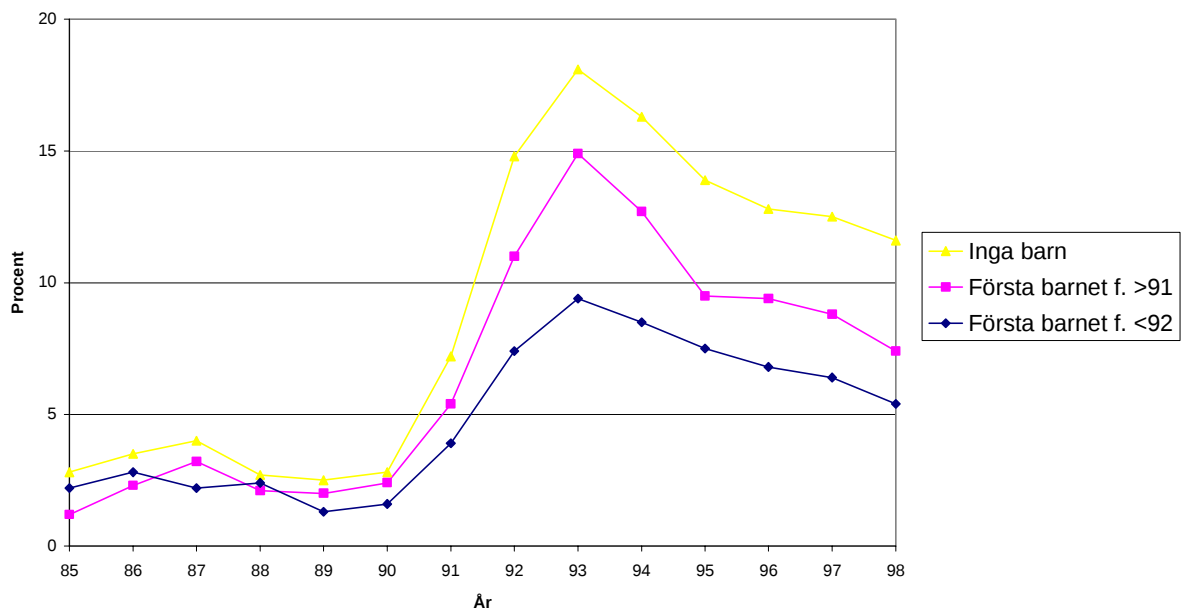
⁶³ Detta ligger i linje med ett av resultaten som presenterades i RFVs studie från 2001. "Huvudresultatet från denna studie är att kvinnors och mäns benägenhet att skaffa ett första barn

män med höga inkomster också är fäder gäller det inte för de som blivit mödrar. Moderskapet för med sig en ”kostnad” som inte barnlösa har vilket också innebär att kvinnor utan barn har de högsta inkomsterna i kvinnogruppen medan barnlösa män har de lägsta i mansgruppen. Skillnaderna inom den äldsta gruppen kvinnor (40-45 åringar) är dock betydligt mindre än bland de yngsta (30-34 åringar). Detta kan tyda på de senare gjort bättre ”lönekarriär” än vad de förra gjort vilket i sin tur kan vara ett tecken på att alternativkostnaden stigit under 90-talet och kan komma att öka ytterligare i framtiden.

Arbetslöshet och barn

Ett annat sätt att studera arbetsmarknadens inflytande över familjebildningen är att se hur arbetslösheten under den aktuella perioden skiljer sig åt mellan de tre grupperna. Av figurerna 5a och 5b framgår hur den dramatiska ökningen av arbetslösheten i början av 90-talet avspeglas i arbetslöshetsersättningens andel av den totala inkomsten för olika grupper.

Figgur 5a: Arbetslöshetsersättningens andel av den totala inkomsten
m a p barn och första barnets födelseår. **Män.**

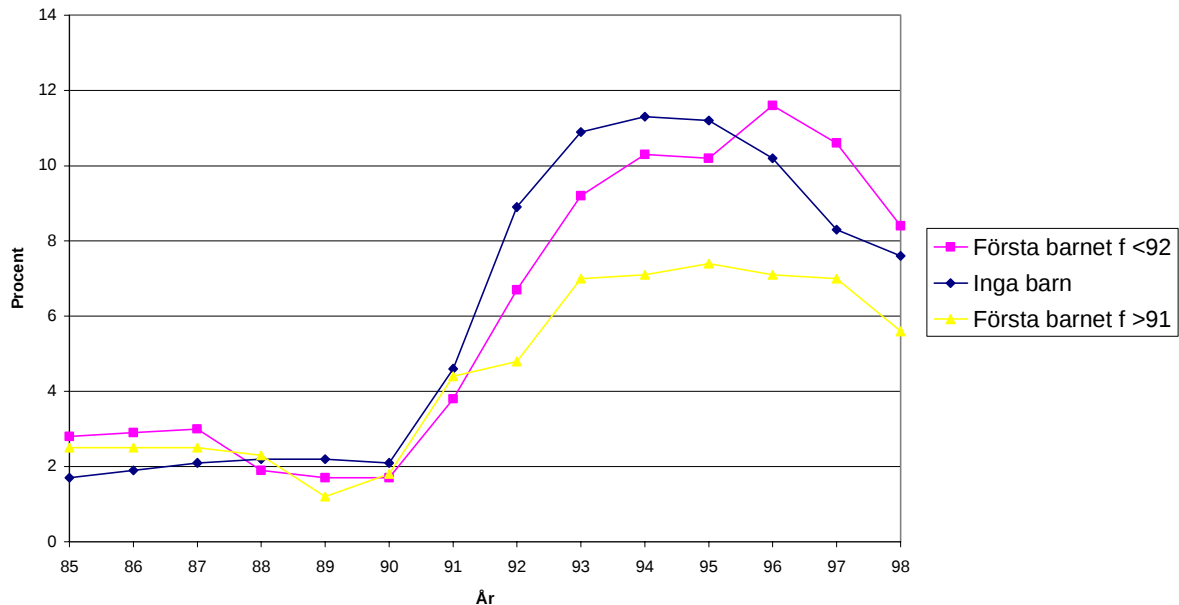


Variationerna med avseende på om man hade barn eller ej var stora. För männens del är det uppenbart att de som drabbades hårdast av arbetslösheten, i alla fall som vi mäter den här, också är de som i högre grad *inte* har några barn. De som däremot fick barn tidigt, på 80-talet, har haft den lägsta arbetslösheten under hela perioden. Här kan vi lätt inse att ålder måste spela roll och att skillnaderna därför kan bli så stora är inte förvånande. För kvinnorna ser bilden något annorlunda ut dels när ersättningen i förhållande till total inkomst aldrig upp till männens nivå, dels är spridningen mellan grupperna mindre. Därutöver kan vi konstatera att kvinnor som fick sitt första barn på

påverkas av deras inkomster på ett mycket likartat sätt. Högre inkomst leder till större benägenhet att skaffa barn.” (s. 29)

90-talet också är den grupp som haft lägst arbetslöshet under hela perioden. Kvinnor utan barn var däremot den grupp som uppbar högsta arbetslöshetsersättningen i förhållande till sin totala inkomst fram till mitten av 90-talet, därefter är det gruppen kvinnor som blev mödrar tidigt som uppvisar den högsta arbetslösheten.

Figur 5b: Arbetslöshetsersättningens andel av den totala inkomsten m a p barn och första barnets födelseår. **Kvinnor.**



Sammanfattningsvis ger dessa två figurer besked om att de som haft en svagare ställning på arbetsmarknaden under 90-talet, både bland kvinnor och män, också verkar vara de som i störst utsträckning avstått från att sätta barn till världen.

Arbetsinkomst och barn – en statistisk analys

I den deskriptiva analysen har vi enbart beaktat några av de faktorer som kan påverka arbetsinkomstens storlek. I detta avsnitt skall resultaten från en regressionsanalys presenteras där årsarbetsinkomsten varit den beroende variabeln och barn en av flera oberoende variabler. Ett paneldataset för åren 1985-1998 har skapats som förutom kvinnors och mäns arbetsinkomst (inkomst av arbete och näringsverksamhet plus eventuell föräldrapenning) för åren 1985 t o m 1998 också innehåller individens ålder, arbetslivserfarenhet, utbildningsnivå samt antal barn. Utbildningsvariabeln har skapats på basis av utbildningsnivå och examensår. Avlade man år 1990 sin högsta examen innebär det att från och med det året antar dummyvariabeln för den nivån värdet 1 medan den åren dessförinnan får värdet 0. Dummyvariabeln för barn utgår från barnens respektive födelseår. Har en person två barn födda år 1990 och år 1993 betyder det att dummyvariabeln som anger att man inte har några barn (0 barn) antar värdet 1 från år 1985 t o m år 1989 för att därefter bli 0. Variabeln för ett barn (1 barn) antar värdet 0 fram till 1989, värde 1 åren 1990 till 1992 och sedan från 1993 återigen värdet 0. Dummyvariabeln för två barn (2 barn) får på samma sätt värde 0 fram till och med år 1992 och därefter värdet 1. Eftersom denna individ har två barn blir dummyvariabeln för tre eller fler barn (3 barn) följaktligen 0 för hela perioden 1985-1998.

Dummyvariabeln för arbetslivserfarenhet har skapats med utgångspunkt från det år han eller hon var klar med sin utbildning, här mätt som år för avlagd högsta examen. Var examensåret 1990 så innebär det att år 1991 har man ett års erfarenhet, 1992 två års erfarenhet osv medan man åren dessförinnan antas ha hållit på med sin utbildning och därför antas erfarenheten vara lika med noll.⁶⁴ Eftersom barn påverkar omfattningen av kvinnors arbetslivserfarenhet beaktats detta genom att den uppskattade erfarenheten minskas för kvinnor med ett år för varje barn hon fött. Detta är i enlighet med traditionell ekonomisk teori där varken hushållsarbete eller arbete med barn i hemmet betraktas som en del av individens samlade arbetslivserfarenhet och därför inte heller ingår i de lönomodeller som skattas. Det är dock intressant att notera att ett av de viktigare argumenten för att förmå fler män att vara föräldralediga, och att få arbetsgivarna att uppskatta detta, har varit att ”vara hemma med barn” borde ses som en viktig erfarenhet och som sådan också bör få tillgodoräknas som merit.

Resultaten av hur barn påverkat kvinnors respektive mäns arbetsinkomst framgår av estimaten för ”barn-variabeln” som presenteras i tabell 13. Endast kvinnor och män som var 20 år eller äldre år 1985 ingår i skattningarna.

Tabell 13: Inkomstekvationer för kvinnor och män >19 år.
Beroende variabel: Logaritmerad årsarbetsinkomst^a *
1995 års priser. (t-värden inom parentes.)

	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Inga barn(=1)	0,192 (12,59)	-0,01 (-5,43)	...	...
1 barn	...	...	-,172 (-9,94)	,116 (5,60)
2 barn	...	...	-,187 (-10,0)	,009 (3,90)
>2 barn	...	...	-,361 (-11,94)	,001 (,373)
R^2_{adj}	,090	,193	0,092	0,194
Antal obs.	15933	12933	15933	12933

^a Arbetsinkomst: inkomst från arbete, näringslivsverksamhet plus eventuell föräldrapenning. *Övriga oberoende variabler: ålder, ålder i kvadrat, arbetslivserfarenhet, arbetslivserfarenhet i kvadrat och utbildningsnivå.

Av den första skattningen framgår att *kvinnor utan barn* hade i genomsnitt cirka 20 procent högre arbetsinkomst än vad kvinnor med barn hade efter att vi kontrollerat för ålder, arbetslivserfarenhet och utbildning. För männen var det precis tvärtom, män utan barn hade signifikant lägre löneinkomst än vad män med barn hade. Skillnaden var dock betydligt lägre inom mansgruppen än vad den var inom kvinnogruppen. Ser vi till antalet barn så framgår att bortfallet av löneinkomst för kvinnor är ungefär lika stort vid ett som vid två barn, mellan 17 och 20 procent lägre löneinkomst. Har de däremot tre eller fler barn då blir skillnaden betydande, cirka 40 procent. För männens del var

⁶⁴ Feriearbeten och kortvariga arbeten som inte varit permanenta utgör inget problem här eftersom de normalt inte brukar ingå vid beräkning av arbetslivserfarenhet, däremot torde erfarenheten bli underskattad för dem som faktiskt varit förvärvsarbetande en längre tid innan de började studera.

som väntat barn positivt korrelerat med löneinkomst, åtminstone för första och andra barnet.

Vi kan således konstatera att för både kvinnor och män är det en påtaglig ekonomisk skillnad (inte enbart känslomässig) mellan att ha ett eller inget barn. För män *stiger* löneinkomsten medan den *minskar* för kvinnor. Att det sedan några decennier tillbaka etablerats en *två-barnsnorm* i Sverige kan, utifrån ovanstående resultat, tolkas som ett utslag av ekonomisk rationalitet. För kvinnor blir nämligen bortfallet av löneinkomst ungefär lika stort vid ett som vid två barn, får hon däremot fler då kan det bli mer kännbart. För män är tillskottet på motsvarande sätt störst vid första och andra barnet medan det inte blir något signifikant tillskott om han har fler barn.

Eftersom förändring av arbetstiden, som vi tidigare nämnt, är en viktig förklaring till kvinnors inkomstutveckling efter de fått barn har vi försökt kontrollera för detta genom att exkludera den grupp som vi, utifrån inkomstens storlek, bedömt vara deltidsarbetande. Vi har därför skattat samma inkomstekvation men uppdelat på två olika inkomststrata; den första omfattar alla kvinnor med årsinkomster överstigande 100 000 kronor och den andra alla med inkomster över 150 000 kronor. Resultatet presenteras i tabell 14.

Tabell 14: Inkomstekvationer för kvinnor >19 år med arbetsinkomst >100000 kr/år resp. >150000 kr/år. Beroende variabel: Logaritmerad årsarbetsinkomst.^a *
1995 års priser. (t-värden inom parentes.)

	>100 000 kr/år	>150 000 kr/år	>100 000 kr/år	>150 000 kr/år
Inga barn(=1)	0,159 (31,40)	0,004 (6,96)	..	...
1 barn	...	...	-,152 (-25,92)	-,004 (-5,35)
2 barn	...	...	-,166 (-26,76)	-,004 (-5,63)
>2 barn	...	...	-,181 (-16,98)	-,007 (-5,04)
R^2_{adj}	,234	,138	0,234	0,138
Antal obs.	10601	5263	10601	5263

^a Arbetsinkomst: inkomst från arbete, näringslivsverksamhet plus eventuell föräldrapenning.

*Övriga oberoende variabler: ålder, ålder i kvadrat, arbetslivserfarenhet, arbetslivserfarenhet i kvadrat och utbildningsnivå.

Som väntat minskar effekten av barn när de med de lägsta inkomsterna exkluderats men det är först vid inkomster över 150000 kronor som skillnaden blir tydlig. *Kvinnor utan barn* har i båda fallen högre inkomst i genomsnitt än vad kvinnor med barn har men estimatens storlek antyder att skillnaderna i löneinkomst i den senare gruppen, d v s den grupp där frekvensen av deltidsarbete kan förväntas vara liten, är små. Detsamma gäller också när man ser till antalet barn. Om vårt antagande är riktigt att höga arbetsinkomster också speglar mer av heltidsarbete kan ovanstående resultat ses som en bekräftelse på att den stora ”kostnadsposten” för kvinnor uppkommer, icke oväntat,

när de växlar från hel- till deltidsarbete. Hur stor den blir i realiteten är dock avhängig hur kvinnors framtidsutsikter ser ut, både på kort och lång sikt.

Som tidigare påpekats återgår kvinnor med högre utbildning, och med högre löner, oftare till heltidsarbete efter barnledighetens slut än vad kvinnor med lägre utbildning, och lägre löner, gör. Alternativkostnaden består, som nämnts ovan, inte enbart av inkomsten "idag" utan också den man kan tänkas få "i morgon" och beroende på ens framtida möjligheter kommer därför "kostnaden" att variera med avseende även på andra faktorer än inkomst. Att alternativkostnaden stigit (och stiger) över tid för kvinnor förefaller rimligt dels beroende på deras allt längre utbildning, dels på att nya "marknader" och möjligheter öppnats för kvinnor som tidigare generationer av kvinnor varit mer eller mindre utestängda från. Ett konkret uttryck den högre alternativkostnaden kan vara kvinnornas svar på den tidigare redovisade enkätfrågan om hur barn påverkade karriären. Av svaren att döma var det så många som närmare 40 procent av alla kvinnor med barn som ansåg att deras "karriär" hade påverkats negativt. Andelen var ännu högre bland de kvinnor som ännu *inte* hade barn d v s de som *trodde* att möjligheterna skulle försämrats när de fått barn.

Avslutningsvis vi har i dessa estimationer *inte* analyserat inkomstskillnader mellan kvinnor och män som uppstår på grund av barn utan vi har enbart studerat hur de kan ha påverkat respektive grupp för sig. Vi har dock kunnat konstatera att medan barn är en "belastning" för kvinnor, ur *inkomsthänseende*, är de en tillgång för män. Exakt hur orsakssambanden ser ut och vad selektion kan betyda måste bli föremål för mer ingående analys.

8 Sammanfattning och slutsatser

Föreliggande studie har försökt hitta förklaringar till varför födelsetalen föll så kraftigt under 90-talet genom att rikta sökarmkuset på flera olika delområden inom den svenska ekonomin. Att den ekonomiska situationen i allmänhet och den på arbetsmarknaden i synnerhet har betydelse för familjebildningen har framgått på flera olika sätt. Av de kvinnor och män som fick barn under perioden uppgav exempelvis båda grupperna att *stabil inkomst* hade haft stor betydelse för beslutet att sätta barn till världen. Detta betyder i sin tur att *eget jobb* också har stor betydelse. Av kvinnorna var det dock en högre andel som ansåg att det spelade stor roll att *partnern hade jobb* än att de själva hade det, för männen var det precis tvärtom. Den enda rimliga förklaringen till denna skillnad är att det speglar hur arbetsdelningen i familjen kommer att se ut (i de flesta hushåll) efter att första barnet anlänt.

Att det var viktigt för både kvinnor och män att ha ett eget jobb går dock inte att missta sig på, detsamma gäller studierna. Det spelade stor roll att dessa var avslutade när första barnet kom. Om något hänt mellan de som fick sitt första barn på 80-talet och 90-talet så var det att båda dessa faktorer ökat i betydelse för 90-talsgruppen. Detta kan tolkas på flera sätt. Dels som att det blivit viktigare med arbete och studier i allmänhet en uppfattning som förstärks när ekonomin blir sämre, dels att en fast plats på arbetsmarknaden blivit speciellt viktigt för kvinnor och när det då är svårt att hitta jobb och arbetslösheten stiger ligger det självklart nära till hands att skjuta på barnafödandet. Slutligen torde incitamentstrukturen också uppmuntra till detta genom de kvalifikationsregler till föräldrapenning som gäller. Tillsammans betyder det att det knappast borde överraska någon om en dålig arbetsmarknad i allmänhet och den

för unga kvinnor i synnerhet avsätter spår i ett lägre barnafödande och därmed fallande födelsetal.

Kvinnors högre studiebenägenhet plus att utbildningarna tenderat att bli allt längre innebär dock för kvinnornas del att deras etableringsålder ökat markant liksom genomsnittsåldern för förstagångsmamman. Eftersom detta uppfattas som ett problem har det kommit förslag om att de ekonomiska villkoren för unga kvinnor som vill ha barn under studietiden skall förbättras. Den etablerade normen att först utbilda sig, sedan skaffa jobb och först därefter bilda familj är dock fortfarande stark. Den förefaller dessutom snarare ha stärkts än försvagats under senare tid, varför effekten av en sådan politik kan komma att bli begränsad.

Bland kvinnorna var det flera som önskade att deras möjligheter inte skulle påverkas negativt av att de fick barn, men när närmare 40 procent ansåg att deras "karriär" påverkats negativt är detta uppenbarligen inte något man kan räkna med. Av dem som ännu inte hade några barn var det mer än 50 procent av kvinnorna som trodde att deras möjligheter på arbetsmarknaden skulle försämrats när de blev mödrar. Detta är självklart något att ta fasta på och som bör bli föremål för en mer omfattande undersökning.

Bland de barnlösa kvinnorna uppgav 57 procent av både männen och kvinnorna att de planerade att ha barn medan 21 procent av kvinnorna och 16 procent av männen att de inte tänkte ha egna barn. Bland dem som ville ha barn var skälet att de först ville göra annat medan närmare 30 procent av kvinnorna uppgav att de först ville ha ett fast jobb. Cirka 20 procent uppgav att de ännu inte lyckats bli med barn vilket blottar en problematik om att "hinna med" barn innan det är för sent.

Av den statistiska analysen framgick att sannolikheten för att vara förälder vid utgången av år 1999 var signifikant lägre om man bodde i en storstadsregion än om man bodde utanför. Vidare hade kvinnor med högre inkomster år 1998 lägre sannolikhet att vara mödrar vilket också gällde kvinnor vars inkomst till stor del bestod av arbetslöshetsunderstöd. För antalet barn betydde boendeorten ingenting utan istället framträdde arbetsgivaren som viktig. Kvinnor och män anställda i den privata sektorn hade signifikant färre antal barn än vad anställda i den offentliga sektorn hade. För övrigt hade relationen, såsom giftermål och hur länge man bott tillsammans, föga överraskande signifikant betydelse för antalet barn både för kvinnor och män,

Om barn har "ett pris" må vara svårare att uppskatta eftersom det självklart är en högst individuell fråga men om vi bortser från det och enbart ser det i ljuset av hur *löneinkomsterna* utvecklats under åren 1985-1998 går det att fastslå att barn har ett "pris". Ett "pris" som i huvudsak betalas av kvinnor. Hur stort det är varierar självklart och är beroende på hur kvinnor med barn växlat mellan arbete och icke-arbete på markanden och mellan heltidsarbete och deltidsarbete. Kvinnor utan barn utgör här en relevant jämförelsegrupp eftersom de kan antas ha haft en utveckling mer likartad männens framförallt vad avser förvärvsavbrott och frånvaro på grund av barn. Denna grupp hade också cirka 20 procent högre genomsnittsinkomst av arbete (på årsbasis) än vad kvinnor med barn hade. Vad beträffar antalet barn framkom ingen större skillnad mellan att ha ett eller två barn i jämförelse med noll barn men vid tre eller fler barn då blev inkomstförlusten betydligt högre.

För männens del bekräftade också den statistiska analysen den deskriptiva d v s män utan barn hade lägre löneinkomster än vad män med barn hade. Eftersom estimatens storlek var olika för första och andra barnet indikerar det att männens "vinst" av att ha barn avtar ju fler de blir och för män med tre eller fler barn var estimatet visserligen positivt men insignifikant.

Att barn stärker männens "intäktssida" tyder det mesta på inte minst i jämförelse med kvinnor med barn men också i förhållande till de män som saknar barn. Men förutom att de har högre inkomster skall också de psykologiska "intäkterna" läggas, t ex glädjen av att ha barn. Detta gäller självklart också kvinnorna men för deras del skall dessa uppväga en "inkomstförlust". Att mäta detta låter sig inte göras utan här kan vi bara konstatera att det föreligger en skillnad både inom respektive grupp kvinnor och män och mellan dem som dels sätter fingret på att vi kan ha att göra med ett s.k. "free-rider problem" dels på att statistisk diskriminering kan förekomma.

De erhållna resultaten skulle tyda på att kvinnor är mer känsliga för förändringar på arbetsmarknaden än vad männen är. En förklaring till det skulle vara att kvinnor, till skillnad från männen, faktiskt riskerar mer än vad männen gör när de bestämmer sig för barn. En risk som ökar ju sämre ekonomin och arbetsmarkanden är. Vi vet att havandeskap, förlossning och amning innebär ökad frånvaro för kvinnor från arbetslivet och om denna frånvaro "bestraffas", t ex med sämre möjligheter på arbetsmarknaden, då kan det få en direkt avskräckande effekt på kvinnors familjeplanering.

Vi har redan nämnt ett antal frågor som denna studie väckt och som kräver ytterligare studier. Till dessa bör också läggas om förändringarna på 1990-talet kommit att lägga grunden till ny "livsstil" där relationerna mellan kvinnor och män kommer att formas i nya (familje)konstellationer och där barn inte längre är en självklarhet. Av resultaten framgick att sannolikheten att vara förälder var klart lägre bland de som var bosatta i storstads-regionerna än i övriga regioner och en tänkbar förklaring till det skulle vara de förras större utbud av jobb och fritidsaktiviteter som innebär *ökad konkurrens om unga kvinnors och mäns tid, och kanske lust, att bilda familj*. En bra arbetsmarknad för både kvinnor och män liksom en god familjepolitik är ett nödvändigt villkor idag men frågan är om det är ett tillräckligt villkor för att 2000-talets unga (presumtiva föräldrar) verkligen skall (våga/vilja) fatta beslut att sätta barn till världen?

Avslutningsvis variationer i de svenska födelsetalen har förekommit under hela 1900-talet men det som kan sägas vara nytt för denna gång och som kräver mer forskning menar jag bland annat är följande:

- Under 90-talet har det blivit allt tydligare att det föreligger en målkonflikt mellan *utbildning och familjebildning*. Önskan om att alla skall utbilda sig och att utbildningarna tenderat att bli allt längre har inneburit att familjebildningen skjutits framåt. Detta har försatt åtminstone unga kvinnor i en minst sagt besvärlig situation genom deras omvittnat högre studiebenägenhet och genom att deras fertila period är tidsmässigt begränsad.
- En helt ny "konflikt" som man också kan peka på och som blivit allt tydligare under decenniet är den mellan *unga och gamla*. Eftersom den ekonomiska krisen inneburit att välfärdspolitiska satsningar fått stå tillbaka, eller inte räckt till, har det varit svårt att få resurserna att räcka *både* till de äldre, som i allt större utsträckning

kräver vård och omsorg, *och* till att vända den negativa födelsekurvan. Den reella konflikten härvidlag står då mellan satsade resurser som skall ge resultat *både på kort och lång sikt* och hur den skall lösas är det få som vet idag.

- Det trendbrott som registrerades under 1980-talet, som förstärktes under 1990-talet och som förefaller bestå fortsättningsvis är det positiva sambandet mellan kvinnors arbetskraftsdeltagande och barnafödandet. Detta indikerar att *födelseetal och ekonomisk konjunktur* kan komma att följas åt på ett sätt som tidigare inte registrerats. Vilka konsekvenser det får är oklart men ett tänkbart scenario är att variationerna tilltar och kommer oftare, ett annat är att födelsetalet permanentas på en stabil men jämförelsevis låg nivå.
- Avslutningsvis, familjepolitiska åtgärder har beslutats om som skall stärka barnfamiljernas ekonomi men också deras tidsmässiga disposition. Eftersom närmare hälften av de tillfrågade uppgav att de skulle kunna tänka sig barn, eller fler barn, om det skedde förändringar i den riktningen återstår att se om de varit tillräckliga. En bra familjepolitik är ett nödvändigt villkor för familjebildningen idag men andra politikområden är väl så viktiga exempelvis skolan och jämställdheten. Det senare belyses bland annat av den ojämlika ”kostnadsfördelning” som sker mellan kvinnor och män när familjen utökas med barn. Detta är verkligen inte något nytt men här krävs mer kunskap för att få klarlagt hur den framtida familjen kommer att se ut och vad den skulle behöva för att varken kvinnor eller män skall behöva känna att barn är en ”belastning”.

REFERENSER

- Andersson, G (1999) Trends in Childbearing and Nuptiality in Sweden: A Period Analysis. Stockholms Universitet, Demografiska enheten, doktorsavhandling.
- Becker, G (1960) *An economic analysis of fertility*. In: National Bureau of Economic Research.
- Becker, G & Lewis H G (1973) *On the interaction between the quantity and quality of children*. Journal of Political Economy 81.
- Becker, G (1991) *A treatise on the family*. Cambridge, Harvard University Press.
- Björklund, A, Aronsson, T, Edlund, L & Palme M (2001) *Ny kris i befolkningsfrågan?* SNS Valförspolitiska rapport 2001.
- Bolin, K (1997) *Familj, makt och ekonomiska resurser - den nya familjeekonomin*. I SOU 1997:138.
- Bernhardt, E.M (1993) *Fertility and Employment*. European Sociological Review vol 9 no 1 25-42.
- Gustafsson, S & Stafford, F (1992) *Childcare subsidies and labour supply on Sweden*. Journal of Human Resources 27.
- Gustafsson, S (1992) *Cohort size and female labour supply*. European Journal of Population 8, 1-21.
- Gustafsson, S (2001) *Optimal age at motherhood. Theoretical and empirical considerations on postponement of maternity in Europe*. Journal of Population Economics 4:22-247
- Hobcraft, J & Kiernan, K (1995) *Becoming a parent in Europe*. Paper presenterat vid European Population Conference i Milano sept 1995.
- Hoem, B (1993) *The Compatibility of Employment and Childbearing in Contemporary Sweden*. Acta Sociologica 36:101-120.
- Hoem, B (1998) *Barnafödande och sysselsättning*. SCB Demografiska rapporter 1998:1.
- Hoem, B (2000) *Entry into motherhood in Sweden: the influence of economic factors on the rise and fall in fertility, 1986-1997*. Demographic Research vol2, art 4, april 2000,
- Hoem, B (2000) *Utan jobb – inga barn? Fruktsamhetsutvecklingen under 1990-talet*. I SOU 2000:37.
- Hoem, B (2001) *Varför föds det så få barn?* SCB Demografiska rapporter 2001:1.
- Håkansson, K (2001) *Språngbräda eller segmentering? En longitudinell studie av tidsbe gränsat anställda*. Forskningsrapport 2001:1. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, (IFAU), Uppsala.
- Lind, T & Malmberg, B (2000) *40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar*. Ds 2000:13.
- Lommerud, KE (1997) *Battles of the sexes: Non-cooperative games in the theory of the family*. i Economics of the Family and Family Policies red I Persson & C Jonung, Routhledge
- Löfström, Å (2001) *Kvinnor, barn och politik*. Kvinnovetenskaplig Tidskrift 22, 3-4 s. 79-100.
- Löfström, Å (2002) *Sverige – världens mest jämställda land?* I Andersson-Skog, L & Krantz, O Omvandlingens sekel. Perspektiv på ekonomi och samhälle i 1900-talets Sverige. Studentlitteratur, Lund.
- McDonald, P (1997) *Gender equity, social institutions and the future of fertility*. Working papers in Demography, The Australian National University 1997:67.
- McDonald P (2000) *The "toolbox" of public policies to impact on fertility – a global view*. Paper presented at a seminar org. by the European Observatory on Family Matters in Sevilla, sept 2000.

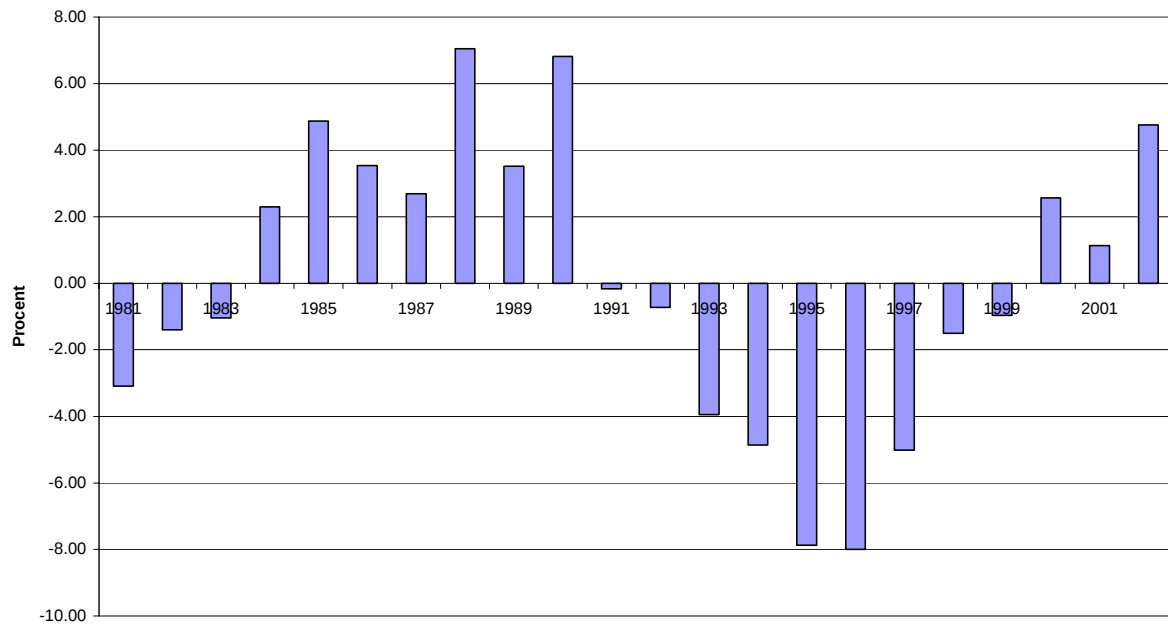
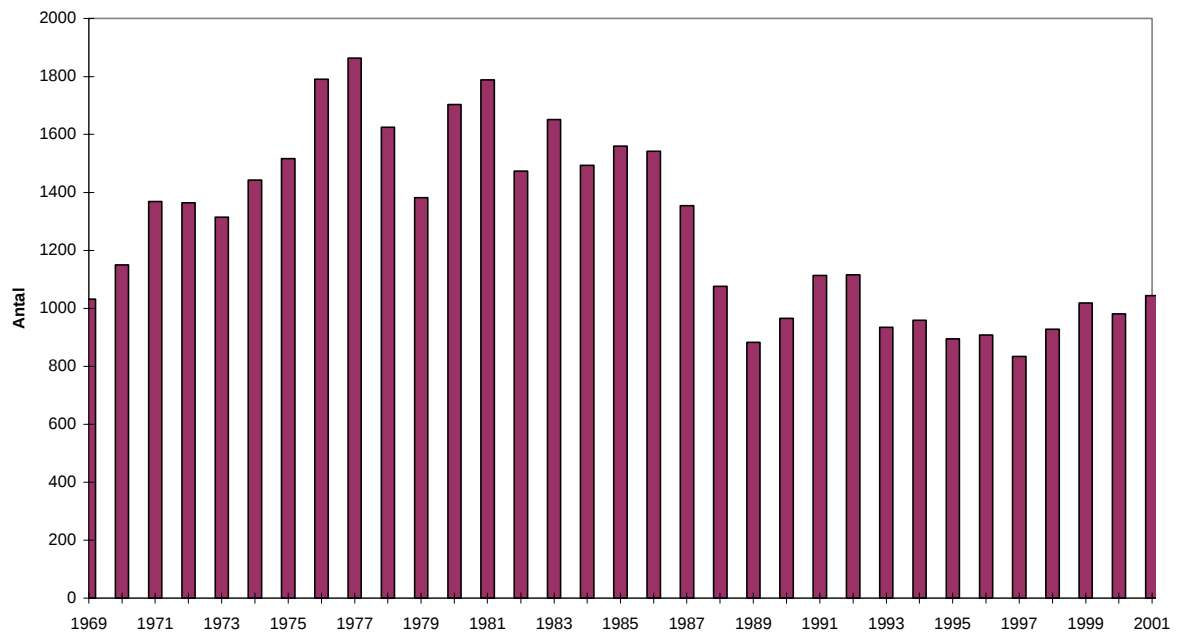
- Macunovich D.J (1998) *Fertility and the Easterlin hypothesis: An assesment of the literature*. Journal of Population Economics 1998 (1) 53-111.
- Oláh, L (2002) *Gendering Family Dynamics. The Case of Sweden and Hungary*. Demography Unit, Stockholm University. (Avh)
- Persson, L (2001) *Arbetsmarknadsstatus och fruktsamhet. Påverkar anknytningen till arbetsmarknaden kvinnors och mäns barnafödande?* SCB Demografiska rapporter 2001:2.
- Richardsson, K (2000) *En studie av äktenskapspremiens utveckling på den svenska arbetsmarknaden 1968-1991*. Forskningsrappor IFAU 2000:5.
- Sundström, M & Stafford, F.P (1992) *Female labour force participation, fertility and public policy in Sweden*. European Journal of Population 8, 199-215.
- Walker, J.R (1995) *The effect of public policies on recent Swedish fertility behavior*. Journal of Population Economics 8:223-251.
- Wilkinson, M (1973) *An econometric analysis of fertility in Sweden 1870-1965*. Econometrica, vol 41 no 4, 633-642.
- Riksförsäkringsverket (2001) *När har vi råd att skaffa barn?* RFV analyserar 2001:8.
- Riksförsäkringsverket (2002) *Spelade pappamånaden någon roll? – pappornas uttag av föräldrapenning*. RFV analyserar 2002:14.
- Socialdepartementet. (2002) *Barnafödandet i fokus. Från befolkningspolitik till ett barnvänligt samhälle*. Ds 2002:57
- SCB Demografiska rapporter (1999:2) *Befolkningsutvecklingen under 250 år*.
- SCB Demografiska rapporter (2001:1) *Varför föds det så få barn?*
- SCB Demografiska rapporter (2002:5) *Hur många barn få jag när jag blir stor?*
- SCB Demografiska rapporter (2002:7) *Mammor och pappor. Om kvinnors och mäns föräldraskap 2001*.
- SCB www.scb.se/befolkning
- Socialstyrelsen www.soc.se

BILAGOR

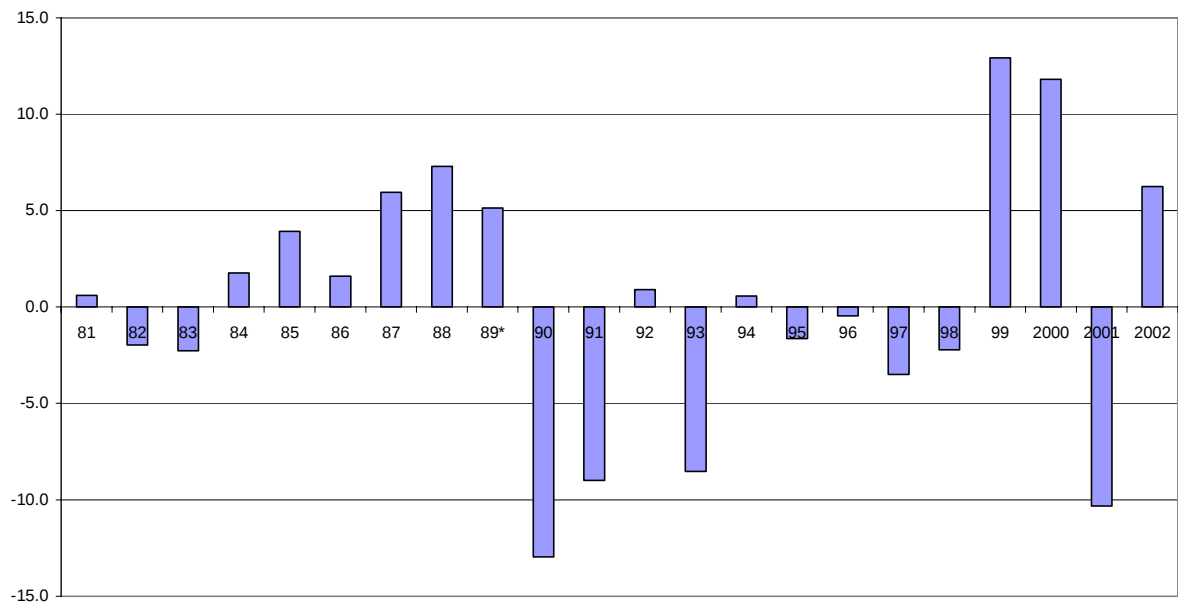
- Rapporter från projektet
- Figur A1: Procentuell förändring i antal födda barn 1980-2002
- Figur A2: Antal adoptioner per år 1969-2001
- Figur A3: Procentuell förändring i antal ingångna giftermål 1980-2002.
- Enkätskrivelse
- Enkäten
- Urvalet
- Svarande
- Bortfall
- Medelvärden

Rapporter och artiklar från projektet

- Löfström, Å *Att sätta barn till världen.* Umeå Economic Studies 2000:529
- Löfström, Å *Barn – en fråga om pengar och tid.* I Inkomstklyftor, segregering och fattigdom – orsaker och åtgärdsdiskussion. AGORA, 2001.
- Löfström, Å *Kvinnor, barn och politik.* Kvinnovetenskaplig Tidskrift 2001, 3-4.
- Löfström, Å *Sverige – världens mest jämställda land?* I Andersson-Skog, L & Krantz, O (red) Omvandlingens sekel. Perspektiv på ekonomi och samhälle i 1900-talets Sverige. Studentlitteratur, 2002.
- Löfström, Å *Att lillan kom till jorden....Barnafödande och ekonomisk konjunktur under det sena 1900-talet.* Umeå Economic Studies 2003:
- Löfström, Å & Westerberg *Factors Behind the Fertility Swings in Sweden 1965-1998.* Umeå Economic Studies 2002:582
- Westerberg, T *Ekonomi och födelsetal – en litteraturöversikt.* Mimeo, 1999.
- Westerberg, T *The Effect of Economic Variables on the Household's Demand for Children.* Umeå Economic Studies 2000:539
- Westerberg, T *Women's and Men's Fertility Decision. A Study of the First Birth in Sweden in the 90s.* (Under publ.)
- Westerberg, T *Infrastructure and Fertility. An Analysis of the First Birth in different Labour Market Regions in Sweden 1985-1998.* (Under publ.)

Figur A1: Procentuell förändring i antal födda barn 1980-2002**Figur A2: Antal adoptioner per år 1969-2001**

Figur A3: Procentuell förändring i antal ingångna giftermål 1980-2002.
(OBS den stora ökningen av antalet giftermål år 1989 har justerats här.)



Varför minskar födelsetalen i Sverige?

Sedan 1990-talets början har födelsetalen sjunkit kraftigt i Sverige. Just nu föds mindre än 90 000 barn per år vilket är litet jämfört med de cirka 125 000 som föddes under rekordåren 1990-1991. Det spekuleras flitigt över vilka orsakerna är till denna minskning. Är det helt och hållet privata och personliga omständigheter eller kan man tänka sig att den ekonomiska situationen i Sverige under 90-talet också påverkat barnafödandet?

I ett försök att få veta lite mer om vad just den *ekonomiska situationen* betytt för omfattningen av barnafödandet vänder vi oss till Dig. Vi hoppas Du har tid och lust att besvara några frågor om detta. Enkäten riktar sig både till de som har barn och de som inte har barn och alla svar är lika värdefulla.

OBS: Det är endast delar av enkäten som Du kommer att behöva besvara!

Ditt namn har valts ut helt slumpmässigt bland Sveriges befolkning. Statistiska centralbyrån (SCB) utför undersökningen på uppdrag av Umeå universitet. Dina svar är naturligtvis skyddade. När resultaten presenteras kommer det att ske i form av tabeller vilket gör att ingen kan se hur just Du svarat. För att inte behöva ställa så många frågor i enkäten har vi hämtat uppgifter från andra statistikällor. Det gäller uppgifter över inkomst, utbildning och sysselsättning. Uppgifterna är skyddade enligt sekretesslagen (SFS 1980:100) och ingen utom de som arbetar på SCB med denna undersökning kan ta del av Dina svar.

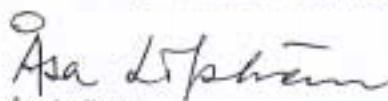
Löpnymret är enbart till för vi skall kunna pricka av enkäten när den är insänd och Du slipper en onödig påminnelse. Enkäten kommer att förstöras inom 6 månader.

Din medverkan ökar undersökningens tillförlitlighet och är därför mycket värdefull.

Har du frågor om enkäten får Du gärna höra av Dig till Åsa Löfström, Umeå universitet, telefon 090-786 61 45 eller Birgitta Carlsson, Statistiska centralbyrån, telefon 019-17 69 30.

Vid rikssamtal be att få bli uppringd av oss.

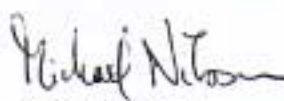
Varmt Tack på förhand för Din medverkan!



Åsa Löfström

Docent

Umeå Universitet



Michael Nilsson

Undersökningsledare

Statistiska centralbyrån

Åsa.Lofstrom@econ.umu.se

Michael.Nilsson@scb.se

1 Är du man eller kvinna?

- 1 ☐ Man
2 ☐ Kvinna

2 Är du gift eller sambo?

- 1 ☐ Ja
2 ☐ Nej → *Fortsätt till fråga 5*

Ungefär hur länge har ni bott ihop?

- 1 ☐ Mindre än 1 år
2 ☐ 1 - 3 år
3 ☐ 4 - 5 år
4 ☐ 7 - 9 år
5 ☐ Mer än 10 år

3 Hur gammal är din make/maka/sambo, d.v.s. din partner?

- 1 ☐ <25 år 2 ☐ 25-29 år 3 ☐ 30-34 år 4 ☐ 35-39 år
5 ☐ 40-44 år 6 ☐ 45-49 år 7 ☐ 50 år eller äldre

4 Vad gör han/hon?

- 1 ☐ Arbetar som anställd, som egen företagare, lantbrukare eller free-lance
(inkl. tillfällig frånvaro från jobbet p.g.a. sjukdom, barnledighet, semester el. liknande)
2 ☐ Studerar
3 ☐ Är arbetslös
4 ☐ Har arbetspraktik, offentligt tillfälligt arbete eller annan arbetsmarknadsåtgärd
5 ☐ Är långtidssjukskriven, förtidspensionerad, har sjukbidrag
6 ☐ Är "hemmafru/-man"
7 ☐ Annat (värvpöktig, vistas utomlands el. liknande)

5 Har du flyttat till en annan ort någon gång efter 1985?

- 1 ☐ Nej → *Fortsätt till fråga 7*
2 ☐ Ja, en gång
3 ☐ Ja, två gånger
4 ☐ Ja, mer än tre gånger

6 Varför flyttade du? Berodde det på... Tänk på alla orsaker, om du flyttat mer än en gång.			
att du blev sammanboende?	1 ☐ Ja	2 ☐ Nej	3 ☐ Delvis
att du flyttade isär/separerade?	1 ☐ Ja	2 ☐ Nej	3 ☐ Delvis
din arbetssituation?	1 ☐ Ja	2 ☐ Nej	3 ☐ Delvis
din partners arbetssituation?	1 ☐ Ja	2 ☐ Nej	3 ☐ Delvis
dina studier?	1 ☐ Ja	2 ☐ Nej	3 ☐ Delvis
din partners studier?	1 ☐ Ja	2 ☐ Nej	3 ☐ Delvis
din familjesituation i övrigt?	1 ☐ Ja	2 ☐ Nej	3 ☐ Delvis

7 Ungefär hur många arbetsgivare har du jobbat hos under sammanlagt <u>minst ett</u> år fram till idag? (OBS: Feriejobb, extrajobb vid sidan av studier och andra tillfälliga jobb ska inte tas med.)	
1 ☐	Har inte jobbat sammanlagt minst 1 år hos någon arbetsgivare
2 ☐	1 arbetsgivare
3 ☐	2 - 3 arbetsgivare
4 ☐	4 - 6 arbetsgivare
5 ☐	7 eller fler arbetsgivare

8 Är du just nu anställd, egen företagare, lantbrukare eller free-lance? Svara Ja om du är tillfälligt frånvarande p.g.a. sjukdom, semester eller barnledighet!	
1 ☐	Ja
2 ☐	Nej → Fortsätt till fråga 13

9 Hur många timmar i veckan jobbar du i genomsnitt?	
1 ☐	Mer än 40 tim/vecka
2 ☐	35 - 40 tim/vecka
3 ☐	25 - 34 tim/vecka
4 ☐	Mindre än 25 tim/vecka

10 Är du... Kryssa för allt som är aktuellt för dig!	
1 ☐	Egen företagare
1 ☐	Fast anställd
1 ☐	Tillfälligt anställd (t.ex. vikariat)
1 ☐	Projektanställd (tidsbegränsat men ej vikariat)
1 ☐	Säsonganställd
1 ☐	Annan anställningsform

11 Är du...

- 1 ☐ Privatanställd
 2 ☐ Kommunalt anställd
 3 ☐ Landstingsanställd
 4 ☐ Statligt anställd
 5 ☐ Annan anställning (organisationer, kyrkan, stiftelser etc.)

12 Hur länge har du varit anställd hos den arbetsgivare du har idag?

- 1 ☐ Mindre än 1 år
 2 ☐ 1 - 2 år
 3 ☐ 3 - 5 år
 4 ☐ 6 - 9 år
 5 ☐ Mer än 9 år

13 Söker du jobb just nu?

- 1 ☐ Ja
 2 ☐ Nej

Om du svarat Nej: Varför inte?

- 1 ☐ Jag har redan ett jobb → Fortsätt till fråga 15
 2 ☐ Jag studerar
 3 ☐ Jag deltar i ett arbetsmarknadspolitiskt program
 4 ☐ Jag är hemma med barn just nu
 5 ☐ Jag håller på att starta eget företag
 6 ☐ Jag håller på med annat just nu
 7 ☐ Det finns inga jobb att söka där jag bor

14 När hade du senast ett jobb (som du fick/kunde ta ut lön för) som varade minst ett år?

- 1 ☐ Mindre än 1 år sedan
 2 ☐ 1 - 2 år sedan
 3 ☐ 3 - 4 år sedan
 4 ☐ Mer än 4 år sedan
 5 ☐ Har aldrig haft det

15 Har du några egna barn? (Med egna barn menar vi biologiska och/eller adopterade barn.)

- 1 ☐ Ja
 2 ☐ Nej → Fortsätt till fråga 29

16 När är barnet eller barnen födda? Vilka år?

17 Det kan finnas mycket som spelar roll när man bestämmer sig för att skaffa barn. Man kanske tycker "att det är dags", kompisarna har börjat få barn, studierna är klara, man har ett jobb - det finns många, många fler orsaker. Här vill vi bara att du försöker komma ihåg hur det var när du fick ditt första barn. Vi undrar nu hur mycket eller litet just sådant som hör ihop med ekonomi betydde för dig när du (och din eventuella partner) bestämde er för att skaffa barn.

Hur stor roll spelade det att...	Stor roll	Liten roll	Ingen roll alls	Inte aktuellt	☒ Sätt kryss här om frågorna inte passar med hur det var för dig/er då!
du var klar med dina studier?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	
din partner var klar med sina studier?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	
du hade jobb?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	
din partner hade jobb?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	
ni hade en stabil inkomst?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	
ni hade en bra bostad?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	
din yrkeskarriär skulle inte påverkas negativt om du var barnledig?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	
du var arbetslös?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	
din partner var arbetslös?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	
det fanns bra barnomsorg där ni bodde?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	
du tyckte familjepolitiken var bra?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	

18 Hade du högre eller lägre lön än din partner när du fick ditt första barn?

- 1 ☐ Jag hade högre lön
 2 ☐ Jag hade lägre lön
 3 ☐ Vi hade ungefär lika stor lön
 4 ☐ Jag hade ingen lön
 5 ☐ Min partner hade ingen lön
 6 ☐ Jag hade ingen partner då

19a Ändrade du dina arbetstider när barnledigheten efter första barnet var slut?

- 1 ☐ Jag hade inte något jobb när vi fick vårt första barn → *Fortsätt till fråga 21*
 2 ☐ Nej, ingen ändring → *Fortsätt till fråga 21*
 3 ☐ Ja, jag minskade min arbetstid
 4 ☐ Ja, jag ökade min arbetstid
 5 ☐ Ja, jag slutade jobba helt

19b Ändrade din partner sina arbetstider när barnledigheten efter första barnet var slut?

- 1 ☐ Han/hon hade inte något jobb när vi fick vårt första barn → *Fortsätt till fråga 21*
 2 ☐ Nej, ingen ändring → *Fortsätt till fråga 21*
 3 ☐ Ja, han/hon minskade sin arbetstid
 4 ☐ Ja, han/hon ökade sin arbetstid
 5 ☐ Ja, han/hon slutade jobba helt

20 Hade något av de här någon betydelse för att du och/eller din partner ändrade arbetstiderna?

Vad betydde det att...	Det hade...			
	Stor betydelse	Liten betydelse	Ingen betydelse	Frågan stämmer inte med hur det var då
din lön var större än din partners?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
din lön var mindre än din partners?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
du helst ville jobba?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
din partner helst ville jobba?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
du ville vara hemma mer?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
din partner ville vara hemma mer?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
familiens behov "krävde" det?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
de gamla arbetstiderna inte "gick ihop" med småbarn?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
det var dåliga kommunikationer och/eller långa restider mellan hemmet och jobbet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

21 Tycker du, med de erfarenheter du har idag, att du fick ditt första barn vid den bästa tidpunkten?

- 1 ☐ Ja, det fick jag
 2 ☐ Nej, jag skulle ha valt att få barn senare
 3 ☐ Nej, jag skulle ha valt att få barn tidigare
 4 ☐ Det finns aldrig någon "rätt tidpunkt"
 5 ☐ Alla tidpunkter är "rätt" när det gäller att få barn

22a Kan du idag tänka dig att skaffa fler barn nu eller längre fram?

- 1 ☐ Ja, jag vill ha fler barn
 2 ☐ Ja, kanske
 3 ☐ Jag vill gärna ha fler barn, men lever ensam just nu
 4 ☐ Nej, jag har inga tankar alls på fler barn

22b Skulle någon eller några av de här förändringarna i familjepolitiken kunna påverka din inställning till att skaffa fler barn idag eller längre fram? (Se faktaruta om familjepolitiken, fråga 31)

Sätt ett kryss på varje rad!

Hur skulle du påverkas om...	Jag skulle påverkas:			
	positivt	negativt	inte alls	Jag vet inte
den betalda föräldraledigheten förlängs?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
den betalda föräldraledigheten förkortas?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
antalet "pappamånader" blir fler?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
"pappamånaden" försvinner?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
barnomsorgen blir billigare?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
barnomsorgen blir dyrare?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
barnbidraget ökar?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
barnbidraget minskar?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

22c Skulle någon eller några av de här förändringarna kunna påverka din inställning till att skaffa fler barn idag eller längre fram?

Sätt ett kryss på varje rad!

Hur skulle du påverkas om...	Jag skulle påverkas:			Jag vet inte	Frågan inte aktuell
	positivt	negativt	inte alls		
du fick ett jobb?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din partner fick ett jobb?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din lön blev bättre?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din partners lön blev bättre?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
du fick möjlighet att jobba heltid?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
du fick möjlighet att jobba deltid?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din partner fick möjlighet att jobba heltid?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din partner fick möjlighet att jobba deltid?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
du blev arbetslös?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din partner blev arbetslös?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
allmän arbetstidsförkortning genomfördes?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

23 Skulle du kunna tänka dig att skaffa fler barn om din lön ökade med följande belopp?

	Ja	Kanske	Nej	Vet inte
500 - 1 000 kr/mån (efter skatt)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
1 000 - 2 000 kr/mån (efter skatt)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
2 000 - 4 000 kr/mån (efter skatt)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
4 000 - 7 000 kr/mån (efter skatt)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Jag har inget avlönat jobb idag	1 ☐			

24 Tycker du att någon i familjen ska ha större inflytande än den andra på beslutet att skaffa eller inte skaffa barn?

- 1 ☐ Ja, kvinnan ska ha större inflytande
 2 ☐ Ja, mannen ska ha större inflytande
 3 ☐ Nej, båda ska ha lika stort inflytande
 4 ☐ Har ingen åsikt

25 Kommer du ihåg vem som hade störst inflytande på beslutet att skaffa barn, när du fick ditt första barn?

- 1 ☐ Jag hade störst inflytande
 2 ☐ Min partner hade störst inflytande
 3 ☐ Ingen hade större inflytande än den andra
 4 ☐ Kommer inte ihåg

26 Tror du att dina möjligheter på arbetsmarknaden på något sätt påverkades när du blev förälder (första gången)?

- 1 ☐ Ja, påverkades till det bättre
 2 ☐ Ja, påverkades till det sämre
 3 ☐ Nej, ingen påverkan alls
 4 ☐ Vet inte/har ingen åsikt

27 Hur många månader var du/ni barnlediga med det första barnet?

Jag var barnledig:

- 1 ☐ Jag var inte barnledig alls
 2 ☐ Mindre än 1 månad
 3 ☐ 1 - 3 månader
 4 ☐ 4 - 9 månader
 5 ☐ 10 - 18 månader
 6 ☐ Mer än 18 månader

Min partner var barnledig:

- 1 ☐ Han/hon var inte barnledig alls
 2 ☐ Mindre än 1 månad
 3 ☐ 1 - 3 månader
 4 ☐ 4 - 9 månader
 5 ☐ 10 - 18 månader
 6 ☐ Mer än 18 månader

Om du inte var barnledig med ditt första barn hoppar du över fråga 28 och går till fråga 35!

Om du inte hade något jobb innan ditt första barn föddes hoppar du över fråga 28 och går till fråga 35!

28 Hade följande skäl någon betydelse för att du började jobba igen efter barnledigheten?

Sätt ett kryss på varje rad!

	Stor betydelse	Viss betydelse	Ingen betydelse	Kommer inte ihåg
Ekonomiska skäl, "behövde pengarna"	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Oro för att bli av med jobbet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Oro för att bli av med arbetsuppgifter jag hade innan	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Det var självklart för mig att återgå till jobbet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Jag ville ha flera sociala kontakter	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Jag ville inte bli ekonomiskt beroende	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Jag ville inte tappa kompetens el. riskera att mina kunskaper blev för gamla	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Jag tyckte att det var tråkigt att bara vara hemma	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Arbets- och ansvarsfördelningen i hemmet blev jämnare när båda yrkesarbetar	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Det förväntades att jag skulle börja jobba igen	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Jag hade ett bra jobb som jag gillade	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Jag tyckte förskolan var bra för mitt barn	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

Alla som svarade på fråga 28 fortsätter till fråga 35!

Frågorna 29 - 34 ska bara du som inte har barn svara på.
 Om du har barn fortsätter du till fråga 35!

29a Har du tänkt skaffa barn i framtiden?

- 1 ☐ Ja → Fortsätt till fråga 29b
 2 ☐ Nej → Fortsätt till fråga 29c
 3 ☐ Vet inte → Fortsätt till fråga 30

29b Kan skälet till att du inte redan har barn vara något av följande?

Sätt ett kryss på varje rad!	Ja	Nej	Vet inte
Har inte velat ha barn hittills/ vill göra andra saker först	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Jag har ingen partner just nu	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Jag/vi har inte lyckats bli med barn	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Jag vill först avsluta mina studier	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Vill först ha ett jobb	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Har inte tillräckligt bra ekonomi	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Jag anser framtiden för osäker/otrygg	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Min partner vill inte ha barn just nu	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Mitt jobb är svårt att förena med småbarn	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Vill inte riskera att förlora mitt nuvarande jobb eller mina arbetsuppgifter	1 ☐	2 ☐	3 ☐

Alla som svarat på fråga 29b fortsätter till fråga 30

29c Beror det på något eller några av följande skäl?

Sätt ett kryss på varje rad!	Ja	Nej	Vet inte
Jag har aldrig velat ha barn	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Jag är för gammal	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Jag har inte tillräckligt bra ekonomi	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Jag har inte ett stadigt jobb	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Mitt jobb är svårt att förena med småbarn	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Jag har inte haft något längre förhållande	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Jag/vi har inte lyckats bli med barn	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Min partner vill inte ha barn	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Jag anser att framtiden är för osäker/otrygg	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Jag behöver inga egna barn, det finns de som behöver mig ändå	1 ☐	2 ☐	3 ☐
Vill inte riskera att förlora mitt nuvarande jobb eller mina arbetsuppgifter	1 ☐	2 ☐	3 ☐

30 Skulle någon eller några av de här förändringarna kunna påverka din inställning till att skaffa barn idag eller längre fram?

Sätt ett kryss på varje rad!

Hur skulle du påverkas om...	Jag skulle påverkas:				Frågan inte aktuell
	positivt	negativt	inte alls	Jag vet inte	
du fick ett jobb?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din partner fick ett jobb?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din lön blev bättre?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din partners lön blev bättre?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
du fick möjlighet att jobba heltid?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
du fick möjlighet att jobba deltid?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din partner fick möjlighet att jobba heltid?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din partner fick möjlighet att jobba deltid?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
du blev arbetslös?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
din partner blev arbetslös?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
allmän arbetstidsförkortning genomfördes?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

31 Skulle någon eller några av de här förändringarna i familjepolitiken kunna påverka din inställning till att skaffa barn idag eller längre fram?

Den betalda föräldraledigheten är idag 12 månader; det skattefria barnbidraget är 850 kr/mån och barn (ökar fr.o.m det tredje barnet); pappamånaden är speciellt avsedd för fäderna och kan inte överlätas på mamman. Om pappan inte utnyttjar den går alltså familjen miste om en månad (kan dock tas ut till barnet fyller 8 år). Barnomsorgstaxorna varierar beroende var man bor och inkomst

Sätt ett kryss på varje rad!

Hur skulle du påverkas om...	Jag skulle påverkas:			Jag vet inte
	positivt	negativt	inte alls	
den betalda föräldraledigheten förlängs?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
den betalda föräldraledigheten förkortas?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
antal "pappamånader" blir fler?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
"pappamånaden" försvinner?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
barnomsorgen blir billigare?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
barnomsorgen blir dyrare?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
barnbidraget ökar?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
barnbidraget minskar?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

32 Skulle du kunna tänka dig att skaffa barn om din lön ökade med följande belopp?

	Ja	Kanske	Nej	Vet ej
500 - 1 000 kr/mån (efter skatt)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
1 000 - 2 000 kr/mån (efter skatt)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
2 000 - 4 000 kr/mån (efter skatt)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
4 000 - 7 000 kr/mån (efter skatt)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Jag har inget avlönat jobb idag	1 ☐			

33 Tycker du att någon i familjen skall ha större inflytande än den andra på beslutet att skaffa eller inte skaffa barn?

- 1 ☐ Ja, kvinnan ska ha större inflytande
 2 ☐ Ja, mannen ska ha större inflytande
 3 ☐ Nej, båda ska ha lika stort inflytande
 4 ☐ Har ingen åsikt

34 Tror du att dina möjligheter på arbetsmarknaden på något sätt skulle påverkas om du blev förälder?

- 1 ☐ Ja, till det bättre
 2 ☐ Ja, till det sämre
 3 ☐ Nej, ingen påverkan alls
 4 ☐ Vet inte/har ingen åsikt

Fråga 35 ska bara du som är eller har varit gift/sambo svara på.

35 Om du jämför din lön med din partners lön var din lön då högre eller lägre följande år?

OBS: Fyll bara i för de år då du levde samman med en partner i ett gemensamt hushåll.

	Högre	Ungefär lika	Lägre	Jag hade ingen lön	Min partner hade ingen lön
1985	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1986	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1987	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1988	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1989	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1990	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1991	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1992	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1993	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1994	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1995	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1996	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1997	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1998	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
1999	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

Stort tack för din medverkan!

							Bilaga 1			
Familjebildning										
Urvalet										
	Män		Kvinnor		Män + Kvinnor			Män	Kvinnor	Totalt
Ålder	Antal	%	Antal	%	Antal	%	%	%	%	
5-årsklasser										
30 - 34	844	33.24	773	31.03	1617	32.15	52.20	47.80	100.00	
35 - 39	782	30.80	829	33.28	1611	32.03	48.54	51.46	100.00	
40 - 44	766	30.17	743	29.83	1509	30.00	50.76	49.24	100.00	
45 - 49	147	5.79	146	5.86	293	5.83	50.17	49.83	100.00	
Samtliga	2539	100.00	2491	100.00	5030	100.00	50.48	49.52	100.00	
10-årsklasser										
30 - 39	1626	64.04	1602	64.31	3228	64.17	50.37	49.63	100.00	
40 - 49	913	35.96	889	35.69	1802	35.83	50.67	49.33	100.00	
Samtliga	2539	100.00	2491	100.00	5030	100.00	50.48	49.52	100.00	
Civilstånd										
G	999	39.35	1237	49.66	2236	44.45	44.68	55.32	100.00	
OG	1329	52.34	964	38.70	2293	45.59	57.96	42.04	100.00	
RP	3	0.12	.	.	3	0.06	100.00	.	100.00	
S	203	8.00	285	11.44	488	9.70	41.60	58.40	100.00	
Ä	5	0.20	5	0.20	10	0.20	50.00	50.00	100.00	
Samtliga	2539	100.00	2491	100.00	5030	100.00	50.48	49.52	100.00	
Medborgarskap										
Svenskt	2353	92.67	2288	91.85	4641	92.27	50.70	49.30	100.00	
Övr. Norden	43	1.69	65	2.61	108	2.15	39.81	60.19	100.00	
Övriga världen	143	5.63	138	5.54	281	5.59	50.89	49.11	100.00	
Samtliga	2539	100.00	2491	100.00	5030	100.00	50.48	49.52	100.00	
Födelseland										
Svenskt	2141	84.32	2082	83.58	4223	83.96	50.70	49.30	100.00	
Övr. Norden	85	3.35	100	4.01	185	3.68	45.95	54.05	100.00	
Övriga världen	313	12.33	309	12.40	622	12.37	50.32	49.68	100.00	
Samtliga	2539	100.00	2491	100.00	5030	100.00	50.48	49.52	100.00	
Inkomst										
Ingen (0)	128	5.04	133	5.34	261	5.19	49.04	50.96	100.00	
1 - 84 999	275	10.83	343	13.77	618	12.29	44.50	55.50	100.00	
85 000 -159 999	420	16.54	994	39.90	1414	28.11	29.70	70.30	100.00	
160 000 -234 999	964	37.97	797	32.00	1761	35.01	54.74	45.26	100.00	
235 000 -309 999	460	18.12	158	6.34	618	12.29	74.43	25.57	100.00	
310 000 -	292	11.50	66	2.65	358	7.12	81.56	18.44	100.00	
Samtliga	2539	100.00	2491	100.00	5030	100.00	50.48	49.52	100.00	

Svarande									
	Män		Kvinnor		Män + Kvinnor		Män	Kvinnor	Totalt
Ålder	Antal	%	Antal	%	Antal	%	%	%	%
5-årsklasser									
30 - 34	459	33.75	517	31.99	976	32.80	47.03	52.97	100.00
35 - 39	417	30.66	539	33.35	956	32.12	43.62	56.38	100.00
40 - 44	396	29.12	477	29.52	873	29.33	45.36	54.64	100.00
45 - 49	88	6.47	83	5.14	171	5.75	51.46	48.54	100.00
Samtliga	1360	100.00	1616	100.00	2976	100.00	45.70	54.30	100.00
10-årsklasser									
30 - 39	876	64.41	1056	65.35	1932	64.92	45.34	54.66	100.00
40 - 49	484	35.59	560	34.65	1044	35.08	46.36	53.64	100.00
Samtliga	1360	100.00	1616	100.00	2976	100.00	45.70	54.30	100.00
Civilstånd									
G	604	44.41	854	52.85	1458	48.99	41.43	58.57	100.00
OG	666	48.97	611	37.81	1277	42.91	52.15	47.85	100.00
RP	1	0.07	.	.	1	0.03	100.00	.	100.00
S	87	6.40	149	9.22	236	7.93	36.86	63.14	100.00
Å	2	0.15	2	0.12	4	0.13	50.00	50.00	100.00
Samtliga	1360	100.00	1616	100.00	2976	100.00	45.70	54.30	100.00
Medborgarskap									
Svenskt	1293	95.07	1510	93.44	2803	94.19	46.13	53.87	100.00
Övr. Norden	19	1.40	36	2.23	55	1.85	34.55	65.45	100.00
Övriga världen	48	3.53	70	4.33	118	3.97	40.68	59.32	100.00
Samtliga	1360	100.00	1616	100.00	2976	100.00	45.70	54.30	100.00
Födelseland									
Svenskt	1189	87.43	1407	87.07	2596	87.23	45.80	54.20	100.00
Övr. Norden	40	2.94	61	3.77	101	3.39	39.60	60.40	100.00
Övriga världen	131	9.63	148	9.16	279	9.38	46.95	53.05	100.00
Samtliga	1360	100.00	1616	100.00	2976	100.00	45.70	54.30	100.00
Inkomst									
Ingen (0)	28	2.06	49	3.03	77	2.59	36.36	63.64	100.00
1 - 84 999	109	8.01	177	10.95	286	9.61	38.11	61.89	100.00
85 000 -159 999	194	14.26	648	40.10	842	28.29	23.04	76.96	100.00
160 000 -234 999	571	41.99	587	36.32	1158	38.91	49.31	50.69	100.00
235 000 -309 999	280	20.59	114	7.05	394	13.24	71.07	28.93	100.00
310 000 -	178	13.09	41	2.54	219	7.36	81.28	18.72	100.00
Samtliga	1360	100.00	1616	100.00	2976	100.00	45.70	54.30	100.00

Bortfall									
	Män		Kvinnor		Män + Kvinnor		Män	Kvinnor	Totalt
Ålder	Antal	%	Antal	%	Antal	%	%	%	%
5-årsklasser									
30 - 34	379	32.56	252	29.30	631	31.18	60.06	39.94	100.00
35 - 39	358	30.76	285	33.14	643	31.77	55.68	44.32	100.00
40 - 44	369	31.70	260	30.23	629	31.08	58.66	41.34	100.00
45 - 49	58	4.98	63	7.33	121	5.98	47.93	52.07	100.00
Samtliga	1164	100.00	860	100.00	2024	100.00	57.51	42.49	100.00
10-årsklasser									
30 - 39	737	63.32	537	62.44	1274	62.94	57.85	42.15	100.00
40 - 49	427	36.68	323	37.56	750	37.06	56.93	43.07	100.00
Samtliga	1164	100.00	860	100.00	2024	100.00	57.51	42.49	100.00
Civilstånd									
G	391	33.59	377	43.84	768	37.94	50.91	49.09	100.00
OG	655	56.27	348	40.47	1003	49.56	65.30	34.70	100.00
RP	2	0.17			2	0.10	100.00		100.00
S	113	9.71	132	15.35	245	12.10	46.12	53.88	100.00
Å	3	0.26	3	0.35	6	0.30	50.00	50.00	100.00
Samtliga	1164	100.00	860	100.00	2024	100.00	57.51	42.49	100.00
Medborgarskap									
Svenskt	1050	90.21	764	88.84	1814	89.62	57.88	42.12	100.00
Övr. Norden	24	2.06	29	3.37	53	2.62	45.28	54.72	100.00
Övriga världen	90	7.73	67	7.79	157	7.76	57.32	42.68	100.00
Samtliga	1164	100.00	860	100.00	2024	100.00	57.51	42.49	100.00
Födelseland									
Svenskt	946	81.27	668	77.67	1614	79.74	58.61	41.39	100.00
Övr. Norden	45	3.87	38	4.42	83	4.10	54.22	45.78	100.00
Övriga världen	173	14.86	154	17.91	327	16.16	52.91	47.09	100.00
Samtliga	1164	100.00	860	100.00	2024	100.00	57.51	42.49	100.00
Inkomst									
Ingen (0)	94	8.08	77	8.95	171	8.45	54.97	45.03	100.00
1 - 84 999	163	14.00	163	18.95	326	16.11	50.00	50.00	100.00
85 000 -159 999	224	19.24	342	39.77	566	27.96	39.58	60.42	100.00
160 000 -234 999	391	33.59	210	24.42	601	29.69	65.06	34.94	100.00
235 000 -309 999	179	15.38	43	5.00	222	10.97	80.63	19.37	100.00
310 000 -	113	9.71	25	2.91	138	6.82	81.88	18.12	100.00
Samtliga	1164	100.00	860	100.00	2024	100.00	57.51	42.49	100.00

Tabell A1: Medelvärden (procent)

Variabel	Män	Kvinnor
Ålder	37 år	37 år
Låg utbildning*	54	48
Mellan utbildning*	30	35
Hög utbildning*	16	17
Gift	47	49
Sambo (ej gift)	31	28
Singel	22	23
Bott ihop: < 4 år	34	33
4-6 år	9	9
7-9 år	11	12
> 9 år	46	46
City* (=1)	19	20
Flyttat: Ingen gång	50	51
En gång	25	26
>1 gång	24	23
Har arbete (=1)	85	84
Permanent(=1)	90	86
Partnern har jobb (=1)	67	65
Privat arbetsgivare (=1)	45	45
Anställd < 3 år	56	56
3-9 år	9	9
> 9 år	35	35
En arbetsgivare	50	54
2-3 arbetsgivare	36	33
> 3 arbetsgivare	13	14
Arbetsink98	210780 kr	132228 kr
AU(% av tot ink98)	8	7

*"Låg" (1+2+3) förgymnasial och gymnasial utbildning högst 2 år; "Mellan" (4+5) gymnasial utbildning, 3 år och eftergymnasial utbildning, < 3år; "Hög" (6+7) Eftergymnasial utbildning >2 år och forskarutbildning.

*City = Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala kommun.